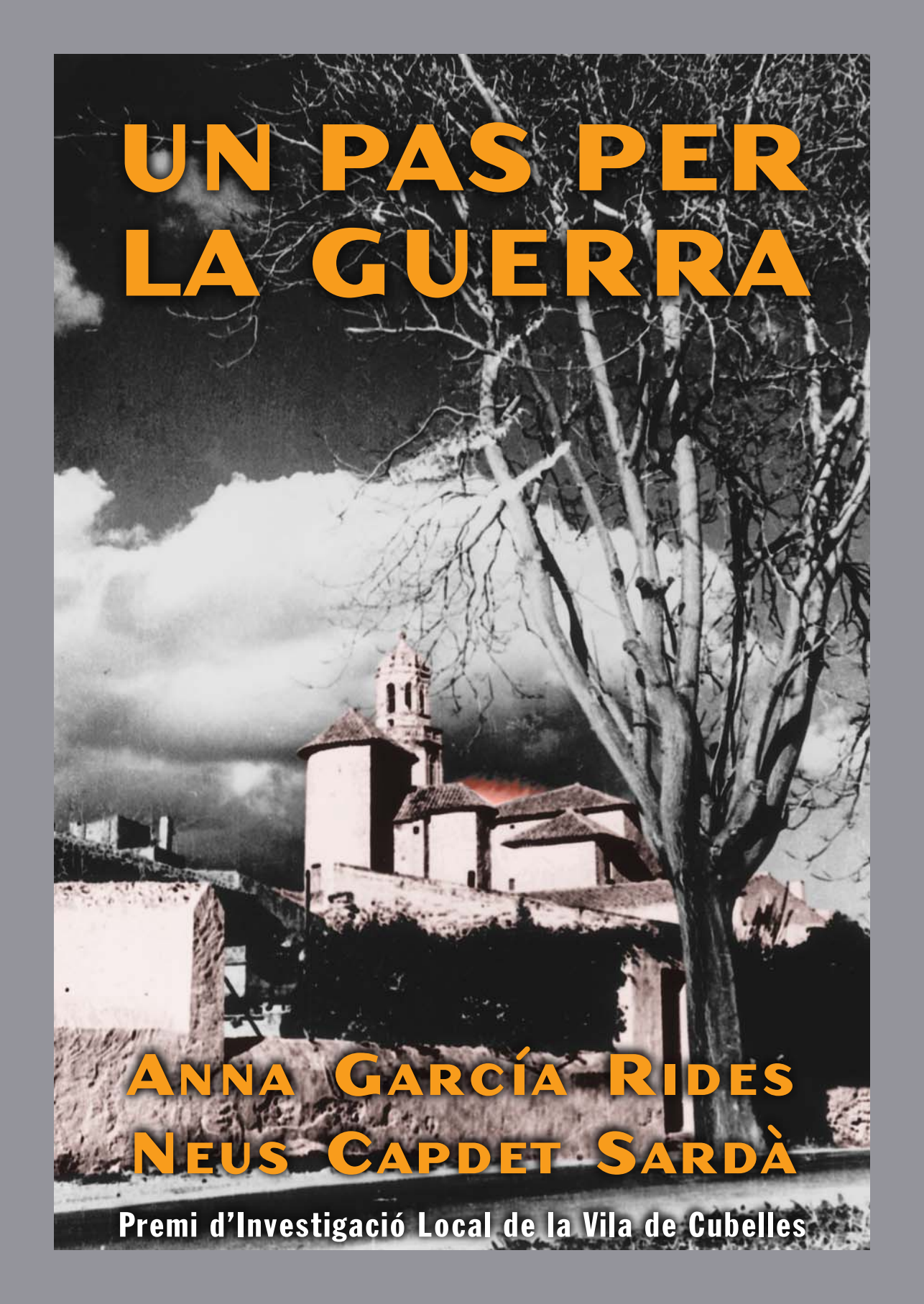

UN PAS PER LA GUERRA

ANNA GARCÍA RIDES
NEUS CAPDET SARDÀ

Premi d'Investigació Local de la Vila de Cubelles

Anna Garcia Rides i
Neus Capdet Sardà,
llicenciades en història
per la Universitat Rovira
i Virgili de Tarragona,
són les autores d'Un Pas
per la Guerra.

La publicació de la beca
d'investigació local de la
vila de Cubelles l'any
2000, va ser l'oportunitat
que esperaven, per poder
aprofundir més en els
seus estudis
d'investigació sobre la
guerra civil a Cubelles.

Per aquestes joves
investigadores, nascudes
al 1975, aquest llibre pot
ser considerat com a un
objectiu més, assolit en
la seva formació.

UN PAS PER LA GUERRA

**ANNA GARCÍA RIDES
NEUS CAPDET SARDÀ**

Premi d'Investigació Local de la Vila de Cubelles

Beca d'Investigació Local de la Vila de Cubelles 2000

Anna García Rides i Neus Capdet Sardà

Edita: Ajuntament de Cubelles

Primera edició: abril de 2003

Dipòsit Legal: B-

Disseny portada, reprografia i maquetació:

Litocrom Preimpressió s.c.p., Cubelles

Tiratge: 500 exemplars

RECUPERANT LA NOSTRA HISTÒRIA

Cubelles sempre ha estat un poble que ha tingut cura de la recerca de la seva història. Fruit d'aquesta sensibilitat que s'ha tingut sempre des de la societat civil i des de l'administració local, disposem cada vegada més d'un exhaustiu coneixement de l'història de la nostra vila, recollida en diferents publicacions. Aquestes publicacions que analitzen el passat de Cubelles, recuperen la memòria històrica, i han sorgit dels diferents premis i beques convocades per l'Ajuntament de Cubelles. El Premi o la Beca d'Investigació Local ens han permès recuperar part de la nostra història, tant escrita com parlada, i donar a conèixer aquells aspectes més desconeguts del nostre passat.

És el cas del llibre “Un pas per la Guerra” que teniu a les mans, producte del treball d'investigació fer per la Neus Capdet i Sardà i l'Anna García i Rides, sobre els efectes de la Guerra Civil a la nostra vila. En les seves pàgines, les seves fotografies, els seus relats, trobareu la realitat de com van viure els cubellencs i, especialment, les cubellenques els anys de la guerra. És un treball molt elaborat, en què les seves autores han esmerçat moltes i moltes hores de conversa amb persones que, encara avui, tenen por de recordar el que van viure en aquells anys en què els que abans eren amics es convertien en enemics.

“Un pas per la guerra” és un llibre de relats personals, d'aquelles persones que van viure els anys terribles de la Guerra Civil des de Cubelles; de les dones que van defensar el municipi mentre els seus marits i fills estaven al front o exiliats; dels homes que van haver de fugir o lluitar al front; aquells temps en què els enfrontaments eren una realitat quotidiana... En definitiva, aquest llibre, guanyador de la Beca d'Investigació Local del 2000, explica les vivències dels cubellencs i cubellenques que van haver de patir una guerra que mai hauria d'haver-se produït.

Des de l'Àrea de Cultura, Joventut i Participació Ciutadana de l'Ajuntament de Cubelles estem satisfets d'haver contribuït en aquest treball, perquè és una nova oportunitat per conèixer aspectes del nostre passat. També és un motiu d'orgull perquè és la feina de dues joves historiadores, de la nostra vila, que han fet una exhaustiva tasca de recerca d'una època on cal aprendre de la història del nostre poble i del nostre país. Afortunadament, elles no ho van haver de viure-ho, però als nostres avantpassats els hi va marcar la vida.

*“Sempre com fol·ls la jornada, canonejar, metrallar,
l’aviació mai parada, bombejant sens reposar.
La vesprada desitjada, únic temps per descansar,
per sota la lluna clara tots quiets amb lent respirar.
Orant amb pensa intranquil·la, meditant en tot moment,
Per el fill o per la filla amb el gran amor que un sent.
A tu muller de ma vida, germans meus i tot parent,
Pares si caic algun dia a tots val meu pensament.
L’estrellat encara tremola dels esclats del metrallar.
Dormits de boca terrosa, sols se sent el respirar.
Que la pau universal faci finir tota guerra,
Triomfi llar i treball cada u en la seva terra.”*

NITS DE GUERRA

“RECORDS DE 15 ANYS”, 1987

ANTONI SALUT PAYÀ

INTRODUCCIÓ

L'onze de setembre del 2000, se'ns va donar l'oportunitat d'escriure sobre un període que va marcar la vida de moltes de les famílies que formen part del nostre país i per tant de la vila de Cubelles. És el període que fa referència a la Guerra Civil Espanyola (1936-1939).

Sobre aquesta guerra, podem trobar molta informació històrica tractant els fets més rellevants i parlant dels protagonistes militars i polítics més importants del conflicte, ja que ha estat el tema que molts autors han escollit, per ser el període que va marcar la història contemporània espanyola. Però la motivació principal que ens va moure a llençar-nos en aquest món desconegut, d'escriure un llibre, era el fet de transmetre una visió diferent, una visió directa de la guerra, viscuda per la gent que la va patir. Vam creure que donat el buit informatiu que patia Cubelles sobre aquest període, aquesta seria la millor font d'informació.

Era un buit evident ja que mancava tota la informació escrita de la nostra vila, per poder fer un recull complet d'aquest període. Per tant vam creure que seria convenient tot i la seva dificultat intentar fer una recopilació de les poques dades escrites que poguéssim trobar, aportant-hi la documentació més important i valuosa, com és la viscuda pels homes, dones, nens que van patir aquest conflicte i que per tant seran protagonistes d'aquest llibre. Aquesta creiem que pot ser una de les fonts més verídiques, ja que és una font directa.

Cubelles, com d'altres poblacions catalanes, no va tenir un protagonisme especial durant la guerra. No va ser espectadora de combats militars, ni lluites sagnants. No va ser front de cap batalla. No va ser una vila destacada en les grans publicacions. Va ser víctima de bombardeigs i destrucció d'un edifici emblemàtic, com era l'església; va ser víctima d'algun assassinat; va ser víctima de saqueigs constants; va ser víctima de l'arrabassament del seu jovent... Cubelles per tant va ser víctima del pas de la guerra.

Els fets succeïts, van ser molt durs per la gent que la va viure i el record d'aquella tragèdia no és fàcil d'esborrar, ja que va deixar una forta empremta sobretot entre aquelles famílies que van perdre un marit, un fill, un ésser estimat... La tasca d'investigació, per tant, es presentava dura. En ocasions com aquestes, remenar el passat, comporta l'afluïment de records que a vegades la gent vol oblidar. En la major part dels casos la guerra civil està present en les llars dels cubellencs, però cal dir que és present quan les noves generacions fan preguntes sobre el conflicte o en les reunions familiars i es recorden anècdotes. El què sí que es pot observar és que la guerra és tema freqüent quan els que l'han viscut veuen en els seus fills o nets

rebutjar menjar o queixar-se de què “allò o això no els agrada” , llavors és quan surten aquelles frases de: “si haguessis viscut la guerra sabries el que és passar fam” o bé “si haguessis de menjar pells de taronja com havia menjat el teu avi”, entre d’altres comparacions del món actual amb la precarietat de la guerra.

També aflora el record de la guerra civil quan actualment en algun altre lloc del món esclata un nou conflicte. Ens comenten que una guerra com la que van patir ells, amb l’armament actual, podia haver estat més devastadora del que va ser.

Per tant l’acceptació per part dels entrevistats va ser molt bona en tot moment i van prendre molt interès perquè es sapigués la seva història. Explicaven les seves històries d’una manera força anecdòtica, com si d’una pel·lícula es tractés, però en ocasions el sentiment de dolor i de record amarg, feia manar les llàgrimes dels seus ulls i llavors ens donàvem compte que tot va ser una trista realitat. La realitat d’una guerra, que tal i com commemora un monument de la vila de Cubelles: “una guerra que no hauria d’haver estat”.

Monument aixecat a Cubelles en record de les víctimes de la guerra civil.

Alguns cubellencs que van participar en aquest conflicte tant directament com indirectament, no es van veure amb cor d’afrontar de nou aquests records tant dolorosos, ja que la guerra per ells és un tema conscientment refusat per diversos factors, ja siguin polítics, social o bé per vivències amargues, respectant nosaltres en tot moment la seva decisió.

Per sort nosaltres no hem hagut de patir aquest conflicte, però a mida que parlàvem amb els “supervivents”, anàvem revivint amb ells els moments d’angoixa i patiment que van passar.

Les reaccions dels entrevistats van ser variades: en ocasions se’ns ha parlat de la guerra des d’un punt de vista humà però alhora divertit sense parlar de desgràcies i de coses negatives parlant seriosament quan d’alguna mort es tractava. En altres ocasions la mala memòria, la confusió de dates, dels llocs i l’emoció més aviat intensa acompanyava el relat. També hi havia temes dels que a vegades no volien parlar i les preguntes que s’han fet s’han contestat amb evasives, de manera que per respecte, sempre hem intentat no remoure en els sentiments d’aquesta gent. Cal dir també que segons en quins moments les reaccions eren contradictòries, és a dir, quan ens explicaven un moment de risc i perill i que podien haver perdut la vida, el recordaven anecdòticament inclòs rient, però de cop recorden la gravetat de la situació i el sentiment de dolor i enyorança cap als seus, la veu els hi tremola i les llàgrimes els hi emboiren els ulls.

Per concloure amb aquesta introducció hem de dir que aquesta guerra com totes les que s’han produït anteriorment i les que hi han actualment no les guanya ningú. Pot ser, si que hi ha un vencedor, però si una guerra ha de ser la manera d’imposar el poder a la força, aquests haurien de saber que l’únic que guanya aquell que creu que ha sortit victoriós és la mort de gent innocent que ni tant sols tenia l’afany de lluita, famílies destrossades, fam, por, desconfiança, i un paisatge desolador.

Franco va utilitzar la violència i el terror com a instruments de la seva pròpia ambició.

Cal fer constància que en aquest estudi la descripció d’alguns dels fets narrats pels seus protagonistes poden haver estat tergiversats degut a llacunes informatives (concordància fets-anys), o bé perquè són fets que han estat transmesos oralment i no hi ha la certesa de que aquests fossin verídics.

1. Els fets del 19 de juliol

El 18 de Juliol de 1936 esclatà a Espanya un dels fets més tràgics de la nostre història contemporània; uns fets que finalitzarien el 21 de gener de 1939. Tres anys en els quals la incertesa, inseguretat, por, fam, mort...van conviure amb la població cubellenca imposant-se posteriorment l'inici del règim de Franco.

Aquesta guerra fou tant singular i horrorosa que despertà un gran interès en els historiadors i assagistes estrangers, especialment a Europa i Amèrica.

A Barcelona, a la resta de Catalunya i a la major part de les ciutats espanyoles, la insurrecció havia fracassat. Però els insurrectes s'havien fet amb el domini d'importants zones del bàndol republicà.

L'endemà es conegueren arreu de Catalunya els fets sagnats produïts a Barcelona; sent aquest l'inici de la fatal guerra que es portaria a terme a Espanya. Les forces militars es van dividir en dos bàndols: les lleials a la República que coneixeríem per republicans i popularment amb el qualificatiu de "rojos", ja que van rebre l'ajut de la URSS i dels voluntaris de les Brigades Internacionals. Aquests es posarien a les ordres de la República. L'altre bàndol serien els nacionals o seguidors del General Franco amb el suport de l'Itàlia feixista i l'Alemanya nazi. Aquests aconseguirien la victòria que va donar pas a la llarga etapa franquista i a la connexió d'Espanya amb la política de l'Eix.

El fet de l'esclat de la guerra ja era molt dur però més dur es va fer el moment de les mobilitzacions, ja que això volia dir emprendre un camí d'incertesa.

Cal dir que la guerra civil espanyola no va ser una sola guerra, sinó moltes, que coexistiren i es solapaven de tal manera que accentuaren l'odi. En qualsevol guerra solen sortir a la llum els odis reprimits.

Aquesta guerra va ser una oportunitat per venjar-se dels ressentiments acumulats, va haver-hi moltes atrocitats i, juntament amb les morts en batalla, provocà el desig de venjança entre famílies i companys de les víctimes.¹

La impressió més general que produí l'esclat de la guerra i tota la seva barbàrie des dels seus començaments fou que la culpa la tenia l'aixecament militar contra un govern legítim i contra la democràcia espanyola. Per altra banda qualificaven de bojos als militars, i a Franco en concret, per voler fer caure el govern que tenia tots els recursos al seu favor.² Quan Franco va ser entrevistat a Tànger al 28 de juliol de 1936, donà mostres d'haver après les lliçons del fundador de la Legió Estrangera Espanyola. Explicà al corresponsal de guerra americà Jay Allen: "*Pronto, muy*

¹ PRESTON, P.: *op. cit.* pàg.14.

² ALTABA ESCORIHUELA, JOSÉ. *Experiencias, datos, testimonios y consideraciones sobre la trágica guerra civil en España de 1936 a 1939*. Zaragoza, 1996. Pàg.13.

pronto, mis tropas habrán pacificado el país, y todo esto -el general mogué la mà assenyalant cap a Espanya- pronto parecerá una pesadilla.” Allen li preguntà: “*¿Esto significa que tendrá usted que fusilar a media España?*”. Franco afirmant amb el cap i somrient digué: “*Repito, cueste lo que cueste*”.³

2. Cubelles en temps de guerra

A Cubelles certament es pressentia l'arribada d'un succés tràgic, però la població no s'esperava que les seves conseqüències fossin tan terribles i que desemboqués tot en una guerra civil.

Cubelles era un poble tradicionalment camperol. La població que habitava Cubelles en aquella època era aproximadament d'uns 700 i escaig habitants.⁴

Els seus habitants vivien pràcticament de l'horta, la vinya, el ramat...i degut això durant la guerra la fam no va ser causa de mortalitat com va passar en altres poblacions. Tot i això no volem afirmar que no es passés fam ja que no tothom tenia terres per llaurar. Però l'ajuda entre veïns va fer possible superar poc a poc els dies de guerra.

L'entrada dels milicians a la vila va ser motiu de por, angoixa i desolació en veure l'edifici més emblemàtic de Cubelles, com era l'església, presa per les flames.

A Cubelles el pas de la guerra es va notar molt amb la marxa progressiva del jovent cap al front deixant així moltes famílies en un patiment diari. Molt d'aquests joves no tornarien a trepitjar el poble que els va veure néixer.

Cubelles fou testimoni de diversos bombardeigs causant alguna víctima mortal, com també d'afusellaments de personatges estimats per la gent. Aquests van ser alguns dels episodis més tràgics que va patir la vila als inicis del conflicte.

Imatge de l'església Santa Maria de Cubelles i els seus voltants. Any 1916.

³ PRESTON, P.: *Las tres Españas del 36*, Ed. Plaza Janés, Barcelona, 1998. Pàg. 21.

⁴ Segons l'historiador Albert Virella i Bloda la població de Cubelles l'any 1930 era de 737 habitants i la població de 1940 era de 721. Ja que l'estudi d'aquest cens va ser realitzat de deu en deu anys, hem cregut convenient no citar una xifra exacte de la població existent a Cubelles al 1936. VIRELLA BLODA, A.: *La gent de Cubelles*, 1991.

Deixant de banda els fets tràgics esmentats, els ciutadans van viure el dia a dia dintre de la “normalitat” que pot donar una guerra. Qui tenia terres les anava a treballar, qui tenia comerços se’n anava a fer càrrec, les dones generalment es dedicaven a fer les feines de casa i cuidar els nens, a excepcions d’algunes dones que van haver de treballar per tirar endavant la família. Els nens anaven a l’escola, encara que no tots, ja que molts havien d’ajudar a casa o bé no els deixaven anar per por a que hi haguessin més bombardeigs.

Es pot dir que la vida quotidiana va transcórrer tranquil·lament i només era trasbalsada quan arribaven les cartes del front amb males notícies, comunicant la pèrdua d’algun jove cubellenc.

Cal fer esment de dues entitats socio-culturals que hi havia a la vila: el Círcol Cubellenc, lligat al Cafè Armengol, conegut com el “Cafè de Baix o Sala Vella” que representaria els republicans federals, la gent pagesa, parcers; i la Societat l’Aliança, anomenada “Cafè de Dalt o Sala Nova” representada per gent propera als regionalistes de la Lliga, als propietaris. Existia una sana rivalitat entre aquestes dues societats, sempre relacionada amb la millor qualitat dels actes que es realitzaven a la vila: balls, teatre.... Malauradament aquesta rivalitat durant els anys de la República va anar adquirint un caire polític provocant un enfrontament molt greu.⁵

L’Ajuntament el formaven els membres electes al 17 de gener de 1934, restituïts arran del triomf del Front d’Esquerres en les eleccions legislatives del febrer de 1936. Ramon Estalella i Romeu passà a ser alcalde. Arran de la sublevació militar del 18 de juliol foren separats dels seus càrrecs els regidors de tendència dretana, mentre que el 16 d’octubre, en aplicació d’un decret del Departament de Seguretat Interior del govern català, es formà un nou ajuntament amb representació de totes les forces polítiques del Front d’Esquerres. L’alcalde passà a ser Josep Amorós i Palau.⁶

A través d’alguna ràdio del poble s’escoltava que els nacionals anaven avançant, eren a prop i a Cubelles la por els va tornar a envair. Molts dels cubellencs van marxar a amagar-se a les muntanyes i les masies dels voltants, i al poble moltes cases van ser saquejades igual que alguns masos.

La guerra havia acabat, ara calia esperar el retorn de molts dels combatents que havien marxat de Cubelles. I intentar amb molt d’esforç superar el pas de la guerra. Això és un petit esment del que va ser la guerra a Cubelles. Molts escriptors han escrit sobre aquest període i molts l’han qualificat de diferents maneres però nosaltres destaquem una que va mencionar José Altaba Escorihuela en el seu llibre “Experiencia, datos, testimonios y consideraciones sobre la trágica guerra civil en España de 1936 a 1939”: *ciertamente que la guerra de 1936-1939 puede calificarse como la mayor vergüenza de España y de los españoles.*

⁵ PONS GUILLAMON, X.: *Els anys del Dr. Remigi Juncà (Cubelles 1926-1936)*, Ajuntament de Cubelles, 1997. pàg. 16-17.

⁶ PINEDA I GAVALDÀ, A.; VIDAL URPI, J.: *Història Gràfica de Cubelles (1900-1970)*. Pag. 203-204.

CAPITOL 1

IMPRESSIONS D'ALGUNS CUBELLENCES SOBRE L'ESCLAT DE LA GUERRA CIVIL

La Guerra Civil s'havia estat gestant des del mateix moment del triomf de les esquerres del 16 de Febrer de 1936 i com a conseqüència del pànic que aquest triomf va despertar entre les classes dominants.

Des de la perspectiva dels insurrectes havia de ser un simple pronunciament amb la finalitat de retornar ràpidament el poder polític a les forces que de manera tradicional l'havien detestat, es va convertir en una guerra civil que va durar quasi tres anys.

De fet més que d'una guerra civil hauríem de parlar de guerres civils. L'esclat de la guerra civil ha estat definit pels plecs d'història i cultura de la següent manera: "I de cop i volta, un dia fatídic, el 18 de juliol de 1936 (el 19 a Barcelona) tingué lloc el succés més inesperat..., l'inici de la brutalitat inexplicable de la Guerra Civil. Una guerra jamai volguda, jamai entesa per la inmensa majoria d'aquestes generacions nostres de la joventut. Unes generacions il·lusionades, àvides de cultura, de progrés i de llibertat. Tot això brutalment, salvatgement quedar destruït per canviar radicalment per uns panorames de sofriments i calamitats, per un enfonsament de valors humans, sense prevenir, sense ideals nobles. Pel davant dels joves, sols els tràgics horitzons d'una guerra brutal en què la vida i la mort no tenien el més mínim valor."⁷

Les notícies de les revoltes que estaven succeint a diverses ciutats d'importància com Barcelona, van arribar a la població de Cubelles mitjançant alguna ràdio que tenia algun vilatà o bé pel bar del poble. Els diaris aquell dia ja no van arribar, donat els trens van ser retinguts i amb ells els diaris.

Els rumors van començar a córrer entre la gent però es creien que es tractaria d'una simple revolta. Altres deien que sí, que esclataria una guerra però que tots ells quedarien al marge, que aquella guerra no els esquitxaria directament. Mai s'haguessin imaginat que viurien un dels moments més durs i violents de la seves vides. Però es donaren compte que allò era una realitat quan veieren un camió de milicians a la vila cometent la gran barbàrie de cremar l'església⁸.

Aquesta fotografia es va fer mesos abans d'esclatar la guerra. Tots marxarien al front, essent una imatge que no es tornaria a repetir ja que tres d'ells no tornarien. Començant per l'esquerra dels que són drets: Pere Freixes, Cirili Poch (els dos moriren al front), Tano Avinyó, Joan Freixes, Joan Roviroso, Josep Albet (Xic Angelet). Començant per l'esquerra dels que són ajupits: Florenci Fontanals (mort al front), Jaume Pinyol i "El Canari".

Els testimonis que van viure aquest esclat de la guerra amb el pas dels anys els han fugit moltes imatges de fets tristos que avui sols poden recordar amb més pena que altra cosa. Així és com ells recorden aquells primers moments de confusió:

Teresa Adrià Aviñó, durant la guerra va viure al carrer Major amb la seva família, als seus 18 anys recorda que les notícies que tenia de la guerra eren mitjançant la ràdio o bé d'algun diari: "Aquí més amunt hi havia una ràdio i la posaven alta. Sentíem que venia un conflicte que havia de durar tres dies, però va durar tres anys".

Josep Fontanals Muntaner en esclatar la guerra tenia 17 anys. La ràdio va ser el mitjà que mantenia informada a la seva família dels successos: "Al principi vam passar moments de pànic, ja que sentíem de Barcelona notícies de que hi havia hagut un alçament amb atacs. Era Diumenge, encara me'n recordo i a través de la ràdio, a cada minut, estaven dient que mantinguessin les farmàcies obertes per poder atendre als nombrosos ferits que hi havia. Això m'ha quedat gravat. Crec que era el 19 de juliol. Podríem dir que van ser moments de terror, ja que sortien a cada moment camions de gent i armes i agafaven a la gent. Aquí per exemple van matar al metge, el Sr. Juncà i l'ex alcalde, el Sr. Bardají. Van anar passant els dies; ara ja sabem que havia petat la guerra".

Joan Capdet i Encarnació Granell, es van casar l'any 1935. El desembre del 1936 naixeria el Pere, que creixeria sense conèixer al seu pare.

Joan Capdet Fontanals aleshores tenia 22 anys i a diferència de la resta dels protagonistes d'aquest llibre era l'únic que en aquells moments deixaria dona i fill per anar al front⁹. Joan Capdet sabia el que estava passant i que tot allò no era bo, el que no es va pensar mai és que la gent del carrer, pagesos i humils treballadors haguessin d'anar a lluitar al front: "Les notícies de que s'aproximava la guerra les teníem a través de diaris. No ens preocupàvem molt ja que no ens pensàvem que arribaríem a tant. Però la guerra va esclatar i jo pensava que era una guerra que havien de resoldre els voluntaris, però a conseqüència de la mala organització d'aquests van haver de cridar les quintes".

⁷ Reembres: Plecs d'història i cultura, nº 8; Vilanova i la Geltrú, agost 1995. pàg.20.

⁸ La crema de l'església mereix una atenció especial i per això li hem dedicat un capítol.

⁹ Joan Capdet Fontanals era casat amb Encarnació Granell i el seu fill que comptava amb pocs mesos era Pere Capdet.

Molt diferents foren les impressions dels nens i nenes de la guerra quan els hi preguntarem el record que tenien d'aquells moments en que tot començava a trasbalsar-se.

Els records d'una adolescent com era Maria Albet Carbonell ens demostren que els joves de l'època no eren conscients del problema tant greu que suposaria aquesta guerra: "Jo tenia 15 ó 16 anys quan va començar la guerra, però no en vaig fer gaire cas. Però al cap d'un any o així el meu germà¹⁰, el van cridar per anar a la guerra i llavors ja vam veure les coses d'un altre manera".

Semblant és la visió que tingué Rosario Cibiach Pedro que en aquells moments era una nena: "No sabíem el què passava, tenia onze anys. Jo era molt joveneta i sentia que es comentaven coses d'una guerra."

A Barcelona, els rumors s'extengueren entre la població. De cop, aquell 19 de juliol, el pànic va envair els carrers de la ciutat i la gent sortí als carrers, per anar als refugis. Altres, els que tenien familiars a fora de la ciutat o bé una caseta al poble, marxaren per no veure aquell horror...

Artur Sánchez Herrera de 16 anys vivia en aquells moments a Barcelona, però junt amb la seva família decidiren venir el més aviat possible a la seva casa de Cubelles per allunyar-se dels bombardeigs i del perill que suposava viure en aquells dies a la capital: "Jo vaig néixer a Cubelles però marxarem a viure a Barcelona. Jo vaig veure l'esclat de la guerra a Barcelona, en tot moment i des del primer dia a Barcelona saps que ha esclatat la guerra. Tirs per tot arreu i jo vaig fer una imprudència molt gran, que el meu pare no em va estomacar perquè Déu no va voler. Van ser uns moments d'angoixa ja que el meu pare era carrabiner a la caserna del carrer de Sant Pau, prop del Paral·lel i la mare i la meva germana només que patien pel pare. Llavors jo vaig marxar, vaig arribar a la caserna i el meu pare al veurem ja començava a deslligar-se el cinturó, la veritat és què va ser una bogeria.

Les alarmes tocaven avisant dels bombardeigs, llavors corríem tots cap al refugi. Me'n recordo que la mare va caure tres o quatre vegades per les escales per anar depressa, ja que quan vivíem a Cubelles un tren li va tallar la cama. Quan tocaven les alarmes els nervis i la por feien que no penséssim només que en salvar-nos i córrer. Per aquest motiu el pare va dir: "Tots cap a Cubelles!"

Vam notar molt la diferència de Cubelles amb Barcelona, ¡molta diferència!, ja que aquí alguna vegada van bombardejar allà als quatre cantons, també a la plaça de la Font on van matar un nen, allà a les roques van metrallar un tren de càrrega..., però en general hi havia tranquil·litat i a Barcelona era un perill constant".

¹⁰ El germà de Maria Albet Carbonell és Josep Albet Carbonell (conegut al poble per Xic Angelet) un altre testimoni de la guerra.

Un cas diferent seria el del cubellenc Eduard Granell Torrents que amb 15 anys va marxar cap a Barcelona a treballar en un restaurant i mentre era a ciutat la guerra el va sorprendre: “El 18 va esclatar la guerra, jo només feia vuit dies que era a Barcelona treballant però vaig seguir allà. Tota aquella revolució la vaig viure i de ben a prop, tot i que era una canalla. Jo dormia al carrer Hospital i d’aquí anava al restaurant cada dia, per tant durant tretze o catorze hores no em movia del restaurant. Recordo que van matar un tal Ascaso, que era anarquista. A les drassanes el mataren a la cantonada del carrer Joaquim Costa. Mentrestant s’estava fent l’arenga¹¹ o discurs al govern militar i al cap de poca estona s’anunciava que havien matat a aquell home al moll.

Durant la guerra poca broma, es vivia, es treballava i anar fent i a vegades hi havia bombardeig. Una vegada vaig anar cap a la plaça Universitat i van tirar una bomba, en donar-me compte de l’expansió, estava allà terra ajagut, cames ajudeu-me, ja no vaig sortir mai més. Només sortia per anar a treballar”.

Un altre cas molt particular fou el del cubellenc Rafael Ibáñez Sabater, nascut el 21 de juny de 1918. Amb els seus 18 anys estava estudiant el quart curs de peritatge industrial, però en saber que s’acostava una guerra i que potser li tocaria anar al front com d’altres joves, decidí emprendre un camí que d’alguna manera o altre el podia haver salvat d’anar al front, si el conflicte no hagués durat tres anys: “Vaig decidir anar a estudiar en una acadèmia de Barcelona, l’Escola Popular de Guerra, per ser oficial. El curs durava sis mesos i jo creia que el conflicte duraria dos dies, i per això mi vaig apuntar. Creia que a mi no em tocava marxar, però si em descuido m’hi quedo. Em vaig llicenciar amb el grau de tinent.”

Rafael Ibáñez Sabater.

¹¹ Mitjançant arengues explícites o variats pretextes, els oficials sublevats revifaven a les tropes per ocupar els punts claus de la ciutat.

Impressions de la marxa al front: Cap a la Guerra Civil

GENERALITAT DE CATALUNYA

DEPARTAMENT DE DEFENSA

Normes per a la inscripció preparatòria d'una possible mobilització

Disposat per Decret del 30 de setembre passat (*Diari Oficial* del 4 d'octubre) l'allistament de tots els homes útils de 18 a 40 anys, ambdós incluisivament, que actualment resideixin a Catalunya i a la zona ocupada d'Aragó per les nostres columnes, són publicades aquestes normes, a les quals ha d'ajustar-se l'esmentat allistament.

Operacions prèvies. — Els Ajuntaments o Comitès en virtut d'ordres ja rebudes del Departament de Defensa hauran donat compte telegràficament del total d'individus de llurs respectives demarcacions que estan en condicions d'ésser mobilitzats.

Seguidament hauran enviat relacions nominals dels inscrits, on hauran de constar el nom, edat, arma en què haguessin servit i ofici o professió de cada un d'ells.

Aquestes operacions serveixen de base per a poder apreciar les possibilitats de mobilització del territori.

Targetes d'allistament. — Cada ciutadà comprès entre els 18 i 40 anys emplenarà, per duplicat, la targeta d'allistament que li serà lliurada oportunament a domicili pels Agents que l'Autoritat designi.

Els Ajuntaments rebran d'aquest Departament les targetes d'inscripció en nombre necessari per als individus que s'han d'allistar.

Aquestes targetes es repartiran a domicili pels Agents que seran designats, i els interessats les emplenaran sense ometre cap de les dades sol·licitades i per duplicat. Cas de no poder ésser emplenades per l'interessat, per impossibilitat o altres causes, podrà fer ho el mateix Agent repartidor. Les targetes hauran d'ésser signades pel seu titular.

En el moment de fer lliurament de la targeta, els Agents encarregats anotaran per cada casa, pis i porta, els ciutadans compresos en les edats esmentades, en els fulls que a l'objecte els seran facilitats. Aquestes relacions seran lliurades als propis Ajuntaments, pels quals se'n farà tramesa al Servei d'Estadística i identitat.

A les quaranta-vuit hores d'aquest repartiment hauran d'acudir els interessats a l'Ajuntament, Tenència d'Alcaldia, Comitè o Comissió especial, per a lliurar les esmentades targetes, degudament plenes amb les dades personals.

Als individus se'ls lliurarà un rebut, segons model, de manera que constitueixi per a l'interessat un document, sense el qual seran considerats facciosos, a no ésser que tinguin carnet que acrediti que pertanyen a les milícies o cossos armats.

Els Ajuntaments, Comitès o Comissions especials faran lliurament d'un dels dos exemplars, ja plens, de la targeta al Centre de Mobilització de Barcelona, situat a l'edifici de Dependències Militars. Aquest lliurament es farà en pròpia mà.

Els Ajuntaments donaran la màxima publicitat al Decret de mobilització, utilitzant tots els mit-

jans de divulgació, com són: bans, premsa, ràdio, etc., i faran avinent, tan bon punt comencin les tasques d'inscripció, els llocs i hores de lliurament de les targetes.

Poblacions superiors a 20.000 habitants. — A Barcelona, o a les poblacions superiors a 20.000 habitants, aquesta inscripció es farà per districtes o barris, per comissions especials nomenades a aquest fi, que actuaran de conformitat amb els respectius Ajuntaments, i compostes de Caps, Oficials i Classes.

Comissions d'inscripció. — Es constituïran a base del personal de Sergents, Brigades i Suboficials mobilitzats per Decret del 28 de setembre passat (*Diari Oficial* de l'1 d'octubre), així com per Caps, Oficials i Classes en actiu, complement o retirats, que seran designats, uns i altres, sobre la base d'estar compresos dintre dels límits que s'exigeixen per al servei actiu de cada empleu, i el personal que el Servei d'Estadística i Identitat que aquest Departament designi. Aquestes Comissions, igualment Ajuntaments i Comitès, examinaran al moment de lliurament les targetes d'allistament, subsanant les deficiències que puguin contenir, veïllant que les seves dades responguin a la veritable identitat de l'allistat.

Centre de mobilització. — El Centre de Mobilització de Catalunya (Barcelona), format a base del Centre de Mobilització i Reserva de Barcelona n.º 7, i auxiliat pel Servei d'Estadística i Identitat d'aquest Departament, serà l'encarregat de reunir les targetes i portar a cap els resums d'allistament per edats i armes sobre la base que el principi que s'ha d'imposar en la mobilització és el d'efectuar-la per comarques i edats, ajustant-se a la divisió comarcal que determina el Decret del 27 d'agost darrer (*Diari Oficial* del 9).

Passats els primers mesos de la guerra, els Ajuntaments van proclamar uns edictes per a efectuar les mobilitzacions dels joves. En aquests edictes s'iniciaven les tasques d'inscripció militar de tots els homes compresos entre els 18 i els 40 anys d'edat. Els ciutadans ja havien rebut les targetes corresponents que haurien d'emplenar-les i lliurar-les a les oficines municipals, on els seria entregat un rebut acreditatiu d'haver efectuat l'inscripció. Aquesta inscripció era obligatòria i en el cas que, per tot el dissabte, alguns dels afectats no rebés l'avís aniria obligat a presentar-se a les oficines de l'Ajuntament.¹²

*Generalitat de Catalunya, departament de defensa
(dossier arxius...) n.º1 comite de defensa local*

¹² Butlletí del Comitè de Defensa Local. Vilanova i la Geltrú, 22 d'octubre de 1936. n.º92.

Els primers joves que foren cridats a quintes no es pensaven en cap moment que haurien d'anar a la guerra. Ells no eren soldats i la majoria no havien fet el servei militar.

Un dels primers cubellencs que va marxar a la guerra fou Joan Capdet Fontanals. Quan el van cridar de l'Ajuntament poc es pensava que aniria al front, ja que ell anava en funció de guardacostes. Així és com ell ens ho descriu: “ Quan vaig rebre el comunicat de l'Ajuntament vaig tenir una reacció de sorpresa i vaig fer totes les instàncies possibles per quedar-me ja que al ser casat i amb el nen petit pensava que jo no hi aniria, però em van fer marxar. Em van dir que havia d'anar obligat per quintes al febrer de 1937. De la comarca del Garraf vaig marxar sol en aquells dies. Al ser dels primers en marxar no sabia on em durien, els que vindrien després ja sabrien que anirien al front.

Ens van dur a Girona a la Conreria de Tiana en un convent de monges que havien fugit. Aquí és on es van comunicar que no aniríem a la guerra, dient-nos que seriem guardacostes i que no aniríem al front. Tots estàvem contentíssims, llavors jo podia venir cada setmana a casa de dissabte a diumenge i m'havia de presentar a primera hora del dilluns. Una d'aquestes, surto d'aquí casa i quan arribo el dilluns a Montgat, em trobo a tots els soldats del meu grup allà a l'estació i jo em vaig quedar tant parat que vaig dir:- Què passa? I em diuen: - Anem cap al front.

Joan Capdet Fontanals

Aquell dia va ser molt trasbalsat per mi, perquè vaig haver d'anar dalt de la Conreria a buscar les meves coses i tornar cap a baix amb els meus companys. Vam estar tot el dia a l'estació i cap al vespre ve un tren i ens pren cap al front. No sabíem on anàvem, el que sí que sabia és que passàriem per l'estació de Cubelles i perquè sapigués la Ció (nom amb el que era coneguda la seva dona Encarnació Granell Soler) que marxava al front, vaig preparar una maleta amb la meua roba vigilant que el revisor del tren no la trobés i li vaig tirar la maleta al Pineda per la finestra, que era el treballador de l'estació, amic meu, i li va portar a casa a la Ció explicant-li què anava al front.

Tota la nit vam anar al tren i ens van dur a un poble que en deien Tavernes i ens descarreguen. Em destinen a la 1ª Companyia, 4 Batalló, 134 Brigada Mixta, 31 Divisió. Tots estàvem molt quietos i ens van dir que no féssim soroll. Ens van portar

cap a una trinxera.”

Molt anecdòticament Joan ens comenta:” Nosaltres no sabíem on eren els rojos, ni els blancs ni els negres, només ens van dur a la trinxera. Estàvem al front d’Osca”.

Francesc Bertran Graells va ser un altre jove que va deixar la seva Cubelles natal el 27 de març de 1937 per anar a la guerra. De família pagesa i acostumat a treballar amb una falç i eines de camp es va veure de cop amb un fusell a les mans: “Jo ja sabia que hauria d’anar a la guerra però va ser molt aviat i em va costar fer-me a la idea. Un pagès com jo què feia lluitant en una guerra?

De Cubelles en vam marxar tres: el Melcior Güell, el Jaume Piñol, i jo.

Vaig sortir de Cubelles en tren i em vaig posar a dormir i quan ens vam despertar i vam obrir la porta del vagó ens vam adonar que el tren havia canviat de sentit, i en comptes d’anar cap amunt anàvem cap avall. Ens va sobtar molt, ja que anàvem direcció de Alcázar de San Juan a Malagón per arribar a Madrid, quan ja a Alcázar de San Juan el creuament de les vies que van cap a Madrid i Cuenca vam agafar direcció a Andalusia.....avall!!, no sabíem on anàvem. Allà mai saps on vas a parar.

Vam anar tirant avall fins a Villanueva de la Reina, a la província de Jaén, i havíem de baixar del tren.

- Hem de baixar aquí? Cuentos!

No estàvem preparats per baixar i quan ja vam estar-ho vam anar dins del poble en cases que van ser evacuades i que ens va semblar que eren d’aquells rics que aleshores els perseguien. Jo pertanyia al 150 batalló, companyia metralladores, 138 brigada mixta, 33 divisió. A cada casa anaven posant els batallons, i també van posar un altre batalló a l’església, ja que aleshores les esglésies van servir per posar soldats. Tots cap a l’església!.

Francesc Bertran Graells

Ens hi vam estar 15 dies i vam tornar a pujar a un altre tren, no sabíem on anàvem però altre vegada anàvem amunt. En sec el tren va parar ja que no podíem continuar perquè l’enemic tenia les trinxeres i estava tallat el pas. Vam estar-hi quatre o cinc dies. Vam venir els camions i en cada un anàvem 30 soldats. Anàvem apretadissims ja que aquests eren molt petits - diu tot rient i fa el gest d’encongiment que era com anava en el camió-.

Vam arribar a Aranda de Duero on ens van donar les armes. I finalment vam anar cap al nostre destí inicial que era Alcalá de Henares (Madrid), on es van donar de dinar.

Alcalá de Henares era el lloc on hi havia la via de tren que portava a Guadalajara. I som-hi cap a Guadalajara!!.

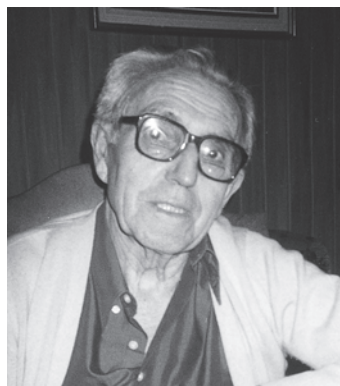
Joan Roviroza Ferrer va ser mobilitzat a primers del 37. Encara no havia fet els 18 anys quan va haver de deixar enrera família i amics.

Amb molta serenitat ens dona a conèixer aquells moments: “Quan em comuniquen a casa que haig de marxar, vaig pensar tot el que vulguis de dolent. No sabíem el què era la guerra, no sabíem on anàvem.

Principalment puc dir que tenia molta por quan vaig marxar. Era molt jove. De Cubelles vam marxar amb el Josep Vidal Fontanals, el Tomàs Mercader Roviroza (mon cosí) i jo. Ens fan anar cap a Barcelona, ens carreguen al tren i cap a Pons!. Vam arribar a la nit, i ens vam posar en una obra sense parets ni res. Només hi havia sostre i dormíem allà a terra tapats amb una manta i a esperar a l'endemà al matí. No sabíem el que seria de nosaltres. Tots anàvem *acojonados*. A mitja nit però ens desperten:

- ¡Va venga a levantaros!.

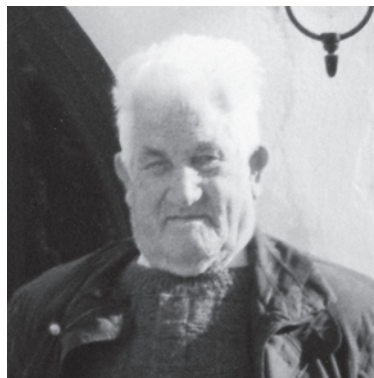
Van agafar a tota una colla i a *formar!*. Ens van dur a un camp ras perquè veiéssim afusellar a un noi que no sabíem qui era. Vam voler que presenciéssim allò, no sabem si ho van fer per espantar-nos o perquè. Vam tenir una gran feinada amb mon cosí Tomàs ja que pobre va quedar...horroritzat. Vam tornar cap a dins l'obra a dormir, bé a dormir no vam poder però vam anar a descansar. Allò va ser esgarriós. L'endemà em van destinar a la 134 Companyia, Infanteria.”

Joan Roviroza Ferrer

Joan Vidal Urpí, recorda com el seu pare Josep Vidal, li explicava aquest fet tant desgraciat sempre que passaven per Pons: “Després de la guerra, el pare sempre que hi passava s'aturava per anar al cementiri tot recordant aquell tràgic fet que a mi m'havia explicat diverses vegades, tal com l'ha contat el Joan Roviroza”.

Un altre cubellenc que va ser cridat a quintes fou Lluís Aviñó Socies el qual ens diu poques coses sobre el que va suposar per ell aquella anada cap al front.: “Em van cridar amb 22 anys, jo pertanyia a la quinta del 35, però em criden per anar a la guerra a mitjans del 37. De Cubelles, d'aquesta quinta vaig marxar tot sol. Allà al front vaig conèixer un noi de per aquí a prop però va morir. Em van destinar a la 16 Brigada, 3 Companyia. Ens van fer anar cap a Teruel però ja estava ocupat. Un cop allà vam entrar en plena lluita.

L'únic que suposava aquesta guerra per a mi, ho diré de la següent manera: Per a mi Catalunya era la meua mare, Espanya la meua madrastra; una l'estimo i l'altre..., i amb la lluita fratricida em vaig donar compte que érem germans. Érem germans o germanastres no ho sé però amb tants anys de convivència alguna cosa o altre queda”.

Lluís Avinyó Socies

Josep Albet Carbonell, amb l'humor que el caracteritza, explicava la història de la seva marxa al front d'una manera força anecdòtica, però sempre recordant que foren moments molt tristos, d'angoixa i de por per a tots. En Xic Angelet, com és conegut, era un jove molt alegre, vital, molt esportista i tot un *galán*: “Abans de marxar a la guerra tenia núvia, bé en tenia set, una a Cubelles, a Vilanova, a Calafell, al Vendrell, és a dir, des del Vendrell a Sitges”, diu tot rient i fent broma. Tot seguit i més seriosament ens segueix comentant el seu record: “Tenia 19 anys quan en van cridar per anar a la guerra. Quan l'Ajuntament em fa saber que he d'anar a la guerra em vaig quedar *acollonit*, ja feia vora un any que durava la guerra quan ja vaig marxar. Ara, si jo arribo a saber el que era la guerra, no hi vaig, m'escapo, m'amago. Érem molt innocents.

De Cubelles vaig marxar tot sol el dia 15 d'agost de 1937. En un principi havia de marxar amb un altre xicot de Cubelles que treballava de masover al Molí de la Palma¹³ que era de la meua quinta. El germà d'aquest era del Comitè d'aquí i li va dir que no marxava al front ja que ho havia pogut arreglar. Al vespre va venir a casa i m'ho va dir. Quina sort que va tenir!.

Josep Albet Carbonell (Xic Angelet)

Em vaig presentar a Barcelona i ens van portar en uns trens *d'aquells catalans* fins a Villanueva de Córdoba. Em van destinar a la primera Companyia, 2 Batalló, a la 52 Brigada Mixta, 19 divisió transmissions. Allà en un descampat vam estar 15 dies aprenent *el manejo del fusil*¹⁴. Imagina't jo amb 19 anys que només sabia ballar, fer de pagès, jugar a futbol i poca cosa més amb un fusell a la mà. Mentre m'ensenyaven

¹³ El masover del Molí de la Palma era un tal Raspall.

¹⁴ Moltes de les expressions que utilitzen els entrevistats són fetes en castellà ja que així és com recorden certs aspectes d'aquella època.

com funcionava aquest jo només pensava en el que em passaria.”

A mitjans del 1937-1938 fou cridat a quintes Pere Fuster Marcé, un jove cubellenc que hagué d'anar amb 18 anys a conèixer l'horror que una guerra comporta: “Em van cridar de l'Ajuntament amb l'Eduard de Cal Granell, el Salvi Albà i el Joan Ivern. Vam mirar de poder anar junts i vam tenir la sort de que va ser així. Bé, el de Cal Granell estava al mateix batalló que nosaltres però en un altre companyia. Ens va tocar la Brigada 220, Primer Batalló, Tercera Companyia.

Ens van acoblar a tots els de Sant Pere de Ribes, Olivella, Canyelles, Sitges, Vilanova i la Geltrú i Cubelles. Tots érem de la quinta del 39, i a la Plaça de les Casernes de Vilanova fèiem instrucció. Un tal Messeguer i un tal Fort, que de nom no me'n recordo, ens feien la instrucció; també la vam fer al camp de futbol ja que érem força colla. A les tardes anàvem cap a casa i a l'endemà tornem-m'hi. *De la noche a la mañana* ens porten al velòdrom de Sitges i allà dormíem a terra amb matalassos. Ens van donar la roba de militar i una manta i de casa havíem de portar el plat d'alumini i la cullera que els penjàvem amb un mosquetó.

Uns camions ens venen a buscar però com que no hi cabíem tots vam a anar fins a l'estació de Sitges a peu. Allà va venir un tren de Barcelona on hi havien altres soldats i ens van dur a Ciudad Real. Vam anar fins a un camp de futbol i allà hi havien les màquines¹⁵ i fèiem unes llargues cues per que ens prenguessin les dades de la Companyia i el Batalló que havíem d'anar. Allà no me'n recordo quan dies vam ser-hi, si set o vuit. Hi havia els veterans, i nosaltres érem com si diguéssim per repostar. D'un dia per l'altre, a la nit ens criden i a formar. Vam agafar un tren que ens portar a Segorbe, però els de la meua companyia vam anar cap a Forcall, d'allà cap a Barraques on hi havia un camp d'aviació dels rojos. Aquí van matar al comandant i al cap de tres dies ens porten l'armament: un mosquetó. I vam dir: -Ja hi som!. Era la primera vegada que agafa un arma. Jo era un nen, tenia 18 anys. Nosaltres érem per reposar les baixes, i total ens tornaven a portar al *matadero*”.

Pere Fuster Marcé

Josep Farré Castán, conegut popularment al poble de Cubelles per Pepet, va ser cridat a files a la tardor del 37. “Jo ja sabia que em tocava marxar al front algun dia o altre. Jo coneixia unes noies madrilenyes que vivien al carrer Sant Antoni i ens vam fer amics. Aquestes dones, la Pauli, Julia i Dover, coneixien al tinent Cadenas que estava a les fortificacions antiaèries que es trobaven al Racó de Santa Llúcia per

¹⁵ Es refereix a les màquines d'escriure.

tal de vigilar que no vinguessin per mar. Abans que em cridessin a quintes sempre em deien:

- *Hazte voluntario que el Cadenas te enchufará en las fortificaciones del Racó de Santa Llúcia.*

- *No voluntario, no.* (Era sempre la meva resposta).

Retrat dels quatre cubellencs de la quinta del 38 moments abans de marxar al front. Es van fotografiar ben mudats a la Rambla de Barcelona. Josep Farré és el que està assentat i els drets començant per l'esquerre són en, Benjamí Amorós, Antoni Capdet i Josep Gallifa.

I no em vaig fer voluntari. Una decisió de la qual més tard em penediria al veure l'horror, la massacre i la desesperació de la guerra, que em portaria a fugir en tres ocasions.

Dies més tard van venir de l'Ajuntament a avisar-me que havia de marxar. La meva primera reacció en comunicar-m'ho va ser no pensar en res, quan ets joves no t'imagines el perill que es pot córrer fins que no hi ets.

De Cubelles vam marxar-ne quatre: el Benjamí Amorós Soler, l'Anton Capdet Fontanals, el Josep Gallifa i jo. Vam anar al caserna de Barcelona i ens hi van tenir 7 ó 8 dies. Com que no marxàvem enlloc, vam tornar cap a Cubelles i vaig aprofitar per dur-me mudes, espadenyes i sabates.

En pocs dies vam tornar al caserna i ens vam trobar que van castigar al nostre tinent per haver-se emborratxat i aquest ens va castigar a nosaltres. Ens van ficar en un tren direcció Casp, un tren sense finestres ni res, amb un fred que esparverava. A Casp ens van tenir 3 ó 4 dies en una plaça i no ens deien res. Estan allà vam formar una comissió i vam anar a trobar el cap d'allà. Nosaltres li vam dir que si no havíem de marxar enlloc, agafem el tren i tornàvem a casa. Llavors ens van portar en un tren des de Casp cap a Lleida. A Lleida vam anar a la caserna de la Panera i com que feia gairebé una setmana que no menjàvem calent ens van donar un arròs amb peix bona, bona perquè sí!. D'allà ja vam anar cap al front de l'Aragó, a la Puebla de Baltrón i Fuendetodos. Aquí va ser quan vaig escriure a la meva mare aquestes paraules:

- Mare, digui-li a la Dover que faci el que pugui el tinent Cadenas per veure si puc anar a les fortificacions del Racó de Santa Llúcia.

Però com que nosaltres havíem anat a suplir baixes a aquestes poblacions de l'Aragó, primer tocava donar permisos als més antics.

Vet aquí que n'hi havia un de la Cerdanya que va rebre notícies que tenia el pare molt malalt, devia ser un *cuento* per demanar permís i no tornar. I ve i em diu:

- Farré ja saps que vas amb permís?

- Va home, com vols que jo vagi amb permís si sóc dels últims que he arribat aquí?

- Sí, sí que jo ho he vist.

Vaig anar amb el Benjamí a la comandància on hi havia el nostre tinent i va dir:

- *Josep Farré se va con permiso pero tendría que dárselo a fulano* (referint-se al noi de la Cerdanya), *porque tiene una carta en la que comunican que su padre está muy grave, a punto de morir y no podrá volver a verle. Si puede dele su permiso y cuando él venga se lo daremos a usted.*

I jo que havia de fer?

- Bueno està bé, però collons...!!!!

- *¿Que no le gustaria a usted si su padre estuviera enfermo darle el permiso?*

Em va tocar l'amor propi i vaig donar-li el meu permís. De tots els que van marxar, inclòs el de Cervera, no en va tornar cap. Es van amagar o van passar cap a França. A raó d'això van suspendre els permisos fins al cap de mig any que me'n van donar un.

- *Sin explicación de ninguna clase que le den permiso inmediatamente a José Farré Castán.*

El tinent Cadenas es va portar molt bé perquè dels primers que van donar el permís va ser a mi. I llavors em van donar un permís per anar cap a Cubelles. El Cadenas va estar de pega, pobre home, i un cop que va anar a Barcelona a veure a la família va agafar un bombardeig i li van donar amb un tros de metralla al cul. Llavors va tenir que quedar-se a l'hospital. Els dies que jo vaig estar de permís a Cubelles m'havia d'haver fet els tràmits per poder-me quedar al Racó de Santa Llúcia i no me'ls va poder fer perquè estava a l'hospital. Vaig haver de tornar cap al front.

El Benjamí em va preguntar com anava tot per allà baix.

- Per allà baix els que són rics estan *enxufats* a Barcelona. Els que no ho són tant estan *enxufats* a Lleida i aquí a la brigada i els que no tenim ningú estem aquí davant per que ens matin!. Per tant seria millor fugir.

- El que has de fer és callar perquè si et denuncien et mataran a tu i tot!.

Ja no vaig dir mai més res d'això d'escapar”.

Josep Farré Castàn

Conforme anava avançant la guerra anaven cridant als nois de les quintes del 40, 41. Quintes que per ser formades pels nois més joves de les poblacions serien conegudes amb els noms de la *quinta del Biberón* i la *quinta del Chupete*.

Josep Fontanals Muntaner, Artur Sánchez Herrera i Eduard Granell serien els joves cubellencs que formarien part d'aquestes quintes.

Josep Fontanals Muntaner

Amb tant sols 17 anys, Josep Fontanals Muntaner va rebre una ordre de que s'havia de presentar a fer instrucció pre-militar: “Al camp d'esports de Vilanova cada dia feiem unes hores d'instrucció. Això era a finals del 38 i jo vaig estar un any a la guerra. De Cubelles ja havien marxat uns quants nois. Al principi jo no creia que hi aniria, era massa jove, però en veure que anaven marxant poc a poc i que la guerra no acabava, ja em vaig pensar que em cridarien per anar al front. Per mi va ser una cosa nova, ja que recordo que quan vam marxar el primer que vam sentir va ser:

- Que venen les paves, que venen les paves!!!!.

I em diuen:

- Mira els avions ja són aquí!.

Resulta que eren els avions de bombardeig. Això era per allà Alfarràs i ens van dir que ens estiréssim tots a terra. Va ser el meu primer ensurt i el bateig de la guerra per a mi.

Jo pertanyia a la vint-i-sis Divisió, Companyia cent vint-i-tres. Era la famosa divisió Durruti¹⁶ dels anarquistes”.

També amb 17 anys Artur Sánchez Herrera va formar part d'aquesta quinta,

segons ens comenta anomenada del *Chupete* i servint a l'exercit roig des del 28 d'abril de 1938. "Em van mobilitzar, crec que l'Ajuntament. Jo creia que era massa jove, tots ho creiem, fins i tot els més grans creien que eren joves. Hi havia la quinta del 36 que era la *quinta del sac*, i aquests també es pensaven que eren joves. Així és la guerra. Ja m'ha tocat, vaig pensar.

Artur Sánchez Herrera

Al marxar cap a la guerra em van fer unes fotos on estic amb el Florenci Fontanals, ja que vam marxar els dos junts però ens van destinar a brigades diferents. El Florenci moriria a la guerra.

Soldats de la quinta del biberó a Barcelona, a punt de marxar al front. Entre ells hi ha els cubellencs Florenci Fontanals, que moriria (és el tercer per l'esquerre dels que estan drets), el noi de Rocacrespa (a la dreta dels que són drets) i Artur Sánchez (el primer per la dreta dels que estan ajupits).

¹⁶ Buenaventura Durruti arribà a ser una figura mítica de l'anarquisme espanyol, nascut a Lleó i fill d'un ferroviari socialista, al novembre de 1936 va anar a la defensa de Madrid al front de la seva columna amb uns 3000 homes, a la que se li encomanà la defensa d'un sector de la Ciutat Universitària, i que no va aconseguir que l'Hospital Clínic caigués en mans de l'enemic. Els nacionalistes seguien en el Clínic el 19 de novembre, tarda en que Durruti resultà mortalment ferit en circumstàncies no aclarides. Es convertí aviat en un mite que d'alguna manera ha aconseguit resistir el pas de l'obligat silenci i dels anys. THOMAS, H.: *La Guerra Civil Española. Alzamiento y Revolución*; Ed. Urbión S.A.; pàg. 165. Madrid, 1979.

*Arturo Sánchez és acomiadat per Aniceta
Coll pocs moments abans de marxar al front.*

Jo pertanyia a la Brigada 124, 27 Divisió coneguda com *La Bruja*¹⁷, juntament amb el Joan Urpí i Aviñó. També em van fer una foto amb l'Aniseta, que va ser feta el mateix dia que vaig marxar de Cubelles cap al front. Va venir a acomiadar-nos a tots al parc de la caserna. Això va ser l'acomiadament. En cap moment vaig ser conscient del perill que correríem tots al front. El meu pare que era carrabiner em va dir que jo també ho fos, que estaria millor, però jo volia anar amb la colla. No se que tenia al cap i després em vaig penedir molt de no haver-li fet cas al pare.

Ens van portar cap a Sescueioles, a Lleida, on ens van destinar en companyies i ens van ensenyar el maneig de les armes”.

Eduard Granell, de la quinta del Biberó ens argumenta la història que li va tocar viure: “Jo veia que seguien demanant quintes i va tocar la del 42, la del biberó. Demanaven quintes per rellevar els soldats, i jo veia que marxaven el Sánchez (Artur), el Joan Rovirosa, el Joan urpí Aviñó...anaven demanat. Jo llavors em vaig apuntar a una casa vora la Gran Via. El dia 8 de setembre del 38 va sortir aprovat que m'agafaven. Vam anar a una caserna de guàrdies de Barcelona, que estava al costat de la Plaça de les Arenes. Al cap de dos mesos, al novembre, ens van carregar amb camions i cap al front.”

Eduard Granell Torrents

La marxa al front dels minyons cubellencs suposà també la separació d'un lligam molt entranyable com eren les seves mares.

Joan Wuri Casals¹⁸ escriví un poema dedicat a aquestes mares que haurien de suportar pacientment les poques notícies que tindrien dels seus fills. Algunes d'elles tant amargues com l'arrabassament injust dels seus fills estimats. I ells no van poder triar, el seu destí ja estava decidit.

¹⁷ La 27 Divisió era coneguda com *La Bruja* ja que al ser brigada de xoc anaven d'un front a un altre. Artur Sánchez encara s'en recorda que el símbol que els caracteritzava era una bruixa pujada a la seva escombra i aquesta sortia a totes les postals que els soldats enviaven des del front.

La Divisió de *La Bruja* era comandada per José del Barrio (*Història Gràfica de Cubelles*).

¹⁸ WURI CASALS, J.: *L'Esquella de la Torratxa*: Mares. Barcelona, 1936, pàg. 670.

“MARES!...”

No ens lligueu amb els braços amorosos;
no ens retingueu, geloses, al costat;
ens sentim forts, ardits i coratjosos,
perquè ens criden clarins de llibertat!
D'aquesta llibertat, que ens volen prendre
els fellons de la creu i els esperons
que es varen vendre Déu, i es volen vendre
la pàtria, al preu de més canons;
car el seu sàdic plaer els ho demana
per trossejar el cos d'aquells rebels
que sentim l'ideal que ens agermana,
i aplega en un de sol, tots els anhels!
Deixeu el plor poruc; obriu els llavis,
somrient amb l'orgull de veure el fill
que venja amb el puny clos els nostres avis,
i reclama aquell lloc de més perill!
I si en el vostre seny encara hi resta
el virus d'aquell dogma pervertit
que feia abaixar humil la vostra testa
davant d'un sacerdot ensuperbit,
mireu els mercaders de carn humana
que empunyen el fusell contra germans,
i taquen la negror de la sotana
amb la sang de les dones i els infants!

.....

No ens lligueu amb els braços amorosos,
que ens criden els clarins de llibertat;
hem d'ésser forts, ardits i coratjosos
per complir el nostre deure en el combat!

Joan Wuri Casals

CAPITOL 2:

LA VIDA AL FRONT

La guerra va significar per a molts dels joves cubellencs que hi van marxar, anar a un lloc desconegut. Coneixien els perills als que estaven exposats, però un cop a les trinxeres es feien conscients de la trista realitat: la mort era present al seu voltant. La seva única guerra era sobreviure.

La guerra també va significar recórrer gran part de la geografia ibèrica, que fins aleshores desconeixien, i compartir penes i alegries amb els seus camarades d'armes.

La marxa al front no va ser gens fàcil per als joves, però també es presentava molt dur per a les famílies d'aquests, al veure com els seus fills, que encara eren uns nens, havien d'anar a lluitar i a conèixer un infern mai pensat.

A mitjans de la guerra les famílies encara tenien el record de l'anada dels seus fills al front. Per a molts seria l'últim adéu. De les primeres jornades de la guerra, es recorda en el magazine popular, Catalans! de l'any 1938, com va ser la marxa dels primers milicians voluntaris a la guerra.

“Passaran els dies i els mesos, passaran els anys i mai, però mai no podré oblidar aquell 24 de juliol en què marxaven cap a Aragó els primers grups de milicians. Per l'àmplia calçada del Passeig de Gràcia avançava en direcció a l'avinguda del Catorze d'abril, una de les columnes que van formar-se ràpidament, a la primera crida que va fer-se al poble de Barcelona, per a barrar el pas als militars sublevats que es disposaven a abandonar llurs caus casernes de Saragossa i d'Osca amb el propòsit de venir sobre Catalunya.

Gairebé tots aquells homes que marxaven voluntaris deixant els seus pares, mullers i fills, eren proletaris, acostumats a tota mena de privacions i a lluitar pels carrers de Barcelona defensant llurs ideals revolucionaris. Uns pocs eren dependents de comerç, altres estudiants, i un bon grapat de soldats que tot i havent estat desmobilitzats, volien formar part d'aquelles columnes que van ésser el nervi del nou Exèrcit regular del poble.

Homes en mànigues de camisa tots ells; de rostres colrats pel sol, sense afaitar les barbes, cobertes les testes amb cascos d'acer de la tropa, amb mocadors vermells que nusaven com aquells herois de la Revolució francesa, o bé a l'aire el revolt cabell que s'esbullava pel vent en creuar, ràpids els camions i autos en què viatjaven.

Darrera la columna armada de milicians, anava la columna sanitària. Amb ella marxava jo. On? Res no ens havien dit quan del Teatre de Barcelona sortíem, hores després d'haver acudit al prec que per mitjà de la ràdio va fer-se a tots els sanitaris...”. “... A poc a poc, perdíem de vista Barcelona. Allí quedava la ciutat, trencant-se el sol en els cristalls dels balcons i finestres i en les cúpules dels més alts edificis.”¹⁹

¹⁹ SILVIO, M.: Catalans! El Magazine Popular: “De la Guerra contra el feixisme. Record de les primeres jornades”. Vol.1, Barcelona, 1938.

Aquest és el record d'una noia barcelonina que va marxar cap al front formant part de l'equip sanitari. Aquestes foren les seves paraules un cop a la guerra i decidí publicar-les per que hom es fes conscient que aquests foren els primers de molts moments de dolor.

Aquest també era el sentiment que es palesava en l'interior de tots els cubellencs que veien com els seus fills, marits, els seus xicots, marxaven un a un cap al front.

Però la part més dura de la història l'havien de passar ells. Seria una història que els hi era desconeguda i no van conèixer els efectes d'aquesta, fins que els seus ulls van presenciar les imatges més crues i d'horror que haguessin vist mai. Imatges que no s'esborrarien amb el pas del temps i que els feren sentir molts cops impotents en veure que no podien fer res per aturar tanta violència.

Tots els protagonistes van viure la seva pròpia història, cadascun d'ells marxà cap a destins diferents, però en alguna ocasió la sort va fer que alguns marxessin acompanyats amb algun conegut.

Un cop al lloc de destí, equipats amb la roba que els hi van donar i amb el fusell a la mà, es van fer càrrec que allò no era una joguina. Aquell joc de guerra que tant els divertia de petits, amb els seus soldadets de fusta s'havia convertit en una crua realitat, on ara l'escenari seria la geografia ibèrica. Hi havia dos bàndols i ells eren les peces que els formaven. No es coneixien les regles del joc, només sabien que un dels dos seria el vencedor. Tot i això cada "peça" tenia la seva prioritat, victòria i meta: tornar a casa desitjant que tot allò s'acabés com més aviat millor.

El milicià a les trinxeres²⁰ no coneixia hores vagaroses. Quan l'enemic, feia estalvi de municions, deixava en repòs les armes i els nostres valents soldats treballarien per consolidar les posicions i per construir parapets i trinxeres. Per tots era la primera vegada que anaven al front, que agafaven una pala i un picot, i cal dir, que els tècnics que arribaven a les avançades es quedaven meravellats de l'obra realitzada per aquests minyons. Era el treball d'uns experts fet per uns aprenents.

Com hem dit anteriorment, els destins foren varis: uns marxaren cap al front d'Aragó, altres cap al sud (Extremadura, València, Còrdova...), altres a Lleida però les circumstàncies de la guerra van fer que tots recorreguessin diferents punts del país.

El pla inicial dels nacionals era ocupar Madrid per acabar ràpidament la guerra. El gruix de les tropes del Marroc va ser transportat a la península. Des d'Andalusia aquestes tropes van passar a Extremadura i Toledo, que van ser ocupades a final de setembre. I des d'aquí van arribar a les portes de Madrid.

²⁰ *L'Esquella de la Torratxa*; Impressions del front: la vida a les trinxeres. Barcelona, 1936. Pàg. 668.

El mes d'octubre del 36 es va constituir a Burgos el govern nacional: el general Francisco Franco Bahamonde va ser nomenat generalíssim dels tres exèrcits i cap de l'estat. Aleshores es va preparar una gran ofensiva contra Madrid però la capital va resistir amb èxit.

Del juny a l'octubre del 1937 es van ocupar les ciutats industrials del Nord.

Pel desembre d'aquell mateix any va tenir lloc la *batalla de Terol*, una de les més dures de tota la guerra; a fi i efecte d'aïllar el front d'Aragó dels altres fronts nacionals.

A l'abril de 1938 els rebels van aconseguir un dels seus objectius principals: arribar a la Mediterrània pel País Valencià dividint d'aquesta manera el territori republicà en dues parts, cosa que feia més difícil la resistència.

Del juliol al novembre de 1938 va tenir lloc la darrera gran acció militar de la guerra, l'anomenada *batalla de l'Ebre* que va acabar amb l'enfonsament de l'exèrcit republicà de l'Est, cosa que va permetre al general Franco llençar una ofensiva sobre Catalunya, que al principi de febrer de 1939 ja es trobava totalment en poder dels nacionals. El 28 de març de 1939 Madrid va caure i l'1 d'abril la guerra es va acabar.²¹

El destí del soldat

1. Les primeres campanyes de la guerra

En el període que cobreix els darrers mesos de l'any 1936 i 1937 tots dos bàndols van tenir la completa seguretat de la victòria.

Un cop creuat l'estret de Gibraltar per l'exèrcit colonial, l'avanç sobre Madrid es va convertir en un dels primers objectius dels sollevats. La marxa cap a la capital dels legionaris i mercenaris moros del tinent coronel Yagüe²² va permetre l'agost de 1936 l'enllaç amb la zona sollevada del nord, després d'eliminar la resistència de Badajoz. I a finals d'octubre eren ja a les portes de Madrid. La caiguda de la capital es considerava imminent, per la qual cosa el 6 de novembre el govern republicà abandonava la ciutat en direcció València.

²¹ THOMAS, H.: *La Guerra Civil Espanyola*. Ed. Urbión. Madrid 1979.

²² En l'intent d'ocupar Madrid per part dels nacionals i en l'alliberació de l'Alcàsser de Toledo, s'escrigué un article que tingué com a protagonista al Coronel Yagüe.

"El famós Coronel Yagüe, aquell que fou el primer que no entrà a Madrid, ha seguit el mateix mal camí del seu correligionari Hedilla, i a pres també noves posicions a la presó de Salamanca per fer oposició a la unió entre moros i italians, portuguesos i alemanys, decretada pel generalísimo Franco, per bé de la causa de la traïció faceciosa.

Ben a desgrat seu, per cert, Hedilla i Yagüe ara es troben més units que mai, puix que els ha unit la desgràcia decretada pel jefecísimo per evitar altres desgràcies que malgrat tot hom considera inevitables.

Altres caps falangistes han d'ésser empresonats pels mateixos motius que ho han estat aquests dos, però de moment no ha estat possible, i hom espera que siguin descongestionades les presons per acongestinar-les novament a fi de bé de la causa de la España Una". L'Esquella de la Torratxa, "El Coronel Yagüe ha pres noves posicions". Barcelona, 1936. Pàg. 254.

L'arribada dels primers brigadistes internacionals, dels carros russos i combatents catalans van fer fracassar l'atac frontal a Madrid. Van haver-hi nous intents amb resultats negatius: batalles de Jarama²³ i Guadalajara al febrer i març de 1937.

El General Franco va veure el perill d'entrar en una guerra de desgast i va optar per concentrar les seves forces cap al front del Nord. Per tal de disminuir la pressió sobre el Nord, l'exèrcit republicà va realitzar dues ofensives a Brunete (Madrid) i Belchite (Saragossa).²⁴

D'aquesta manera es desenvoluparen les primeres campanyes de la guerra. En aquest primers mesos de guerra els fronts del sud no van ser ocupats encara per soldats de lleva de Cubelles. Ja que la zona andalusa havia estat ocupada per les tropes nacionals. Francisco Bertran Graells, en marxar al front anava amb destí a Madrid, però en veure que ja s'estava produint la batalla de Jarama i Guadalajara i les comunicacions estaven tallades van haver de dirigir-se cap a Jaén, que en aquells moments no havia sigut ocupat. Al cap d'uns dies tornarien cap al nord.

“Quan vam arribar a Alcalà d'Henares ens van destinar a Guadalajara, que era una ciutat molt petita. Abans que arribéssim va tenir lloc una cruenta batalla, la famosa *batalla de Guadalajara* ²⁵. Nosaltres a la zona quan la batalla ja havia passat.

Nosaltres al front vam disparar molt poc ja que érem brigada mixta i no de xoc. Les brigades de xoc són sempre les que van al davant, els que assalten les trinxeres i els que fan els atacs, ja que ells van armats d'un altre manera i els hi ensenyen d'un altre manera per fer els assalts. Nosaltres només estàvem ensenyats per brigada mixta, aquestes que fan guàrdia a la trinxera.

Jo vaig fer guàrdia a les trinxeres. Les trinxeres del nostre bàndol anaven pels voltants de Madrid fins a Guadalajara llavors anaven baixant cap a Cuenca i fins a baix a mar. I de la part de Jaén tornaven a tirar cap a la part de dalt.

²³ La *Batalla de Jarama* que s'inicià al 6 de febrer i seguí fins al final del mateix mes, fou una de les més encarnitzades de la guerra. Ambdós exèrcits s'enfrontaren amb obstinació i coratge en un seguit d'atacs i contraatacs que tingueren per escenari una àrea bastant limitada, i en els quals s'utilitzà gran quantitat de medis, els mateixos de terra que d'aire. La virulència que sofreixen nacionalistes i republicans, la fatiga, la impossibilitat d'obtenir avantatges decisives, fan que la batalla s'extingeixi. THOMAS, H.: *op. cit.*, pàg.201.

²⁴ GARCIA, M.; GATELL, C.: *Història d'Espanya i dels Països Hispànics*. Ed. Barcanova. Barcelona, 1991. Pàg. 356.

²⁵ D'entre totes les batalles de la guerra, és la de Guadalajara aquella sobre la qual s'ha tergiversat, exagerat i disbaratat més. Convé conèixer les diferents versions, gairebé sempre contradictòries, sobre les operacions, efectius i resultats, de quants en relats monogràfics o generals, i en memòries han escrit sobre ella. En aquest episodi participaren les tropes italianes de Garibaldi, coneguts com “Garibaldinos”.

“*Tropas republicanas -¿ de Lister, de Mera?- avanzan hacia la línea de fuego. Esta es también la batalla de la nieve, y el granizo, de la lluvia y el frío, del barro: ningún sufrimiento le puede ser aborrido al combatiente. Ni todas las inclemencias reunidas, ni la amenaza de todos los peligros, impiden que a veces los soldados avancen cantando.*”

“*El batallón regresa. El enemigo ha ido abandonando equipos, armas, cadáveres. Los que regresan son siempre menos: ya no cantan. Los nubarrones amenazan. Los soldados han recogido un magro botín: mantas. ¿Han reconquistado Trijueque? ¿Se han batido en Brihuega?*” THOMAS, H.: *op. cit.* Pàg. 214-215.

Els primers dies de la guerra els generals italians varen anar fins Andalusia, que aquesta era de Franco, i com que no hi havia exèrcit ni ningú de la part nostre, van venir a fer un atac ofensiu i es van apoderar del sud d'Espanya. Després d'això Franco va donar l'ordre de pujar cap a Terol. De Saragossa direcció a Guadalajara on es va destacar la gran batalla i on els van derrotar. Nosaltres no hi érem.

Aquesta brigada italiana amb l'atac nit i dia, i la part del nostre exèrcit gairebé no tenia soldats i els que hi havia eren voluntaris. Llavors va ser quan van formar els de la quinta del 35 i 36 a l'any 1937 l'Exèrcit Popular.²⁶ Vam donar molta resistència. Més d'una nit havíem d'aguantar aquelles nevades de pam i estar estirats a les trinxeres sobre la neu. Havíem d'esperar tots a terra els tirs i ara *pitin!* i au! tota la Internacional. A la nit, allà a les trinxeres els companys ens passàvem el conyac per tal d'agafar escalfor i no quedar glaçats. En van morir molts de fred. Aleshores van venir reforços, amb la brigada d'en Cipriano Mera, que era cap dels comunistes. Aquest home era *paleta* i en acabat ens va agafar al davant d'una brigada de voluntaris que en deien "la setanta" i va agafar un èxit que li va donar molta anomenada. En Mera va ser el nostre cap i amb ell vam ser a San Secosbo, que és una muntanya rodona i amb una alçada que fa por.

A Guadalajara vam estar en una muntanya 15 nits anomenada *Cierro Rojo*. Just davant hi havia la muntanya amb el nom de *Cierro Blanco*. Rebien aquest nom per que de lluny una es veia ben blanca i l'altre vermella. En aquestes muntanyes hi havia totes les operacions, i estava el Mera amb aquelles ulleres que apopen – referint-se als binocles – mirant des de dins de la trinxera, i com que aquells vidres acostaven allargava la mà i semblava que els podia tocar. A mi em van fer caporal d'un grup, jo pertanyia al batalló de metralladores. El Mera va fer cridar a la metralladora primera, i era jo aquesta metralladora!!. Vet aquí que els sis que anàvem no sabíem on havíem d'anar. I el capità que era apunt de pujar a l'atac de la muntanya, ens va anar a trobar i ens va dir:

- Eh muchachos!! Os habeis salvado de una buena. Fulano, fulano y fulano, cargar la ametralladora y todos los trastos, la munición y arriba! Y habeis de ir allí arriba con el Mera, me cago en la mar!!!.

²⁶ La caiguda del front del Nord la tardor de 1937 i l'evident intervenció italo-alemanya, van produir en certs sectors republicans una reacció de pessimisme que va afectar fins i tot al propi president de la República, Azaña. Es va fer un plantejament de guerra convencional a càrrec d'un exèrcit regular, que es va anomenar Exèrcit Popular. La creació d'aquest exèrcit exigia de recuperar la disciplina militar i una organització castrense. Aquests exèrcit el van integrar les milícies de Modesto, Lister, Cipriano Mera, El Campesino. GARCIA, M.; GATELL, C.: op. cit. pàg. 360.

Tal com diu Hugh Thomas la realitat inicial de la guerra fou que un exèrcit no requeria només fusells i metralladores, artilleria, tancs, aviació...El seu equipament és complex i difícil d'improvisar. Elements aparentment tant senzills com les cuines de campanya tingueren un paper important. Donat el nombre de combatents, l'extensió dels fronts i les contínues pèrdues de material, les cuines procedents de l'antic exèrcit són immediatament insuficients. Al inicial el desordre, els republicans li van posant remei. THOMAS, H.: op. cit. Pàg. 123.

- Ja hi som! Amunt nois!

El Mera no ens ordenava directament ja que això ho feia el capità general. I quan erem allà dalt ens va dir:

- *Hemos venido para vigilar, y cuando yo no esté vigilar que la aviación no venga a bombardear este puesto de mando.*

I nosaltres com que teníem fortí des d'allà es veia tot el front. I totes les muntanyes estaven comunicades per telèfon i així el Mera estava informat de com anava l'invasió. El Mera no es va moure mai d'allà el fortí i segons em van dir també hi dormia. En arribar allà el tinent ens va dir:

- *Veis este agujero? Pues meted la ametralladora dentro para poder tirar si viene la aviación.*

Nosaltres vam posar la metralladora al forat però vam fer un pilonet al centre per poder posar-la a sobre i així com que era una arma russa d'aquelles que giraven ens anava millor en cas de que haguéssim de disparar. Al cap d'una estona ve el Mera i en veure'ns amb la metralladora allà al forat i a sobre el pilonet ens va dir:

- *¿Que habeis hecho aquí?*

- *Es en caso de que venga la aviación.*

- *Está bien esto, muy bien.*

- *Gracias.*

El Mera sempre es va recordar de la primera metralladora, la meva. Passats els dies el Mera, tot caminant va venir cap al nostre batalló, i va dir que la primera metralladora cridés *General!* ja que així sabia que érem els del fortí. I au! ja m'havia tocat un altre vegada.

Nosaltres estàvem de primera i de seguida vam començar a veure com anaven les operacions de la guerra i com aquesta es desenvolupava.

Ara ataquen aquí, ara ataquen allà! I l'aviació venia seguidament. Però no van tirar bombes on estàvem nosaltres. Ens informaren que aquesta aviació va tirar les bombes a la zona de Montblanc, a peu de carretera.

Es van desencadenar moltes batalles i deien que els moros també atacaven. En general no vaig témer mai per la meva vida, en una batalla un company va perdre dos dits. A la nit es va fer un acord amb l'enemic per parar el foc i poder recollir els morts que hi havia. Ves quines coses! A l'endemà a tornar a lluitar. Els morts els traginaven a la part del darrera i feien uns grans forats i a dins!.

L'ocasió en la que vaig córrer més perill va ser en una operació a prop de la província de Cuenca. Aquella vegada ens va tocar córrer una mica. En l'operació vam avançar 4 ó 5 pobles endavant, en una serralada de Cuenca. Era una serralada de dos quilòmetres i ens va costar molt pujar-la i a dalt els de Franco tenien una

fortificació. Vam anar a descansar al poble i a esperar noves ordres en cas de que ens necessitessin. I sí, sí, l'endemà a primera hora vam marxar a peu, caminant al menys dues hores cap a dalt aquell turó. Vam passar-hi la nit i al matí ens van donar les nostres posicions a la serra. Jo estava a la tercera posició i els altres estaven més apartats per si venien pel costat de la serra, ja que normalment és el que feien.

El de Franco van començar atacar per la punta de la serra i portava un exèrcit tant gran que les dues metralladores que hi havia davant meu en veure tant gent van disparar moltíssim. Els que pujaven no paraven ni un moment. Amunt, amunt!, i quan els vam tenir a la vora un d'allà va treure el percutor de la metralladora enemiga i es va escapar avall, per que l'enemic no les fes servir. I de cop a l'escapada!, tots cap avall i endarrera. Què es retirin tots! van cridar. Els de metralladores també!. Teniem l'enemic a sobre i jo vaig agafar la metralladora, desmanegant el canó i carregant-lo al coll. Allò pesava més de 30 quilos. Amb mi anava un vailet amic meu de Vilafranca, i li vaig dir que portes el carretó de la metralladora, però aquest estava tant espantat que es va escapar. Punyetes!- diu tot rient- vaig haver d'agafar el carretó, vaig ficar a dins l'artilleria i seguidament cap a baix!. Jo pensava que no arribaria mai. A baix hi havia el capità i els altres que s'esperaven. Sentíem un ziu ziu que feia por, era l'enemic amb la colla de les metralladores. Era una pluja de bales. I de cop sentim:

-Venga, venga todos para arriba!

I nosaltres tots amagats darrera d'una penya, ja que la pluja de bales seguia. Els d'artilleria havíem deixat tot allò que dúiem. Sortiu d'aquella penya deien, i d'allà no va sortir ningú. A última hora quan vam sortir i vam ser més avall vaig veure que tothom havia deixat les metralladores dalt. I jo carregant la metralladora i arriscant la meva vida.

A finals de la guerra encara estàvem a la zona de Guadalajara, feia 15 dies que érem a les trinxeres esperant relleus, i ningú venia. Un va dir que creia que havíem d'anar a Madrid i bé al vespre el capità ens va dir que preparéssim tot l'equipatge que havíem de marxar a la nit.

Doncs si eren els últims dies de la guerra, i la cosa va tenir la seva gravetat ja que es va donar una batalla entre rojos. Jo no vaig arribar a lluitar. Allà hi havia els rojos, i els del Negrín que era el cap dels comunistes, més dolent que jo que sé. El General Miaja com que veia que ja era la seva fi volia fer un pacte amb el Negrín per donar per perduda la guerra, però l'opinió del Negrín era la de que la tropa resistís sense morir. Segons ell s'havia de resistir a la trinxera o bé morir. El Miaja va dir:

- Me cago en la óstia! Ya estamos cansados de matar gente, ya hace tres años que dura esta guerra!!!.

El Miaja va trucar al seu amic Cipriano Mera i li va explicar les intencions del

Negrín de resistir, i li va demanar al Mera que si ell es posava del seu costat farien front al Negrín, ja que era inútil resistir per matar a més gent innocent. El Miaja agafar soldats de fora ja que tots els que hi havia a Madrid eren del Negrín, comunistes. El Mera va fer venir els seus de València i van assaltar les nostres trinxeres per darrera i els altres també estaven bombardejant per sobre de les nostres trinxeres. Nosaltres pensàvem: Aquests s'han tornat bojos!!!!, Que s'estan bombardejant ells mateixos!!!. Això va durar 8 dies. A nosaltres ja estàvem preparats per entrar en combat però ens van dir que no hi anéssim ja que havien arribat els del Mera. Van atacar per darrera i van vèncer. Quan ja ho van tenir tot liquidat, el Negrín com que havia perdut, va agafar el cotxe en direcció a Alacant i cap a Mèxic. Va fugir a la nit però el van perseguir. En aquests 8 dies va haver-hi una gran mortaldat.

El Mera i el Miaja volien la pau, i van voler fer un tracte amb Franco. Però aquests va dir que de tractes res, era rendició incondicional. S'havien de rendir a la força i el tracte ja el faria ell.²⁷

Passats aquests 8 dies en comptes d'agafar el camí cap a les trinxeres vam agafar un camí cap a la reraguarda. En aquelles trinxeres que deixàvem no ens va rellevar ningú i nosaltres tampoc vam anar a rellevar ningú a altres trinxeres. Com és això? vam pensar i ens ho vam olorar molt malament. L'endemà al matí ens van passar unes fulles que informaven que la guerra s'havia acabat. Havíem d'entregar les armes i al quilòmetre 11 de la carretera hi havia un lloc on arribaven sempre les tropes i allà era on havien d'anar a peu. Allà s'hi trobava l'enemic que passava per aquella carretera, per això la vam fer de nit, per no ser agafats.

Allà doncs vam anar a entregar les armes ben contents ja que creiem que el nostre calvari havia finalitzat.”

Al mateix temps marxava al front del Sud Josep Albet Carbonell (Xic Angelet). Sortí de Barcelona en direcció a Andalusia, però no s'esperava haver de retrocedir tant ràpidament cap al nord per la gran pressió nacional que hi havia a la zona. El sud ja havia estat ocupat: “El tren ens dugué a Pozoblanco (Còrdova). Allà sentíem molt de tiroteig i en veure que no passava res, ens van enviar a la província d'Extremadura, concretament a la població de Peñarroya. Estàvem en territori nacional i recordo que hi havia moltes mines de carbó. Aquí va ser el primer lloc on vam entrar en combat i va ser per la nit. La pressió va ser molt forta i vam haver d'abandonar la zona. Vam agafar el tren en direcció Terol. Lloc abandonat pels nacionals pel fred que feia i on temps més tard ens va tocar atacar per allà.

Quan va començar a fer més bon temps, vam fer cap, a un altre lloc: a Castelló.”

²⁷ Miaja no dubtar en secundar la subleació del Coronel Casado contra el govern negrinista, figurant com a president del Consell Nacional de Defensa que intentà, sense èxit, negociar una pau amb Franco. THOMAS, H.: *op. Cit.* Pàg. 17.

Josep Albet Carbonell

La província de Burgos també va ser escenari de la guerra espanyola. Miranda d'Ebre situada al marge esquerra del riu Ebre, fou un enclau d'importància rellevant degut a la seva bona comunicació ja que era el punt on s'unien les línies ferroviàries de Catalunya, Aragó i Castella.

A Miranda d'Ebre va ser el lloc on arribà Lluís Aviñó Socies: "Allà organitzaven batallons de treballadors i aquests anaven a la reraguarda de les columnes de xoc. A mi em va tocar a l'Ebre. Allò era a primera línia i es pot dir que vaig veure els efectes. Va haver-hi moltes i moltes baixes. El que no aconseguíem de nit, ho perdíem de dia, tot i que aquesta companyia va durar setmanes i setmanes. Després ja es va acabar. Anàvem avançant i es va fer una ofensiva a Catalunya, nosaltres anàvem al darrera de la *Cuarta de Navarra*, i vam caminar per tot Catalunya a peu. Des de tots els pobles de la franja d'Aragó fins a Peralada.

El nostre comandant era un comunista que es deia Kartoon i deien que era un "*soldado de cartón*". Aquest havia estat carrabiner i el van ascendir a comandant. Els comunistes van fer molt per nosaltres, i hi havia "*el todo poderoso de la URSS*". Però realment els meus caps de l'exèrcit van ser gent pobre, un era un manobre, l'altre era pagès, etc...

En el transcurs de la guerra anàvem reculant, ja que l'avançada dels nacionals era un fet. Vam arribar a Terol, on vaig viure una de les batalles més fortes i sanguinàries del meu pas per la guerra.

A Terol vam quedar tancats i em van fer presoner. Em van portar a un camp de concentració a la província de Terol."

2. El Front d'Aragó

Des de Barcelona sortiren els soldats cap a Saragossa, Osca i Terol: el front d'Aragó. Els cubellencs que foren destinats directament als diferents punts d'aquest front foren Joan Capdet, Pere Fuster, Josep Fontanals, Josep Farré, Rafael Ibàñez i Josep Vidal.

En aquest front es lliuraren moltes batalles, però la de més anomenada fou la “Batalla de Teruel”. Aquesta fou una batalla essencialment política. Després de l'enfonsament de la resistència a Astúries els comandaments civils i militars de València van considerar absolutament indispensable un èxit que contrapeses tant a Espanya com en el món el desmoralitzador efecte de la pèrdua dels territoris cantàbrics. Aquest èxit l'aconseguirien a Terol en la primera fase de la batalla. S'escollí Terol per que es creia que estava dèbilment defensada. La conquesta d'aquesta ciutat reduiria la línia de comunicacions entre Castella la Nova i Aragó, i posaria en perill la carretera de Saragossa. Igual que Belchite, Osca i Saragossa, Terol era una ciutat que havia fascinat als republicans des del començament de la guerra.

L'ocupació de Terol fou només un episodi, el de major ressonància, de la gran batalla que es lliurà. Franco va fer de la reconquesta qüestió d'honor i llençà estrepitosos atacs encaminats per aquest propòsit. Les batalles continuaren però la última batalla de Terol començaria el 17 de febrer. El 20 de febrer quedaren amenaçats per les dues vessants les comunicacions amb València, per carretera i ferrocarril, mentre altres unitats nacionalistes començaven a penetrar a Terol. Va començar la retirada i la major part de les forces republicanes quedaren fora de perill. El 22 de febrer els nacionals entren a Terol; la dominació republicana ha durat 45 dies. Resultà pràcticament impossible calcular les baixes republicanes; però, en tot cas no foren inferiors a la meitat de les baixes enemigues.²⁸

Joan Capdet primerament va arribar als voltants d'Osca: “Sempre vaig estar als voltants d'Osca. Vaig començar per la part sud i vaig acabar per la part nord, a la part de Carrascal d'Osca fins que va venir la retirada. Llavors comes ajudeu-me!!”, ho diu tot rient. “Durant aquests anys a l'Aragó vam passar moments bons i moments dolents. Un dels molts moments dolents que vam passar va ser el primer dia que ens van dur a les trinxeres i a nosaltres la por ens envaïa el cos. Ens van dir:

- Heu de sortir a tirar! No tingueu por que tot és un simulacre!.

A veure que serà!, vam pensar.... doncs la veritat és que venien tres tancs i nosaltres havíem d'anar darrera d'aquests, contra l'enemic. Aquell simulacre va ser per matar gent. Era la primera vegada que disparava un arma de foc i em va fer molta impressió.

²⁸ MARTÍNEZ BANDE: La Batalla de Teruel, Madrid 1974. pàg. 227.

Vas disparant i no et dones ni compte i en acabar si ets viu, veus molta desgràcia i molts morts. És horrorós.

Joan Capdet Fontanals a l'edat de 22 anys.

En un altre ocasió estàvem en una explanada molt, molt plana on hi havia un recs ja que eren unes planes de regadiu on es plantava remolatxa i sucre. Hi havia unes puntes d'espasa que eren un joncs de prat molt alts i els recs eren molt justets per amagar-se, i *collons!* Quan vaig sentir les bales que petaven, tots els que vam poder vam mirar de tirar-nos dins dels recs i el capità que el teníem molt a la vora deia:

- Va vinga, som-hi nois!! Va vinga a tirar!!.

Però ell no es movia d'allà. Tenia por -ho diu tot rient- jo i uns altres vam dir:

- Aquest no es mou, doncs nosaltres tampoc.²⁹

Allà les bales anaven a punta pala, ves com anaven que totes aquelles espigues de punta d'espasa que hi havia, en sortir dels recs ja no hi eren, ja que les bales les van segar totes. Mira si devien de tirar bales!

Allà van morir sis i tots eren de la Barceloneta. Els vam anomenar *los seis héroes de la Barceloneta*. Aquests nois els vam enterrar en un poble de l'Aragó, en canvi en tots els demés que anaven morint a la guerra no n'hi havia cap que fos enterrat. A tots els hi tiraven un grapat de sorra allà on morien i avall!.

Al front primerament era soldat ras i per tant feia el que em manaven, però després em van donar el càrrec de caporal. Tenia la meua esquadra que la formàvem cinc homes: quatre soldats rasos i jo llavors era qui els manava.

Vam estar en un lloc que va ser un desastre: a Mediana. Allà va haver-hi un bombardeig que ho va fer malbé tot i per sort ens vam salvar, però per poc ja que una bala em va foradar la fusta de la recambra del fusell i no em va tocar. Érem deu o dotze i a última hora vaig quedar tot sol. En aquest front hi havia dos nois de Sitges que van morir i molts van quedar ferits. Al veurem sol em vaig espantar i vaig

²⁹ La realitat era aquesta, els soldats tenien por de lluitar. Tenien por de sortir de la trinxera i enfrontar-se a la seva pròpia mort. En canvi en una de les notícies que publica el diari barceloní, "L'Esquella de la Torratxa", dona una imatge global de com eren de valents els soldats republicans, entenenent per valentia el fet de que mai van patir la por de morir: "Quan el comandament doni l'ordre d'atacar amb quin goig i amb quin entusiasme no ho faran els nostres milicians! La visió d'Osca, la ciutat morta és una obsessió." *Op. Cit.* Pàg. 668.

començar a córrer camps a través, camps amb terra molt tova i les bales anaven caient com a mosques al meu voltant mentre corria. Em vaig poder tirar cap a un altre costat i així em vaig salvar. Els bombardeigs van ser molt cruels.” Aquest va ser un dels cops més forts de la guerra que va patir el Joan, però anecdòticament ens explica un fet molt curiós en que una d’aquestes bales li va foradar tots els pantalons sense tocar-li la carn: “Després d’això, cames ajudeu-me avall ja que tot ho van desmantellar. Em vaig trobar amb la resta de la companyia, i anàvem tots desordenats. Vam llençar els fusells i anàvem amb l’intenció de tornar cap a casa però a Benavarri sens va complicar la cosa: estàvem a les afores i a mi em costava molt dormir. Sort d’això! Sentia tirs de tant en tant de molt a prop i jo deia als companys: -Nois aquí no estem bé. Aquí ens agafaran. -Capdet home, calla i dorm! Em deien. Última hora vam veure els carros de la Plana Major corrents al revés, sortint del poble. I sort que allà va passar un home i ens va dir:

- Nois correu que els feixistes són aquí.

- *Collons!*

Cames ajudeu-me, corrents. Però en lloc de venir cap a casa vam anar cap dalt per poder sortir d’aquell cercol. Vam estar 20 hores corrents i caminant, sense menjar ni res.

Esperàvem poder trobar un poble per entregar-nos a la guàrdia civil ja que nosaltres sols, on havíem d’anar? No podíem anar enlloc sols. Ens vam entregar a Noves de Segre.”

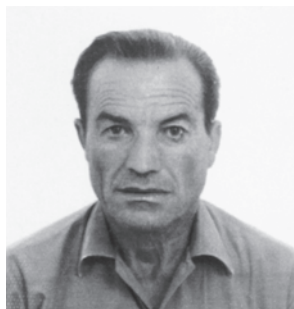
En Pere Fuster va viure al front una experiència plena de dolor que li va quedar gravada per sempre. Va viure uns anys de gran intensitat, tot i que ell personalment viuria els moments més durs de la guerra quan aquesta s’hagués acabat i ell fos uns dels molts presoners que va haver de seguir amb el sofriment en un camp de concentració: “ Ens van dur a prop de Terol i allà vaig viure el primer tiroteig. Però va haver-hi una ràpida retirada on hi havia guàrdies d’assalt i carrabiners i tots ens vam desperdigar. Jo anava cridant:

- Què hi ha algú de Cubelles?

I un va dir:

- Jo!!

Era en Manuel Oller que feia de carrabiner. En Manel em va dir que també hi havia el Jerònimo (el pare de l’Anita), i que anéssim cap enrera ja que venien els nacionals i ens agafarien a tots. Però nosaltres vam anar amunt. Teníem un comandant que no duia cap insígnia ni res, però en teníem un altre, un tal Sosa, que si un es quedava al darrera li fotia quatre tirs i els pelava, era un senyor que feia por.

Pere Fuster Marcé

Van venir atacs i contraatacs i ens vam retirar a una muntanya que quedava bastant enrera i que per arribar-hi vam estar tota una nit caminant. L'endemà ens vam llevar amb un fred que feia i tot nevat i llavors els Salvi Alba i jo vam fer una xavola coberta per les teules que vam agafar d'unes masies abandonades que hi havia per allà a prop. Amb les teules també vam fer una mena de llar de foc on ens escalfàvem i fèiem el menjar. El metge de la companyia em va prendre amb ell per fer-li de cuiner i era el moment d'acomiar-me del meu amic i company Salvi. Em sabia molt greu deixar-lo a ell i als altres. Amb el Salvi ens havíem d'acomiar aquí:

- Salvi no se on em porten però t'he de deixar aquí. Cuida't molt i sort!

A aquelles alçades en Salvi i jo havíem fet molta amistat.

El metge a vegades em prenia a fer les visites de la companyia o bé a sanitat on hi havia gran nombre de ferits. Els ferits baixaven amb nosaltres amb uns mulos que tenien unes estoles a banda i banda. Com que hi havia d'haver el mateix pes a les estoles si una pesava més que l'altre li posàvem una pedra. El metge em va dir que ajudés als camillers si em necessitaven. Hi havia molts soldats que arribaven morts de fred, glaçats i amb una agulla els hi havia de clavar entre ungla i carn dels dits fins arribar al nus del dit. Si es movien eren vius, si no eren morts de fred. Eren com estàtues de pedra i si es bellugaven els dúiem a l'infermeria. A un quilòmetre més o menys hi havia les ambulàncies que els duïen a l'hospital.

Van baixar uns mulos i em va caure l'ànima a terra quan vaig veure que a les estoles hi havia el Salvi. El Salvi m'anava dient: «Sóc mort, Sóc mort!» Jo li donava ànims dient-li que no penses ara això que es salvaria.

Tenia metralla a la panxa. El tinent metge em va dir que si el pogués dur a un hospital i operar-lo abans de dues hores el podria salvar. Ja que només li havia agafat el budell i es podia cosir. El Salvi va morir ja que no vam arribar a temps a l'hospital. Es pot dir que sóc viu gràcies a que vaig marxar amb el metge ja que jo era inseparable del Salvi. Qui sap..."

Tot això ens ho relata amb molta emotivitat ja que recorda aquells moments com si els estigues revivint i pensa sobretot en la fortuna que va tenir de no ser al

camp de batalla.

“A Mora de Rubielos, a Terol, hi va haver un gran combat, i el Líster³⁰ i el *Campesino*³¹ que eren caps de brigada, volien sortir i no podien. Recordo que a la matinada hi va haver un gran tiroteig i al fer-se de dia vam veure una tanqueta que sortia. En dues hores estàvem tancats i ens van fer presoners. Aquí em van separar del metge i no vaig saber res més d'ell.”

“A la guerra d'ocasions de perill n'hi ha moltes però la pitjor era quan venien els avions. Cridàvem: -Les paves!, les paves!! I sentíem que feien *brum, brummm*, era un soroll inconfusible. Nosaltres sempre dèiem:

- Ay! Que ens pelaran!.

Un dels moments en que em vaig espantar força, va ser quan em van ferir. Jo era en un forat en el camp de batalla, va caure una bomba i em va agafar les cames, no va ser molt, ni tant sols em van dur a l'hospital i jo ho desitjava amb tota l'ànima; per allunyar-me d'aquella mort segura.

També em van ferir al cap, a la front, quan una de les bales va rebotar contra una pedra i em va ferir. Vaig tenir tant mala sort que tampoc em dugueren a l'hospital. M'ho curava amb aigua oxigenada. Però per sort tot va quedar en un ensurt”.

Josep Fontanals Montaner un cop al front de l'Aragó el van cridar per anar a la caserna general de la divisió a fer de barber. “Allà vaig estar molt bé anava afaitant a tots els nois que venien , es pot dir que estava en lloc segur, sense armes ni res. Va haver-hi una gran ofensiva contra la nostra part, començant així una desbandada i ens vam desperdigar tots. Jo anava amb 4 ó 5 més, perduts per allà. Recordo que hi havia un noi que era camera de televisió anomenat Ramon Viradiu, un dibuixant, que vivia al carrer Verdi de Barcelona i un altre xicot que va morir, dels quals no recordo els noms. Vam trobar una camioneta de propaganda de la divisió que feia viatges de Barcelona al front portant coses que faltaven i li vam dir que ens havíem

³⁰ Líster, Enrique Forján, fou un comunista espanyol que durant la dictadura de Primo de Rivera fou perseguit per les seves activitats polítiques i sindicals. En esclatar la guerra fou cap del famós *Quinto Regimiento* . Convertides les milícies en unitats regulars el Quinto Regimiento passà a ser la Primera Brigada Mixta de l'exercit popular, i Líster, un dels caps militars sorgits del poble que gaudir de més prestigi a la zona republicana. Participà en totes les batalles importants de la guerra: la del Jarama, Guadalajara, Brunete i Belchite (a on de pas liquidà de forma molt expeditiva les col·lectivitzacions anarquistes i dissolgué el Consell d'Aragó) i també a Terol, al càrrec ja d'una divisió també famosa, la 11^a, autèntica força de xoc de l'exercit republicà. A la caiguda de Catalunya, la seva unitat intentà desesperadament aturar la caiguda del front. THOMAS, H.: *La Guerra Civil Española*; Diario 16, II Vol., Capítol 40.. Madrid, 1976. Pàg.611

³¹ El *Campesino*, anomenat Valentín González, fou el cap que manar a un batalló de camperols a partir del juliol del 36. Es distingí en els primers combats i va demostrar dots de comandament. A finals d'aquest mateix any se li donar el comandament de la brigada anomenada “E Mixta de Xoc”. Es deia que els homes del *Campesino* es retiraven per falta de municions, si bé Cipriano Mera els acusà d'anar a la desbandada i explica que ell va haver de desarmar-los: “Havia rivalitat amb el Líster per qüestions militars i polítiques ja que el Líster declarà que el *Campesino* havia desertat del camp de batalla a Terol”. També participà a la Batalla del Jarama i Guadarrama integrat en la 11 Divisió del Líster. Ell mateix va descriure que la seva unitat resultà: “*Eficaz en la defensa y de las mejores del ejército popular de ataque*”. THOMAS, H.: *La Guerra Civil Española*; Diario 16, II Vol., Capítol 45, pàg.689. Madrid, 1976.

perdut i ens va portar a la companyia. Aquest en comptes de dur-nos al *cuartel general* ens va dur directament al front. Aquella nit recordo que vam dormir en una església, l'Ermita de Santa Equiteria, als volts de Lleida i recordo que ja amb tot el batalló van cridar:

- *¡Venga todo el mundo en pie de guerra! ¡A formar!*

Tots espantats ens vam aixecar, vam passar per Tamarit de Llitera i cap a l'Aragó, on recordo que hi havia una fàbrica de pintes. Vam estar tot un dia sense fer res preguntant-nos que passaria amb nosaltres. No teníem ni fusell ja que ens vam perdre i ens van dur directament al front. Al fer-se fosc ens van dur un pot de carn, dos xuscos i ens van fer avançar. Nosaltres al cap ja li recordàvem que no teníem arma, però ell ens feia avançar igualment. Va haver-hi una ofensiva de la part de la república i va començar la batalla sentint-se els espetecs de l'artilleria i de metralladores. Era la primera vegada que entràvem en ple combat i sense arma. Únicament ens van donar bombes de mà i l'artilleria enemiga no parava de tirar. Ens vam estirar a terra ja que nosaltres no sortíem i menys sense arma. I de cop vam sentir un xiulet i vam veure un obús que venia directe al nostre costat. Vam tenir la inmensa sort que no va explotar. En aquell moment vam tornar a néixer, però vam quedar totalment glaçats de l'esglai. No ens vam moure d'allà mentre els altres anaven tirant endavant. De cop va venir un tinent i ens va dir:

- Què hi feu aquí? Vinga endavant!

- Home, es que no tenim arma ni res.

- Com que no teniu arma?

- No en tenim ja que ens vam perdre i no ens han donat.

- I aquestes bombes per a què serveixen? Va vinga endavant!

Però, cap dels quatre ens vam moure. De cop va treure la pistola i va dir:

- Endavant o us quedeu aquí per sempre!

Quin remei va tocar, i vam haver de sortir. Allà hi havia un “xafarranxo” de combat, bombes per tot arreu, llums i explosions. Nosaltres al no tenir arma, el capità ens va veure i ens va dir:

- Què feu vosaltres?

Li vam tornar a dir que no teníem arma, llavors ens va dir que havíem de replegar ferits amb una manta i portar-los al lloc de socors. Aquelles bombes de mà no les vam tirar mai.

Vam passar la nit i vam conquerir o guanyar, jo no puc dir que ho fes jo, ja que jo no vaig fer res, només em vaig limitar a amagar-me i córrer. Aquest va ser el primer bateig de la guerra.

Vam passar la nit a la trinxera sentint algun dispar però poca cosa, però allà no va

dormir ningú. Tots desperts en guàrdia i *ojo avizort*³². Al fer-se de dia va començar el *jaleo* amb metralladores, morters, artilleria. I nosaltres sense armes. Llavors va caure un morter i a un dels quatre que anàvem se li van rebentar les oïdes. El vam agafar i el vam dur cap a baix a on era el tinent de la companyia, a un lloc on hi havia una mica de cova però allà va morir dessagnat. D'allà no ens vam moure més ja que era impossible tornar a pujar. Si pujàvem, moríriem segur, i a demés sense arma. Va venir la nostra aviació però per comptes de bombardejar als altres ens va bombardejar a nosaltres. De fet estàvem encerclats i l'avió va tirar on va poder. El tinent va dir:

- *¡Coged esta caja de munición i llevarla arriba!*

- *Mi teniente esto es imposible, no se puede ya que nos van a matar.*

Ens va tornar a ordenar que pugéssim i ens va demanar els noms i cognoms tot dient-nos:

- *Mañana daré parte de la insubordinación de no acatar la orden.*

Va ser llavors quan va venir un enllaç que va dir que ens retiréssim a marxes forçades, que estàvem acorralats. Allà recordo que vaig deixar anar les bombes que teníem ja que pesaven molt i vaig començar a córrer. Va ser el dia que vaig córrer més de la meua vida. Aquest va ser el moment de més por a la guerra.”

En Josep Fontanals en aquells moments de por, en veure que les tropes franquistes avançaven amb força apropant-se cada vegada més al límit fronterer amb Catalunya, es va haver de retirar. Juntament amb els seus va arribar a Balaguer, que es trobava molt a prop del seu enclau que era Tamarit de Llitera.

Cap a la tardor del 37 van demanar a quintes a Josep Farré Castán conegut popularment al poble de Cubelles per Pepet. La guerra per aquest home va ser també un cop molt fort, però com anirà explicant durant el seu relat, la joventut, la seva inconsciència i les ganes de tornar amb la seva família el van fer marxar, és a dir, desertar en tres ocasions: “Vaig ser destinat al front de l'Aragó juntament amb en Josep Gallifa, el Benjamí Amorós i l'Antoni Capdet, però vam estar poc temps junts ja que l'Antoni i en Josep, van ser destinats a una altra companyia. Jo estava a la 31 companyia, brigada mixta. Allà hi havia un regiment que havia estat a la Plana de Baltrón, Fuendetodos i la brigada va quedar mig desfeta. Nosaltres vam haver de cobrir les baixes d'aquells. Ens trobàvem a les trinxeres i encara no havíem entrat en batalla, i la nostra feina era fer guàrdia de nit i de dia. Llavors la brigada de xoc ens va fer agafar un tren i després uns autobusos que ens portaren al cementiri d'Osca.

³² Els soldats quan havien de passar les nits a les trinxeres, no podien aclucar l'ull ni un moment. Havien de vigilar constantment, per si es donava un altre atac o bé per si s'acostava l'enemic. Llavors els caps anaven dient: *Ojo avizort que el enemigo està muy cerca.*

Érem a prop de la via que va de Jaca a Osca, i ens vam quedar allà a les trinxeres³³ a vetllar dos o tres mesos, no me'n recordo ben bé. Va començar una ofensiva i ens van dir que ens retiréssim ràpidament. Vam deixar els fusells i tot i vam marxar avall. Tot això era a la nit i allà hi havia uns *riachuelos* que havíem de creuar i nosaltres creiem que hi hauria alguna banda que seria més estreta per saltar-la i de fet la vista ens va enganyar i de cop *foties un brinco, m'he cagun dena!*, llavors era ample, no arribàvem a l'altre banda, quèiem a dins i *chaff!* tots mullats. Anàvem cent cinquanta a la companyia i tots vam anar avall. Llavors ja cap a la matinada vam arribar a un poble, que no recordo el nom, i 7 ó 8 paves que es van acostar van bombardejar aquell poble i per allà tots corrien, fins i tot els *tocinos* anaven d'una banda a l'altre espantats.

Uns companys, en Celme i l'Escolà, van dir que marxaven cap a casa. Jo ja havia pensat varies vegades de marxar però com que érem a prop de l'Ebre i veia que baixava tanta aigua pensava: si et tires t'ofegaràs! I tornava un altre vegada cap a la trinxera.

En Josep Gallifa, Benjamí Amorós, Antoni Capdet i en Josep Farré Castàn a les trinxeres del front d'Aragó.

Quant vaig escoltar que volien marxar li vaig dir al Benjamí:

- Benjamí! Anem-se'n?
- Cap a on? (Em va contestar ell)
- Cap a casa.
- Ja saps on ets? (em va dir perquè raonés)
- Ah! Collons!

³³ Els soldats a les trinxeres jugaven a fet i amagar amb la mort. Sempre les metralladores d'ambdues bandes estaven a l'aguait i només calia treure un xic el cap per a sentir xiular les bales. Un experiment molt practicat era el de treure el casc d'acer posat a la punta de la baioneta per damunt de la trinxera. Només que sortís un pam, les bales rebotarien al casc. Les milícies catalanes als fronts d'Espanya. Informació facilitada pels comissaris de propaganda de la Generalitat, Secretaria d'Informació als Fronts. 1936.

Vaig rumiar i vaig pensar la trajectòria que havíem fet des de Lleida fins on érem. I de cop i volta sento que el Celme i l'Escolà diuen:

- Marxem! Marxem!

I jo li dic:

- Benjamí! Vols venir? O què?

La seva resposta va ser:

- Ves a enganyar a un altre!

- Doncs adéu!

Jo me'n vaig anar darrera d'aquell parell i ja un cop ben lluny es van aturar i em diuen:

- On vas tu?

- I vosaltres? On aneu? (vaig replicar)

- Anem cap a casa.

- Doncs jo vinc amb vosaltres.

Això era a mitjans de la guerra, a la retirada d'Aragó i el capità en aquells moments no ens vigilava ni res, ja que tots anàvem a la desbandada. Quan ja feia tres dies que caminàvem vaig pensar, bé aquests dos es quedaran a Lleida i jo haig d'anar cap a Cubelles. I on era Cubelles? Jo no m'havia mogut mai del poble, i pràcticament com aquell que diu no sabia ni on era Barcelona. Jo aquella nit no vaig poder dormir! Dormíem tots tres junts, un davant de l'altre per poder-nos escalfar. Quan un es tombava, tots ens tombàvem. En aquells moments no teníem por d'anar sols, ja que anàvem muntanya a traves. Havíem desertat i jo vaig deixar el fusell i la cinta allà i avall!.

Vaig arribar a un poble tot sol i com que no sabia on anava vaig decidir preguntar pel comandament d'alguna brigada. I quina casualitat que allà hi havia el cap de la meva brigada. Vaig dir la brigada a la que pertanyia i em va dir una mica alterat:

- ¡De mi brigada, y estas aquí!!!!

La meva resposta va ser:

- *Yo estaba aquí con el teniente Silos y no nos dieron la órdenes de evacuar y tuvimos que salir como conejos de allí dentro.*

Vaig fer com si estigues perdut i avall!. De cop em va dir:

- *Ahora saldrá un camión de intendencia hacia el frente. Y usted cuando llegue allí se baja, coge la carretera hacia arriba y allí encontrará a sus compañeros.*

Aquell camió era el que duia el menjar als soldats i abans de pujar en van dir que no toqués res, ja que els xuscos anaven contats. Quan ja era dins vaig agafar dos xuscos i unes llaunes de sardines i tot ho vaig posar dins del *macuto*. Quan vam

arribar al poble em van dir que busqués la carretera i que tirés cap amunt. Era al vespre i vaig pensar en quedar-me al poble per no perdre'm. Li vaig preguntar a una dona que hi havia per allà si havia un refugi per la zona i em va dir que hi havia *Ca la senyora Maria*. Allà hi havia els soterranis d'una bodega i amb una manta i sobre la palla em vaig quedar dormit. Vaig sentir que deien:

- *Maria has cogido el reloj? Maria dónde hay que evacuar?*

I vet aquí que van marxar. Jo també havia de marxar. Un cop miro com era la carretera em va caure el món a sobre, ja que allà les carreteres són rectes com a botifarres. I jo havia d'anar cap amunt? Doncs vaig anar cap avall altre vegada. Era la meva segona fugida. Pel camí em vaig trobar a dos nois, un era de la meva companyia que es deia Joan. On vas? li vaig dir. Em va dir: cap a casa!. Llavors vaig marxar amb ells. Quan feia tres o quatre hores que caminàvem en van passar tres pel costat que eren de Sant Pere de Ribes i de la nostra quinta. Sento que diu:

- Ostres! Tu ets de Cubelles oi?

- Si i marxem cap a casa. Veniu?

I vam marxar tots avall. Llavors ja sabia on anava. Portàvem ja uns dies caminant i ens vam seure a l'era i veig al Benjamí assegut, que també anava perdut, guaita quina casualitat!. Em vaig alegrar molt de veure'l però el primer que li vaig dir fou:

- Burro més que burro!. Ja podríem ser a casa, perquè si haguéssim anat tots dos fins al tren hauríem pogut pujar.

Això a la primeria per que aleshores ja estava tot controlat i ho teníem malament.

- Que puc venir amb vosaltres?

- Home, ja ho diré a aquells. Si diuen que si, podràs venir amb nosaltres, i si diuen que no, anirem tu i jo sols.

Vam marxar tots plegats, juntament amb els de Sant Pere de Ribes, que un es deia Isidre, l'altre Muronet i l'altre no me'n recordo. Ara ja érem cinc. Vam estar tres setmanes o un mes baixant. Passàvem per les cases de pagesos i a tot arreu ens donaven menjar. Fins i tot ens van donar una gerra plena de mel.

A l'alçada de Canyelles ells van tirar cap a Ribes i nosaltres cap a Vilanova. Quan va arribar la nit ja érem vora el cementiri, vam agafar una drecera per uns rocs que hi havia i vam travessar el torrent. Vet aquí que aquest torrent de Vilanova tenia fondària i en Benjamí va dir que tiréssim per un lloc en concret. Ell va baixar i de cop i volta sento *patapim, patapam, patapom!!!* Amb el plat i la cantimplora que portava va caure rodolant avall.

- Benjamí, Benjamí!!!! (vaig cridar). Que t'has fet mal?

- Nooo! Però tira més amunt i intenta baixar per un altre lloc.

Vaig tirar torrent amunt i finalment vam poder sortir. Vam travessar per allà i

van arribar al Salse i d'allà cap a Vilaseca (Costa Cunit) on hi havia el meu germà. El meu germà va agafar el carro i va anar a Cubelles a avisar la meua mare i el pare del Benjamí³⁴. Un cop Vilaseca la pregunta era: I què farem ara? Era clar que nosaltres havíem d'estar amagar perquè si ens pescaven ens foterien el coll a fer punyetes. Quan va ser el vespre el pare del Benjamí va anar a veure un tinent que estava a Cal Jaume Mestres i li va dir:

- Mira, ha vingut el noi i un altre d'aquí Cubelles, i s'estaran uns quants dies aquí i després ja es presentaran.

En aquells moments va sortir un decret pel qual podíem presentar-nos a una caserna de Barcelona i no ens passaria res. Vam estar una setmana a Cubelles i ens vam presentar a Barcelona. Em van fer pujar en un tren que em va dur fins al seminari de Cervera. Allà poder érem dos o tres mil persones, era ple i feia molta pudor. Aquest seminari el va agafar l'exercit per ficar presos. Era per agafar els de la desbandada, a refugiats."

Rafael Ibáñez Sabater, explica que a la guerra passen moltes coses; masses coses, que a vegades valdria més oblidar. Explica com van ser aquells dies tant durs al front i com essent tant jove va exercir un càrrec com el d'oficial: "Jo tenia un càrrec de gran responsabilitat davant dels soldats. Jo havia de donar una ordre de sortir a tirar i tots sortíem. Jo era molt conscient del perill que hi havia i on ens posàvem. Tenia una manera de fer que sempre va donar resultat. Primerament estudiava el terreny i segon, mai vaig obligar als soldats a fer res que no volguessin, sempre demanava voluntaris i gairebé tots sortien. Jo havia de donar exemple als soldats. Sempre vaig procurar de que no els passés res als nois que prenia, i quan sortíem gairebé sempre tornàvem tots."

Rafael Ibáñez Sabater tingué el càrrec d' oficial durant la guerra civil.

La desgracia hi és present en tot moment i al front vaig veure com queien molts joves. Al costat meu he vist morir molta gent i molts ferits. Els soldats en moments de perill s'espantaven. Sempre s'havia d'estudiar bé el terreny, anar amb calma i cadascú a la seva posició.

³⁴ El pare del Benjamí era Josep Amorós i Palau, Alcalde de Cubelles en aquells moments.

“De batalles fortes n’hi ha moltes però per mi la més forta fou la de Belchite ³⁵. Va quedar tot destruït. Dins de tot la meua companyia que era formada per uns 130 nois (143 brigada mixta), estava ben ubicada i vam tenir sort. Havíem d’anar amb tranquil·litat i no perdre els nervis, que ens aquells moments se’n tenen molts. Alguns, pobrets tenien por i els veies corrents. Tenia molta feina a mantenir-los quiets i a les seves posicions. Belchite va quedar desfet, però vam guanyar la batalla. Vam prendre el poble i els nacionals van anar directes a Saragossa. Si haguéssim estat ben organitzats, poder ens haguéssim plantat a Saragossa. Vam arribar a Fuendetodos, pràcticament passejant. No hi havia ningú, ja que van sortir disparats de Belchite”.

Però a vegades la por, els nervis, no es poden controlar. Quan tens l’enemic a sobre, has de fugir per salvar la vida i l’única cosa que es pot fer es córrer. La retirada d’Aragó seria un d’aquests moments, en que no pots fer res per poder salvar la vida de molts joves. Així ho explica Rafael Ibáñez: “La retirada d’Aragó, va ser horrorosa. Allà en van caure a cents. Havíem de creuar el riu Segre per Balaguer com fos, i mentre ho fèiem, els nacionals van deixar anar l’aigua de les comportes i molts dels joves soldats que retiraven pel riu van morir ofegats. Jo em vaig deixar portar pel corrent, que em va dur a l’Asentiu. Encara no sé com vaig salvar la vida. En aquest moments vaig agafar el tifus i vaig deixar la companyia per ser evacuat a l’hospital”.

³⁵ El 24 d’agost del 1937 els republicans llançaren una ofensiva a Aragó contra els “mal defensats” pobles de Quinto i Belchite, aconseguint un cert èxit local però a un preu molt alt.

3. País Valencià

Després de l'operació del front aragonès aquest va quedar estabilitzat en una línia que passava per Fuentes de Ebro, Sillero, Villanueva de Huerva, Herrera, Badenas i Rudilla, des de la qual Franco va iniciar, el 9 de març de 1938, la primera gran ofensiva contra Catalunya, que li va permetre entrar a terres lleidatanes i, posteriorment, arribar al Mediterrani, per Benicarló i Vinaròs, dividint en dos el territori republicà.

Després de passar uns quants dies a Terol en Xic Angelet juntament amb la seva companyia van dirigir-se a Castelló: “Vam pujar en uns camions direcció Morella (Alt Maestrat), que està tot emmurallat. Allà es van assabentar que els nacionals, volien fer una ofensiva per tallar les comunicacions entre València i Catalunya. El dia 1 d'abril del 38, es van sentir canonades i l'aviació com venia des de dins de la mar. Tothom s'espantava només sentir les paves: *buuuuum, buuuuummmmm!!!!* . Nosaltres havíem de defensar-nos com podíem, no podíem amagar-nos ja que venien per tot arreu: artilleria de terra, vaixells per mar, aviació per sobre, on ens havíem de posar?. Jo pensava: quan més aviat em matin millor. Què haig de fotre jo aquí...?, Com més aviat em matin millor i prou patir.

Allà a Morella cada dia avançaven més els nacionals, i el dia 9 d'abril em van ferir. Em van foradar les cames en un poble anomenat Sant Mateu. Jo pertanyia a transmissions i sortia d'una canteria a la carretera i em van dur la brigada a allà. Jo anava a comunicar a un batalló que entraven els nacionals i ho feia amb banderes i amb morse, ja que les línies telefòniques estaven tallades. Jo sabia morse perquè allà el vaig estudiar. Ens vam donar compte que estàvem rodejats per terra, mar i aire. A la carretera em van tocar les cames, i una sangada!!!. Una cama encara la podia recolzar però l'altre ja no. Em vaig arrossegar per demanar auxili als de les ambulàncies ja que eren a prop. A la corba de la carretera vaig veure l'ambulància que arrancava i jo em vaig treure el casc, el tiro enlaire i la bandera també. Vaig fer un crit i em van veure. Així que em van arregar, jo era inconscient i em desperto ja a l'hospital. Va ser horrorós em van comunicar que de la meua brigada hi van haver 700 baixes.”-ho diu tot esfereït-.

Nosaltres teníem comissaris dels partits polítics de la CNT, FAI i POUM. Aquests manaven tant com els militars, i si deien que ataquéssim ho fèiem i si deien que no també. Hi havia un gran *desbarajuste*.

El temps que Josep Albet va estar ferit a l'hospital de València van ser uns moments de patiment constant ja que els bombardeigs sobre els hospitals eren assidus. Dintre de la gravetat de la situació en Xic Angelet va intentar passar la seva convalescència el millor possible, gràcies al seu esperit optimista, lluitador i de conformitat. També gràcies a que l'humor el va acompanyar sempre, com

veurem en el capítol dedicat a la sanitat.

En Xic Angelet, tal com és conegut, va aprofitar contínuament la seva situació de ferit per anar a passejar per València, tot i que anava amb crosses. Els metges donat que no parava mai per l'hospital li van donar l'alta encara que no estava recuperat: "Em van portar a Nules, a la província de Castelló, amb tant mala pega que al cap de tres dies em porten al front un altre vegada i això que encara anava coix.

Al cap d'un mes em van posar a transmissions a Utiel, a la província de València i llindant amb Cuenca. Aquí descansàvem i jugàvem al futbol. Jugant al futbol contra uns de l'aviació de València, en un partit de benefici em vaig trencar un braç i em vaig quedar a l'hospital d'Utiel. D'Utiel em van portar a Sueca a la costa valenciana, un poble amb molt d'arròs. Aquí s'hem va acabar la guerra."

Els atacs contra València van donar un respir a les tropes que quedaren a Catalunya després del tall. Amb comandaments gairebé en la seva totalitat comunistes s'organitzà un nou exèrcit: el de l'Ebre. La Batalla de l'Ebre fou la més renyida i més sagnant de tota la guerra; i la més decisiva ja que es decideix la sort de Catalunya i la República.

En la Batalla de l'Ebre Franco respongué al convit republicà acceptant el combat i portà les forces d'altres fronts suspenent així l'ofensiva contra València.

4. L'ocupació de les terres lleidatanes:

Mentre els nacionals anaven ocupant la zona d'Aragó els soldats republicans després de cruentes batalles anaven retrocedint cap a Catalunya, que era l'únic focus que quedava per ocupar juntament amb València. El 22 de març els rebels creuaven l'Ebre, el dia 30 arribaven al Segre i a la Noguera Pallaresa i el 3 d'abril entraven a Gandesa i Lleida. El front ja estava a Catalunya. Franco havia aconseguit un objectiu important: dividir en dos el territori republicà i aïllar a Catalunya.

Alguns soldats arribaven perduts i d'altres van arribar amb les seves companyies totalment desorganitzades i amb un gran nombre de baixes. Aquest va ser el cas de Joan Capdet, que després de catorze dies caminant i fugint del perill que comportava la zona on s'havien lliurat batalles com la de Terol, va aconseguir travessar el límit fronterer d'Aragó i Catalunya, arribant amb la seva companyia a terres catalanes buscant un poble en que hi hagués la guàrdia civil per entregar-se i tornar-se a reorganitzar. Aquest poble fou Noves de Segre: "Vam estar catorze dies caminant i duia unes butllofes molt grans als peus, buscàvem un poble on hi hagués guàrdia

civil, ja que nosaltres on havíem d'anar tot sols?. Vam perdre al capità i tots els grossos que manaven. Per fi vam trepitjar la nostra terra, arribant a Lleida i en concret al poble de Noves de Segre. Allà ens vam entregar a la guàrdia civil. Però no només la nostra companyia, sinó que en venien d'altres també a entregar-se. Al vespre van venir uns camions que ens van prendre cap a la Seu d'Urgell. Allà ens van tractar malament ja que aquell dia es va matar un tinent coronel volent treure una bala d'un fusell metrallador. Aquell dia ho vam pagar nosaltres i vam estar tres dies passant gana. Amb tot i això ens van portar a una muntanya per tornar a organitzar els batallons i les companyies. Jo vaig tenir la sort, ja que puc dir que vaig tenir molta sort a la guerra, ja que em va tocar la mateixa companyia i el mateix batalló. Ens va destinar a diferents llocs i no se en quin punt va ser, potser a Guissona, que vaig assabentar-me que el furrier³⁶ marxava cap a Barcelona a fer uns estudis i en saber-ho vaig voler entrar-hi jo.

En trobar al capità li vaig dir: -M'he assabentat que el furrier marxa i m'agradaria substituir-lo. Ell em contestà: -Quan ell marxi ja pot ocupar el seu lloc.

I jo encantat de la vida ja que no hauria de fer més guàrdies a la trinxera. Ser furrier estava bé en el sentit de no fer guàrdies però per tot el demés era com un altre soldat. No estàvem a la trinxera però també hi havia perills.

Vam anar cap a Sant Corneli per a reforçar el poble i va haver-hi un *desbarajuste* que va fer por. Ens van portar la quinta del 40 de Manresa, és a dir, la del biberó. Tots aquells pobres nois van quedar morts allà. Ens vam camuflar a les muntanyes de la forma que vam poder i al vespre va arribar la calma. Amb els companys ens passàvem el bujol, un càntir de fusta, i en el moment d'anar a agafar-lo vaig relliscar per la gespa de la muntanya, ja que duia unes sabates noves que em va regalar a última hora el capità amb el que sempre havíem estat. No em vaig poder aguantar, vaig relliscar em va marxar el bujol de la mà i en plena nit el soroll va fer sortir tota la tropa i la part feixista que estava allà mateix va començar a disparar. Tot es va encendre, fusells, metralladores, morters i a mi em van tocar al cul, molt poca cosa. Més avall hi havia una gran guàrdia per que ningú tirés avall, perquè aguantéssim allà; però els que estàvem ferits, juntament amb els sanitaris podien passar i vaig tenir la gran sort de que a mi s'hem van endur.

Més enllà de les trinxeres hi havia la sanitat i en arribar sento algú que diu:

- Capdet, Capdet!

L'home que em cridava estava bocaterrosa amb un gran forat al lateral de la panxa. Quan vaig sentir allò de Capdet, em va entrar una gran alegria.

- No ets el Josep Vidal? Vaig respondre tot emocionat.³⁷

³⁶ El furrier era el caporal d'esquadra que en cada companyia distribuïa diàriament el pa, queviures i nomenava el servei.

³⁷ Josep Vidal, també de Cubelles va ser ferit en aquesta mateixa batalla.

Era increïble que m'estigues trobant a una cara coneguda. Vam estar xerrant i em va dir:

- No hi tornis cap allà, tu que pots salva't!. Quan puguis amagat a les muntanyes.

Jo al matí vaig agafar el xusco, que era el pa que ens donaven, i vaig amagar-me en una reca que feia com de refugi. Allà vaig estar tot el dia menjant només el xusco. Però m'hi vaig estar dos dies més per poder salvar-me. Quan els meus companys van sortir d'allà jo ni els coneixia de desfigurats que van quedar. Després d'això vam tornar cap a Lleida”

Fugint de l'ofensiva en terres aragoneses la companyia a la que pertanyia Josep Fontanals també va rebre l'ordre de recular. L'objectiu primordial era sobreviure a aquella pluja de bales que els perseguia. La seva única defensa era córrer; córrer i no mirar enrera. Van haver-hi molts morts i les seves ganes de sobreviure el van fer córrer desesperadament separant-se de la seva companyia. D'aquesta manera i miraculosament, tal com diu el mateix Josep Fontanals, arribà a Balaguer deixant de moment el perill enrera: “Vam passar el riu i les bales anaven caient tot xiulant al riu, era de pel·lícula. Aleshores havíem de pujar una muntanyeta i amb el fusell ens van ajudar a pujar. Allà recordo que hi van caure molts. A dalt de la muntanyeta vam posar una metralladora i vam aguantar una mica l'empenta dels altres. Vaig perdre els meus companys i vaig arribar a Balaguer on recordo que hi havia una bodega amb totes les botes de vi obertes i va quedar tot ple de vi.

Allà hi havia la brigada del *Campesino*, em van donar un pot de mongetes i me'n vaig anar a buscar la meua brigada ja que jo amb el *Campesino* no hi feia res. A l'alçada de Tàrraga hi havia la policia i em van preguntar on anava, allà un xicot andalús que tampoc sabia on anava es va ajuntar amb mi. Potser no ens convenia que ens veiessin a tots dos junts ja que estàvem com desertant. A la policia li vam dir que havíem perdut la divisió i que el pensament era d'anar cap a Barcelona i tornar-se a incorporar. Ens van acompanyar a Tàrraga on hi havia la comandància militar. Allà hi havia una pila de desperdigats. El de davant meu li van preguntar el nom, brigada, companyia...i el van carregar a un camió per dur-lo al front de Lleida. Nosaltres havíem llegit en un diari que a Lleida feien combats cos a cos, i amb aquell pobre el van dur cap allà. Em va tocar a mi, i em van preguntar les dades, els hi vaig dir que era *barbero* i em van dir:

- ¡Pues mañana le afeitaremos a usted!

Vaig quedar callat, em van portar amb els altres i vaig pensar: A mi ningú m'afaita! I em vaig escapar. Vaig passar arran del sentinella sabent que si m'aturaven estaria llest i m'afaitarien de seguida,- diu tot rient- però poc a poc vaig passar i em vaig allunyar.

Vaig travessar la carretera general ficant-me en un carrer sense sortida. Vaig tornar

a recular per agafar la carretera de Verdum. Allà venien una parella de policies i em vaig amagar a la cuneta. A Verdú vaig dormir sota una olivera i a l'endemà tot camp a través vaig arribar a Cubelles. Vaig estar dos o tres dies caminant sense passar per carreteres ja que així feia més via. Pel camí vaig trobar molt bona gent i pel Pla de Santa Maria em van donar roba de pagès ja que anava vestit de militar. Jo volia tornar a Barcelona per que em tornessin a reincorporar. Aquestes són les explicacions que vaig donar i em van tractar força bé i em van donar de menjar. Ja estava a l'alçada de Segur quan vaig veure el mar, em vaig acostar a la carretera i arribava a casa meua a les dues. La meua casa era allà on ara està la drogueria. A casa van quedar glaçats, anava fet un desastre i tots els peus butllofats. La mare em va rentar i vaig dormir. Al diari va sortir una notícia sobre els soldats que érem perduts, i també dels que no ho estaven, és a dir, els que havien desertat. Poc després sortir l'amnistia de que tots els que havíem marxat ens incorporéssim immediatament i no ens passaria res. L'endemà jo vaig dir a casa que tenia moltes ganes de quedar-me però no podia. Ara ja els havia vist i si havia de morir, moriria tranquil. Però per un altre banda tenia por de morir i no veure'ls més.

Anecdòticament i cosa curiosa un cop a Barcelona em vaig trobar al tinent que volia donar el part per insubordinació al front, doncs resulta que ell també havia fugit! -diu tot rient- Era un covard!."

Josep Farré que primerament va ser destinat al front d'Aragó, després de les contínues desbandades, fugides i desercions el van tornar a reorganitzar a files, i el van dur cap a Lleida. Així ho explica: "No ens va servir de res que fugíssim ja que ens van tornar a reorganitzar a files. Ens van carregar amb uns camions i ens van dur a Torrebesses per dur-nos a una ofensiva a la Granja d'Escarpre i Serós.

Ens van fer saltar a les trinxeres el dia 23 de maig del 38 a les 7 del matí, i tal com anàvem saltant a les trinxeres els altres anaven amb la metralladora i anaven pelant. Jo vaig veure un clot d'un obús i em vaig tirar dins, ja que diuen que allà on cau una bomba no en cauen dues, i no em vaig moure d'allà. Tenia molta por. Al davant hi havia un xicot que era de Lleida que es deia Vidal, el pobre estava darrera d'una pedra i jo deia:

- Vidal! No treguis el cap! Que et foteran un tiro!

Tot d'un plegat, veig que cau rodolant cap avall. Ja l'han fotut vaig dir. Cap al vespre, ja era fosc, vaig anar pel darrera i un altre vegada em vaig trobar al Benjamí i em va preguntar que on m'havia ficat.

- Amagat dins d'un clot!

- Jo també era amagat dins d'un clot!

Aquest va ser el meu primer combat. Després ens van portar un altre vegada cap a Torrebesses on les dones del poble deien:

- Ja em sentit fillets els tiros, ja! Oi, mira quines carones que porten! On és *fulano*?

Com que feia dies que ens coneixíem i a cada casa tenien tres o quatre soldats i ens rentaven la roba es van preocupar molt per nosaltres i van preguntar pels que no van tornar. Es van portar molt bé aquelles dones. Allà ens vam estar uns quants dies fins que ens van portar a cobrir línies en aquelles mateixes trinxeres, d'allà Serós i la Granja d'Escarpre. Vam ser-hi fins al juliol, fins que van venir uns de l'Ebre que no portaven *macuto* ni res ja que van haver de marxar a la desbandada i deien que volien demanar permisos. Jo pensava, si home us els donaran a vosaltres!. Venen aquests desgraciats sense *macuto*, roba ni res i els han de donar permís, quan no ens l'han donat a nosaltres. Doncs a aquests els van portar cap a la Serra de Cavalls i Pàndols, allà a l'Ebre, on hi va haver unes batalles tremendes.

La nostra companyia no va sortir més a línia, vam quedar a la reraguarda, i en cas de que tanquessin un cercol érem per contraatacar. Però un dia al vespre va haver-hi un tiroteig, vam sortir per contraatacar i mentre caminàvem va esclatar a la vora una bomba de mà, una granada o un morter i a mi em van ferir al coll i al braç. Després d'una llarga recuperació a l'hospital de Reus i Manresa em van tornar a portar a Cervera, a Serós i ja va començar la retirada. Es pot dir que durant la guerra vaig veure tres vegades a la meua família, les tres vegades que em vaig escapar.”

Eduard Granell quan sortí de Barcelona al novembre del 38 per anar al front, els nacionals ja eren presents a Catalunya i només en arribar al seu destí, va haver de fugir cap a França. Envià aquests soldats per parar l'entrada de les tropes nacionals, no hagués servit per a res. La invasió de Catalunya ja era un fet: “Em van dur cap a Tabascán, a quatre passes de França, però vam tirar enrere i va ser el dia en que els nacionals van entrar a Adrell i a la Seu d'Urgell. Els nacionals entraren a les tres de la matinada, tot era fosc i només sentíem gemecs: ui! ai! m'han tocat! Vaig sentir. Escapem-nos! Va dir un altre, i no sabíem cap a on anar. Altres de la companyia que venien amb mi, com el Pere Marcé i el seu germà, que eren guàrdies decidiren prendre un camí ben diferent: passar-se al bàndol nacional. Va haver-hi un gran aldarull quan es van escapar.

Eduard Granell Torrents. Any 1938.

Jo recordo que no vaig tirar mai cap tir, però veure com queien al costat meu si que ho vaig veure. Això era el cor de l'hivern, amb un fred que feia. Anàvem moltes companyies, una gentada de por. De patir puc dir que no gaire ja que per l'edat que tenia, no tenia ni cap ni peus. En moments de perill corríem i ens escapàvem.

Nosaltres corrents com a llops vam anar direcció França i pels pobles que passàvem la gent ens donava menjar. Vaig passar per un poble que en deien Castellnou i em va acollir uns avis, sense canalla, i em van tractar com a un fill. Em deien:

-Quedat, quedat que t'amagarem i et deixarem tot el que tenim que nosaltres no tenim fills.

Jo vaig marxar cap a França passant per Puigcerdà. Estàvem a últims de gener principis de febrer del 39 i ens hi vam estar fins al juliol del 39".

Joan Rovirosa Ferrer l'endemà d'haver presenciat la crueltat de veure l'afusellament d'uns nois innocents va reaccionar i es va adonar que la guerra era molt injusta i que d'accions com la d'aquell dia es repetien constantment: "Al matí següent vam anar cap a Les Torres que eren com unes granges de gallines o pollastres i va ser on ens van destinar les companyies, i em van separar dels meus companys de Cubelles. Ens van donar els fusells, les bombes. Anàvem ben carregats. Per dormir ja no sabíem com posar-nos, ja que no ens trèiem les bombes i creiem que ens explotarien. Per petar la bomba només s'havia d'estirar una anella.

Joan Rovirosa Ferrer

Un cop equipats vam anar cara a la muntanya de cara al front. Érem a la província de Lleida però no sabíem on. Primer de tot vam anar a l'ermita de Sant Corneli i ens vam trobar amb el Joan Capdet, que estava a intendència a Buixols, i em va dir que s'havia creuat amb el cubellenc Joan Amorós. Jo vaig tenir la desgràcia d'estar a la línia de xoc i això que érem de la quinta del biberó.

A Sant Corneli vam estar una setmana, i no era un lloc molt accessible. Per pujar-hi ens ajudàvem els uns als altres amb les puntes del fusell. Allà molt hi van deixar la pell ja que mentre nosaltres pujàvem els nacionals atacaven. La brigada 133 hi va ser i la van cribellar tota, només va quedar un comissari que era de Vilanova, però els demés van quedar plegats. Va ser l'únic que va quedar d'una brigada. Recordo que pujàvem com podíem, arrossegant-nos i quan ja érem amunt bombes a punta pala.

També vam estar en una zona que anava bastant bé per tirar i pels morters. Però pels de l'aire era inaccessible ja que aquesta zona estava plagada de pins. Ens van fer tallar els troncs dels pins per fer *xavoles* pels oficials. Nosaltres dormíem en tendes de campanya. Quan vam tenir feta la *xavola* un morter va anar-hi directe i vam veure morir als cinc o sis que hi havia. Van tenir molt mala sort ja que el morter va entrar per la xemeneia. Els grans de la companyia van morir per casualitat ja que l'enemic estic segur que no ens podia veure. Va ser el moment més dur i de més por que vaig passar al front ja que puc dir que tingué la gran sort de no ficar-me en cap batalla forta.

A la nit quan sortíem per fer guàrdies anàvem molt en compte ja que no hi havia llum i no fos cas que trepitgessim algun morter que no hagués petat. La vam passar molt negra.

Un dia feia molt de fred, tant de fred que se'n van congelar dos dits de la mà i em van dur a l'hospital d'Olot. Vaig estar-hi fins a principis de gener del 39, moment en que un company i amic meu que estava amb mi a l'hospital em va dir:

- Què fem Rovirosa? Si poguéssim anar cap a casa...

Com que les cames les teníem bones ens vam decidir i al vespre després de menjar ja no vam tornar a anar a l'hospital. Vam anar caminant cap a casa i de tant en quan parava algun camió i ens pujaven. El dia 26 de gener vam parar a un camió que ens portà fins a Barcelona i també aquest mateix dia entraven els nacionals a Barcelona.”

Segons explica Arturo Sánchez, abans de marxar cap a la zona de l'Ebre, es van dirigir cap a Balaguer on van viure els primers moments de dolor i esgarripança en veure els resultats que comportava la guerra. La seva primera experiència es similar a la de Joan Rovirosa: “Vam anar cap al front de Balaguer, a Lleida. Feia molt fred i estàvem tots en espera. Van arribar dos comissaris i van agafar a dos pobres víctimes. Els van portar al cementiri i els van afusellar. Mentre anaven dient:

- *Los traidores de la patria.*

Tot era per acollonir-nos. I això que aquells dos pobres nois eren bons xavals per que havíem tractar amb ells i ens havíem fet amics. Allà tots xerràvem bastant.

I vam participar molt sobtadament en un combat a Camarassa. Nosaltres érem brigada de xoc.

El primer combat on em vaig estrenar va ser el 28 de maig de 1938 en una muntanyeta anomenada “*El Merengue*”. Era el dia del meu aniversari, feia 18 anys. Imagineu-vos quina celebració.

Jo feia de camiller, per tant no lluitava directament però era pitjor, ja que havia

de recollir ferits enmig del camp de batalla. En una ocasió dúiem un ferit a la camilla i vaig sentir:

-Arturo, Arturo, Arturo!!!!

Era el Marcelet de Rocacrespa. Què havíem de fer? Llençà el que portàvem i arregar a aquest?. Doncs el vam carregar a l'esquena i avall!. Aquest aquest noi va morir, i feia de camiller amb mi. Allò va ser horrorós ja que hi havien morts a cents i a mils. Era la primera batalla i em vaig cagar a les calces. Tots érem uns cagallons, érem joves, però no esbojarrats per lluitar sense més ni menys. Érem conscients que allà moria gent.

Primerament quan em van dir que havia de ser camiller vaig cridar d'alegria, però després d'aquest combat vaig dir que ja no ho volia ser. Mireu quines coses té la guerra que jo abans veia una gota de sang i em marejava i ara la sang la veia per tot arreu, vaig haver de fer el cor fort.

Va ser llavors quan em van donar un fusell.

Vam haver de caminar tota la santa nit, 18 hores carregant el fusell fins arribar a l'Ebre.”

Amb l'Artur Sánchez també hi anava el cubellenc Joan Urpí i Aviñó que lluitarien conjuntament al front de l'Ebre, al qual el van ferir greument en una cama i el van posar de reraguarda. Al Joan van estar a punt d'amputar-li la cama, però al final se'n va sortir: “Alguns dels meus companys van ser desplaçat junt amb l'enllaç per ocupar unes posicions. Però al ser de nit els nacionals van aprofitar per atacar-los i els van matar a tots. No em va quedar ni un. A la nit *todos los gatos son pardos*.”

5. La Batalla de l'Ebre

Una de les accions bèl·liques més importants dins d'aquesta guerra civil fou la batalla de l'Ebre.

Durant la primavera del 1938 les tropes nacionalistes havien previst una metòdica ofensiva cap al marge dret del riu Ebre, que les havia portades fins al Mediterrani, i havia dividit en dues parts la zona republicana. En aquesta situació, el comandament polític- militar republicà va intentar una maniobra de diversió en el Baix Ebre, amb la intenció de tornar a enllaçar Catalunya amb València i aïllar a la província de Castelló una important massa de maniobra enemiga. La nit del 24 de juliol, en un front de gairebé 100 quilòmetres es desencadenà l'ofensiva republicana més important de tota la campanya. El pas del riu, perfectament preparat i utilitzant ponts de dotació, barcasses i tota mena d'embarcacions i mitjans de circumstàncies, es portà a cap amb total sorpresa de les tropes nacionalistes. Els republicans van aconseguir ocupar en sis dies, la Serra de Pàndols i de Cavalls, les muntanyes de la Fatarella, i tot un seguit de pobles (Ribarroja, Corbera, Miravet, Ascó, etc.), però no van aconseguir entrar a Gandesa. El factor sorpresa havia estat determinant i els republicans havien pogut frenar la marxa franquista sobre València. Però entre el 10 i el 15 d'agost els rebels començaren la contraofensiva, mentre Franco instal·lava la seva caserna general al Coll del Moro.

S'inicià una intensa batalla de desgast que durà tres mesos i mig i en que s'esgotaren els darreres recursos de la República. Sotmès a un incessant bombardeig d'aviació i artilleria i a constants atacs localitzats, el front republicà s'anà replegant lentament cap a l'Ebre; el 18 de novembre els darrers efectius travessaren el riu. Durant els tres mesos i mig de durada de la batalla s'havien produït gairebé 80.000 baixes i havia costat una gran pèrdua de material.

En paraules d'Edmond Vallès: “els turons de la Terra Alta foren el cementiri de l'Exèrcit Popular de Catalunya”. Va ser la batalla de la guerra civil que va tenir més costos humans³⁸.

Per a dur a terme aquest projecte es formà un nou “exèrcit de l'Ebre” format per moltes divisions, entre elles la 27 Divisió coneguda com “*La Bruja*”, 18 Cos de l'Exèrcit sota el comandament de José del Barrio i que formava part de la reserva. Arturo Sánchez que pertanyia a les quintes més joves que es van cridar formava part d'aquesta coneguda divisió. Aquesta reserva recolzaria a una força de 80.000 homes, i 27 armes antiaèries: “El riu Ebre el va passar primer una brigada internacional anomenada La Garibaldi, i els soldats portaven unes corretges de cuir i al mig un ganxo, on hi havia un cable d'acer per passar el riu. Els primers van passar el riu

³⁸ SALLÈS A.: Conèixer la història de Catalunya. “La República i la Guerra Civil”. Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1992. Pàg. 160.

d'aquesta manera i a l'altre costat van clavar el cable i els soldats passaven penjats. Després van fer un pont flotant i també passàvem amb barques.³⁹ L'Ebre va ser el pitjor, del pitjor, del pitjor.

Va ser dels moments que vaig patir més per la meua vida. Allà a la Serra de Pàndols i Cavalls va ser un infern. A les cinc del matí ja començava l'aviació amb les paves, aquestes sortien en manades de 8 ó 10 i no paraven, contínuament tiraven bombes, bombes i més bombes i a les 5 de la tarda ja paraven, però llavors començava a atacar la infanteria, eren els moros. Llavors ja no hi havia tant perill perquè els companys de la Brigada Internacional Garibaldi, que estaven "mamats" de guerra ens van ajudar.

De por sempre em vaig tenir a la guerra, però allà va ser on en vaig tenir més ja que va ser un cop molt fort. Si et refugiaves en una roca i queia una bomba a sobre, allà no quedava res. Tampoc hi havia trinxeres ni res per resguardar-te. Llavors a l'hora de dinar fèiem *xavoles* allà a terra sota les pedres.

Al front per desgràcia no em van ferir mai. Si m'haguessin ferit una miqueta hagués estat una mica més a *salvo*. Ja que si et ferien et portaven a l'hospital i així no havies de lluitar al front.

Un dia el Joan Urpí i d'altres nois, entre ells hi havia el cuiner que aquell dia va haver de deixar la cuina i anar al seu primer combat, però amb tanta mala sort que els hi va caure una bomba de metralla i van morir tres o quatre, entre ells el cuiner, i al Joan li van foradar totes les cames.

Entre Corbera d'Ebre i Gandesa sempre hi havia atacs, contraatacs, etc...i els morts a cents. Els camillers al final els anaven tocant per veure si respiraven, els que eren morts acabat el combat passava el carro i els recollia. N'hi havia dels dos bàndols.

A mig camí de l'Ebre, jo i tres companys més vam decidir desertar. Un era el Grifols, campió d'Espanya de lluita lliure, i en Bamala que també era campió de lluita lliure però de Catalunya, i l'altre era un tal Amorós d'un poble de Lleida que mentre caminàvem se li van trencar les betes de l'espardenya i quan es va parar, el comissari de la brigada li va dir:

- Tu! Amunt!

No li va fer cas i li va fotre un tir i el va matar. Vam haver de marxar sense ell. Vam creuar el riu i ens dirigirem cap a Tàrrrega on hi havia l'intendència. Com que tots dúiem fusells metralladors vam fer parar un camió i el conductor li manarem que anés recte direcció al pont. Estàvem desertant.

³⁹ A la matinada del 25 de juliol, creuant el riu simultàniament per diferents punts, els republicans situaren a la vora contrària del riu considerables efectius dels cossos de l'exèrcit que comanden Tagüeña i Líster. Els primers efectius travessen en barques que a tal efecte s'havien traslladat des de la costa, i de seguida s'instal·len, amb rapidesa, passarel·les i ponts de diferents tipus. Sembla que part d'aquest material procedia de l'exèrcit francès i havia estat venut per intermediaris. THOMAS, H.: *op. cit.* Pàgs. 265.

Vam agafar un tren cap a Barcelona i a l'estació de França que estava tancada hermèticament, se'ns acostà un policia que portava un paravell , una pistola metralladora, i ens va demanar *papeles*. Els companys de la lluita lliure l'agafen pel coll i li diuen:

- *¿A quién pides papeles? ¡Al frente tenías que venir a pedirlos!*

Vam sortir de l'estació, ells agafaren el camí cap a casa seva, i jo vaig anar al moll on estava el meu pare. Això era al 1938.

A mitja nit vam agafar un cotxe en direcció a Figueró on hi havia la caserna general del 24 cos d'exèrcit. Hi havia el general que era amic del meu pare, es deia Pere. Em va dir que anés a veure a la meua família, ja que no els havia vist des de que vaig marxar, però que tornés de seguida.

Vaig anar a Cubelles i en veure'm la mare es va posar a plorar i un *llanto*, em va dir que al matí havien vingut uns homes a buscar-me i ho van regirar tot. Llavors me'n vaig anar cap a la caserna. Em van fer documents i altre vegada cap al front. Vam anar cap a l'Ebre però de seguida es va iniciar la retirada. L'únic que em va donar temps d'agafar va ser la manta amb polls i no polls, com a mils de polls, que em duraria fins al final de la guerra.”

En la Batalla de l'Ebre la superioritat aèria i d'artilleria dels nacionalistes s'accentuà a mesura que la batalla anava avançant i la major disponibilitat de reserves, així com no haver recolzat els republicans la seva ofensiva amb suficients operacions secundàries en els fronts del centre i del sud van fer que, encara que tinguessin un èxit inicial i coratge, el resultat final fos negatiu per l'Exèrcit Popular. Tal com diu Hugh Thomas *“El Ebro dejará en ambos bandos un resultado de muertos, mutilados y heridos: una gloriosa batalla, dicen.”*

La derrota republicana de l'Ebre obria als nacionals les portes de Catalunya. A partir d'aquell moment, l'avanç franquista ja no havia de ser difícil: l'exèrcit de Catalunya ja no existia, la reraguarda estava aterrida pels bombardeigs i per les notícies de la repressió que s'estava desencadenant sobre els pobles ocupats i desesperada per les privacions materials i la fam, la capacitat de resistència s'estava esgotant. El país estava trencat.⁴⁰

⁴⁰ SALLÈS A.: *op. cit.* Pàg. 163.

CAPITOL 3:

LA CREMA DE L'ESGLÈSIA

La repressió dels radicals d'esquerra des del juliol fins a l'octubre del 1936 va afectar especialment l'església catòlica. D'allà on no triomfà l'alçament del 18 de Juliol de 1936, concretament a Barcelona i València, sortiren immediatament milicians i milicianes⁴¹ en camions requisats i amb les sigles de C.N.T., F.A.I. etc., sembraren el terror i la mort per on van passar pensant que sufocarien la sublevació en unes setmanes. Sortiren desbocats saquejant i cremant esglésies, assassinant sacerdots i cremant els arxius eclesiàstics, inclús alguns de municipals. El primer que preguntaven a l'entrar en un poble era si hi havia algun capellà o bé altres persones d'idees contràries, que sobressin.⁴²

La vila de Cubelles va veure alterada la seva tranquil·litat ja que fou protagonista de fets violents com la crema de l'església i persecució del capellà, mossèn Jaume Rosell, que salvà la seva vida amagant-se amb l'ajuda d'alguns cubellencs.⁴³

El soroll d'una camioneta i les veus d'una gent forana varen alertar la població cubellenca. La descripció d'aquells estranys donada per Maria Camps Vendrell,

correspon a la d'uns homes amb barbes, amb molt mala cara i amb molt odi. S'aturaren davant de l'església i amb la col·laboració forçada d'alguns homes de la vila que tenien carros, van treure les imatges i relíquies del seu interior, deixant-les al ben mig del carrer. Ho van treure tot, exceptuant el lluent altar major, recobert d'un bany d'or.

Interior de l'església Sta. Maria de Cubelles on s'aprecia el majestuós altar d'estil barroc-florit tot daurat que va ser construït per l'escultor Gaspar Grayella.

⁴¹ També anomenats faistes. Foren militants de la Federació Anarquista Ibèrica que fou una organització anarquista, partidària de l'insurrecció i la violència per promoure una revolució immediata que enderroqués la societat capitalista.

⁴² ALTABA ESCORIHUELA, J: *Experiencias, datos, testimonios y consideraciones sobre la trágica guerra civil en España de 1936 a 1939*. Ed. Librería General. Zaragoza, 1994. Pàg. 36.

⁴³ VIDAL URPI, J.; PINEDA I GALVALDÀ, A.: *Història Gràfica de Cubelles (1900-1970)*. Edita Ajuntament de Cubelles. Cubelles 1995. Pàg. 203.

També van llençar tot el que hi havia a la rectoria, però hi va haver algunes persones del poble que en comptes de llençar-ho s'ho van amagar i ho van conservar a les seves cases per torna-ho passada la guerra. Un fet heroic a destacar fou el protagonitzat pel masover del castell D. Pere Rovirosa, que estant destruint el temple, salvà, juntament amb el seu fill de cinc anys, Josep Ma^a, les santes relíquies.⁴⁴

Joan Rovirosa com molts noiets del poble va ser cridat per aquells homes, per treure les imatges de l'església: “ Jo estava amb el Josep Forner i ens van cridar. En veure que tenien a mossèn Jaume lligat ens vam espantar i vam tenir por. Sortirem corrents i ens perseguiren mentre cridaven: *venid aca, venid aca!!* Vam trucar en una casa i ens van amagar al lloc on posaven el carbó per cuinar. Els homes van entrar a la casa però no ens van trobar. Vam sortir de la casa saltant el mur del darrera i vam anar a parar al jardí del castell. Poc després, algú del poble va portar-hi a Mossèn Jaume per amagar-lo per dur-lo després a Mas Palau. Aquell dia vam passar por, ja que vèiem com passaven amb fusells i cridaven molt. Després, anaven passant carrer Major avall per tirar les imatges a la riera i cremar-les. Crec que no se'n va recuperar cap”.

Rafael Ibáñez, explica que el van cridar per ajudar a estirar de les cordes que farien caure les imatges de l'altar major, però no va voler col·laborar de cap manera, marxant a casa seva per tal de no veure aquelles escenes d'horror

Alguna relíquia es va salvar de la crema, gràcies a algun vilatà, però la majoria de gent no va poder col·laborar davant l'amenaçadora presència dels revolucionaris. A Josep Farré Castan, li va saber molt greu no haver pogut amagar alguna imatge, sobretot quan va veure que les estaven cremant. “ Podia haver agafat dues o tres mares de Déu i les podia haver ficat dins dels cups de casa. Un familiar meu va agafar algun objecte i després de la guerra ho va tornar”.

Així ho va fer la família de Rosita Ivern Guasch, que van poder arreplegar el pendó del Sagrat Cor, agafant-lo de les runes de l'església, tornant-lo passat el conflicte.

Rosita Ivern Guasch

⁴⁴ AVINYÓ ANDREU, J: Història de Cubelles. Patrocinat per l'Excel·lentíssim Ajuntament de Cubelles.Cubelles,1973. pag.130.

Mentre es cometia dit sacrilegi, el rector de la vila, Mossèn Jaume Rosell⁴⁵, lligat dins de la camioneta, com si d'un criminal es tractés, observava aquella barbàrie, sense poder fer res per aturar-la. Tot succeïa davant dels ulls plorosos i sentiment d'impotència dels vilatans cubellencs. Que li passaria al Mossèn? On el durien? Que podien fer per ajudar-lo? En un moment de distracció d'aquells vandàlics marxistes forans, un valent cubellenc, en Josep Adrià Guansé, conegut popularment com el *Sep Paleta*, el deslligà amb molta rapidesa i el va amagar al Mas d'en palau. Gràcies a aquest fet heroic, Mossèn Jaume Rosell es salvà del que podria haver estat un destí fatal. Encarnació Granell ens ho recorda de la següent manera: "Jo estava a la masia i ens van venir a dir que uns nois estaven saquejant l'església. Ens hi vam acostar i veiérem uns homes amb unes escopetes al coll i anaven tirant. Al Mossèn el tenien lligat i l'amenaçaven. El Josep *paleta*, el va deslligar ràpidament i el va amagar. Els revolucionaris, en donar-se compte que el mossèn no hi era, amb molta ràbia van començar a tirar enlaire amb l'escopeta".

La camioneta va marxar, però la tranquil·litat va durar poc, ja que a la nit, van entrar uns altres incontrolats, demanant pel Mossèn del poble. Sortosament aquest ja era ben lluny de Cubelles, refugiat en un mas d'Albinyana, tal com ens diu Lluís Aviñó, "si el veuen el maten". Però els forans en veure l'altar major de l'església, el ruixaren de gasolina i li calaren foc, destruint per complert, l'altar d'estil barroc-florit que governava l'església cubellenca. El foc provocà l'esfondrament de la volta de la nau central, quedant l'església en gran part enrunada.

Aquest fou l'estat en que quedà la coberta de l'església en ser presa per les flames.

⁴⁵ Regent de la Parròquia del 4 de febrer de 1924 fins el 18 de juliol de 1936, en què esclatà la revolta i es veié obligat a abandonar la parròquia i la casa rectoral. AVINYÓ ANDREU, J: *op.cit.* Pag.118.

Quan van entrar els milicians al poble a destorbar la tranquil·litat, alguns homes i dones prenien la fresca assentats al pedrís de l'església. Maria Catllar explica que la seva mare i la seva germana Enriqueta, estaven al pedrís i li explicaren que els milicians demanaven homes que tinguessin un cotxe o una moto per portar la gasolina: "Jo estava ajudant al pare a la barberia i la mare, tot cridant va dir que uns homes anaven a cremar l'església. El pare va tancar la barberia i vam pujar a casa. La mare no em va deixar sortir a mirar. Patia molt, ja que anteriorment havien amenaçat a mossèn Jaume i li teníem molt afecte. El portal de casa el van deixar ple d'imatges de sants".

Josep Farré Castan recorda que la gasolina per cremar l'altar, la van agafar del camió d'un senyor de Sant Celoni, que venia a comprar melons a Cubelles.

Maria Camps Vendrell recorda que la crema de l'església li va causar una forta impressió: "Veiem el foc que sortia per entremig del campanar i com que vivíem a prop de l'església semblava que el campanar havia de caure'ns a sobre. Van ser moments de patiment".

La majoria de la gent, sobretot les dones van quedar tancades a casa per seguretat. En sortir al carrer i veure la desgràcia comesa, la sensació d'esgarripança els va recórrer el cos.

Les amenaces a Mossèn Jaume i la crema de l'església també crearen molta expectació fins hi tot entre els més petits del poble. Rosario Cibiach Pedro (tenia 11 anys) contemplava amb la seva colla aquells fets amb molta curiositat: "Jo estava amb la Maria Planas, la Maria Guixo, la Mercè del Pufarré i vam anar a xafardejar. Veiem a molta gent treient les coses de l'església i hi havia gent que robava coses i altres ho amagaven per torna-ho. Però a la nit la lluna reflectia a dins de l'església i brillava molt. Van passar unes tropes i van obligar a un home que treies tot el que hi havia l'interior de l'església. Aquest va dir que ja ho havien tret tot i en entrar i veure l'altar major el van ruixar de gasolina i el van encendre. El capellà sortosament ja estava amagat. Recordo el moment que tenien a Mossèn Jaume lligat a la plaça. El van pujar dalt d'un camió i li van fer treure la sotana. A sota duia uns pantalons que eren més aviat curts, i jo sempre havia pensat que els capellans no duïen res a sota la sotana. En arribar a casa li vaig dir a la mare tota esverada:

- Mare, mare, he vist a mossèn Jaume i duia pantalons!!!
- I que et pensaves, doncs? -va dir la mare.
- Ah, no ho se, no ho havia vist mai."

Maria Urpí Avinyò que va néixer el 26 d'octubre de 1926, comenta que la guerra la té molt marcada al cap i explica de la següent manera com recorda la crema de l'església: " Jo vivia al carrer de l'església i tot el dia estava al carrer. Van entrar uns

milicians a la vila i van cremar l'església. Van agafar al capellà, el van posar al mig de la plaça i un milicià l'apuntava amb l'escopeta. Com que no parava quieta em vaig quedar mirant-ho amb incertesa. Després vaig veure com cremaven les imatges com el Sant Crist,...i recordo que una persona de la vila, quan van tirar el Sant Crist, en veure que no estava del tot trencat, s'hi va acostar per acabar-lo de rematar. Recordo que l'ajuntament va fer una crida a la gent del poble perquè treïessin les restes de les imatges i les portessin a la riera.”

Els pares de la Maria Urpí, com altres cubellencs, van poder salvar de la crema un reclinatori, que s'utilitzava antigament per agenollar-se quan es feia la primera comunió: “ Els pares van amagar el reclinatori a l'estable i passada la guerra el vam tornar. També vam poder agafar el llit i la calaixera de l'habitació de Mossèn Jaume Rossell”.

Aquest va ser un capítol negre en la història de la guerra civil a Cubelles, però hi ha, qui avui encara ens pot explicar alguna anècdota d'aquells fets. Teresa Adrià Aviñó ens explica que no podia creure el que veien els seus ulls. Com podia ser que aquella gent cremés els sants? Quin sacrilegi més gran. “Vaig reconèixer a un noi que era dels voltants. Era un noi molt revolucionari que es va entretenir a trencar els nassos de les imatges a cops de bastó. Era com si tingués una obsessió amb els nassos. Aquest noi mesos més endavant va anar a la guerra i per aquelles casualitats va perdre el nas al camp de batalla. La gent del poble deia que va ser un càstig. Tal fet tal trobaràs”.

La família de la Teresa Adrià en veure el que van fer amb els sants, decidiren d'amagar un sant Joan de gran tallatge que tenien a casa seva, per tal de salvar-lo en cas de saqueig. La Teresa explica els fets assenyalant en tot moment el sant que avui dia encara presideix el seu menjador: “Aquest Sant Joan ja ha passat dues guerres, i en totes dues va estar ben amagat. Sempre ha estat una relíquia, i per això durant la guerra el vam amagar al magatzem, ben embolicat i ben cobert de palla. A la capella on posàvem el sant hi vam posar un gran ram de flors per dissimular. A casa van entrar a registrar varies vegades, però no van trobar el sant, i això que es notava que a la capella hi faltava un sant.”

La marxa dels milicians va tranquil·litzar a la població, però l'empremta d'odi que va deixar el seu pas, els va fer veure la realitat del que s'estava gestant.

La parròquia va patir la pèrdua total de les imatges: La Vera Creu, St. Francesc de Pàdua, St. Gregori bisbe, St. Teodor i Sta. Cristina, el Braç de st. Urbà Màrtir, St. Anastasi, St. Isidre, la Mare de Déu Jacent, l'altar de St. Abdón i St. Senén, l'altar de St. Sebastià, però els testimonis que presenciaren els fets vandàlics de la crema de l'església, coincideixen en destacar que es destruï una obra meravellosa i irreparable: l'altar major recobert d'un bany d'or.

Interior de l'església Santa Maria de Cubelles, després del saqueig i la cremada. Fins l'any 1955 es va treballar per a recuperar la dignitat del temple amb la reconstrucció de voltes i cornises i, un cop recoberta la nau i refets els murs, es va aixecar un nou altar.

En tot l'estat, uns 2000 clergues van ser assassinats i l'activitat religiosa va passar a ser clandestina fins a la creació al novembre de 1938 del Comissionat de Cultes (Organisme creat pel govern republicà de Negrín amb l'objectiu de normalitzar l'activitat eclesiàstica a la zona republicana).

Una circular del Vicari General, Rvd. P. Josep M^a.Torrent.C.O. amb data de 27 de gener de 1939 deia: “*Se ruega encarecidamente a todos los reverendos párrocos, ecónomos, regentes, tenientes y coadjutores de la diócesis, que se reintegren cuanto antes a sus respectivas parroquias*”.⁴⁶ Així ho va fer Mossèn Jaume Rossell, que després d'haver estat amagat a la població d'Albinyana, va tornar a la vila, havent d'oficiar els primers actes religiosos al ben mig del carrer, rodejat d'armes i també a la rectoria, donat que l'església va quedar inutilitzada durant un temps. Els actes religiosos, en temps de guerra quedaren anul·lats degut a l'absència del capellà. La gent resava a les seves cases, al vespre al costat de la llar de foc i alguns actes com cerimònies fúnebres s'hagueren de fer a les pròpies cases, tal i com explica Maria Albet Carbonell: “A finals de la guerra, l'àvia va caure per les escales i va morir. Al no haver-hi església vam fer una petita cerimònia a casa.”

⁴⁶ ANDREU AVINYÓ. JOAN *op.cit.* pag.118.

Altres van haver d'esperar que passés el conflicte per poder batejar els seus fills, o bé per realitzar qualsevol tipus d'acte religiós. Encarnació Granell explica que va haver de batejar el seu fill Pere a la rectoria un cop passada la guerra.

Mossèn Jaume Rossell el dia 1 de juliol de 1939, va certificar en diversos documents, la innocència de tots aquells que van haver de col·laborar a treure les relíquies i altars de l'església, en especial defensant l' alcalde del moment: Ramon Estalella Romeu.

“Don Jaime Rosell Bargalló, Cura- Ecónomo de la parroquia de Santa Maria de la villa de Cubelles, obispado y provincia de Barcelona:

....Certifico como mejor testigo presencial: que la destrucción e incendio de la Iglesia no puede ser atribuida en forma alguna al citado Estalella, pues fueron unos individuos ajenos al pueblo, llegados a él en automóvil, lo que armados de fusiles obligaron a varios vecinos del mismo y entre ellos al mencionado alcalde Estalella, que ante la fuerza de las armas no pudo imponerse a iniciar la destrucción.

Mi vida, que estaba a merced de aquellos desalmados, pues me hicieron todo género de amenazas, no dudo, fue salvada gracias a la directa e insistente intervención del referido Estalella, quien con otros vecinos logró convencerles de que no me matasen.

Marcharon del pueblo los forasteros no sin ordenar que antes de la puesta del sol debían de estar completamente destruidos los altares, pues en caso contrario, cuando ellos regresaran quemarían la iglesia y harían en el pueblo un castigo ejemplar. Así incendió en efecto, pues por no haber destruido todos los altares, al atardecer, elementos también extraños al pueblo, los rociaron con líquidos inflamatorios produciéndose así el incendio que destruyó parcialmente el templo.”

L'any 1941 es formà una Junta amb el propòsit de poder reconstruir el temple de santa Maria de Cubelles i per a tal obra era necessari l'ajut econòmic de tots:

“(...)esta junta, paralelamente a la petición elevada a los organismos competentes, representativos del Gobierno, en solicitud de una ayuda económica para tal fin, ha creído conveniente, y no ha dudado que con su decisión interpretaría el pensamiento y las convicciones de todos los buenos cubellenses, españoles y católicos, en abrir una subscripción voluntaria en el pueblo, a través de la queespera se manifieste el patriotismo, religiosidad y buen sentido de todos sus vecinos en un alarde de desprendimiento que iguale o supere las hechas en otras muchas poblaciones que también sufrieron la destucción de su templo por los rojos,(...)”

El juliol del mateix any 1941, es repartí entre els cubellencs uns folletons, on es feia una crida per què col·laboressin en la reconstrucció del temple.

A tots aquests actes violents que es van produir arreu d'Espanya s'hi van afegir els assassinats i persecucions de persones que es mantingueren fidels a la Generalitat. Fou un període revolucionari en que l'Estat de Dret no podia imposar la seva llei, i molts es van prendre una falsa justícia per la seva mà.⁴⁷ El 29 de juliol de 1936 es produïren a Cubelles els tràgics assassinats del Dr. Juncà i de l'ex alcalde Narcís Bardají. El Dr. Juncà va ser detingut a Cubelles i el portaren a la carretera de Cubelles a Vilanova, al bosquet de Mas Escarré on amb una metralladora li dispararen. Quan el van trobar encara era viu però molt mal ferit. El portaren a l'hospital de Vilanova, on moriria posteriorment.⁴⁸ Hi ha molts enigmes que envolten les morts del Dr. Juncà i de l'ex alcalde Narcís Bardají, però la gent del poble deia que el primer va ser mort pel seus ideals catalanistes (defensor de la República i de Catalunya). Va ser una mort molt sentida entre la població cubellenca, sobretot entre els joves, ja que era un home estimat, amb gran sentit de l'humor, i amb moltes ganes de fer activitats culturals: teatre, caramelles, cant coral, classes de francès al jovent,....

Els cubellencs tampoc van entendre perquè es produí la mort de l'ex alcalde de la

⁴⁷ PONS GUILLAMON, X.: *Els anys del Dr. Remigi Juncà. Cubelles (1926-1936)*. Edita Ajuntament de Cubelles, L'Hospitalet, 1997. pàg. 70.

⁴⁸ PONS GUILLAMON, X: *op. Cit.* Pag.70

vila, Narcís Bardají, però hi ha alguna versió que diu que la colla de gent que el va venir a buscar eren treballadors descontents de la seva empresa. L'assassinaren a les afores de Cubelles a l'alçada de la riera.

Un testimoni del que sentia el Dr. Remigi Juncà per Catalunya, va quedar palesat en els còplets que escriví l'any 1932 per les caramelles:

“Catalunya, ai Catalunya
massa sempre ha confiat
si la falç prompte no empunya
no tindrà la llibertat”.⁴⁹

⁴⁹ Maria Catllar, cantava caramelles amb el Dr.Juncà i conserva els còplets de l'any 1932 realitzats pel seu mestre.

CAPITOL 4:

LA "GUERRA" DE LES DONES I ELS NENS

El paper de la dona va adquirir en temps de la guerra una gran importància fins a tal punt que en ocasions va canviar el propi concepte de la dona. Les dones i la gent gran que quedà al poble de Cubelles, de mica en mica es decantaven per un pessimisme fatalista, i fins i tot, algunes deien per què tot allò no acabava d'una vegada, car els sofriments morals eren constants, amb manca de queviures, i altres articles que, com el pa, anaven racionats.

El treball anava mancant, i també eren menys els braços a produir, com a conseqüència de les llesves de minyons que eren portats al front.⁵⁰

Maria Catllar Cibiach

Les dones cubellenques van palesar en unes doloroses circumstàncies una tragèdia latent. Algunes van haver de treballar incansablement per poder tirar endavant la llar, ajudant als seus pares i familiars, donat la manca de mà d'obra. Aquest fou el cas de Maria Catllar que va haver d'ajudar al seu pare a la barberia, donat que els joves ajudants que tenia, com el Melcior Gollut (cosí de la Maria Catllar), havien marxat al front.

Teresa Adrià Aviñó també va haver d'ajudar al seu pare en alguna ocasió, fent de manobre: "El pare en ser manobre s'encarregava de tapiar les làpides al cementiri i jo l'anava a ajudar".

Teresa Adrià Aviñó

Encarnació Granell Soler

Encarnació Granell Soler, també va haver de treballar dur en temps de guerra, ajudant al seu pare, Pere Granell Estapé: "La meva obligació i la de les meves germanes (la Cèlia i l'Hortènsia Granell) era anar a treballar amb el pare a l'horta. Hi anàvem amb el carro i amb un caveguet cadascuna trèiem les males herbes del camp. Durant el temps que jo estava fora de casa el meu fill Pere se'l quedava la mare".

⁵⁰ BARBERÀ, J.: Vilanova durant la guerra civil. Diari de Vilanova, 4 d'agost de 1979. Vilanova i la Geltrú.

Maria Camps Vendrell, durant la guerra va treballar cosint roba de soldat, sobretot calçotets. Quan els enllestia ho entregava al Comitè i els enviaven al front.

Les dones amb familiars al front haurien de suportar el pes de la guerra amb força coratge, sobretot quan rebien les cartes dels nois i homes de la casa, esperant que les notícies fossin bones.

Maria Camps Vendrell explica que durant el temps que el seu germà, Joan Camps Vendrell, va ser al front, s'escriuien molt i cada carta era una espurna d'esperança: "Jo m'ajuntava amb les noies de la meua colla i li escrivíem a ell i a d'altres nois. Així els animàvem a tirar endavant."

Maria Camps Vendrell

Però les notícies no sempre eren bones. Teresa Adrià Aviñó, va presenciar la dolorosa escena de veure com una mare rebia un comunicat anunciant-li la mort del seu fill en el camp de batalla: "La senyora va sortir plorant de casa seva amb la carta a la mà. La carta la va escriure un company del seu fill que va estar amb el noi fins que va morir. Aquells pares no van fer mai res de bo a partir d'aleshores."

Teresa Adrià Aviñó tenia 18 anys en esclatar la guerra.

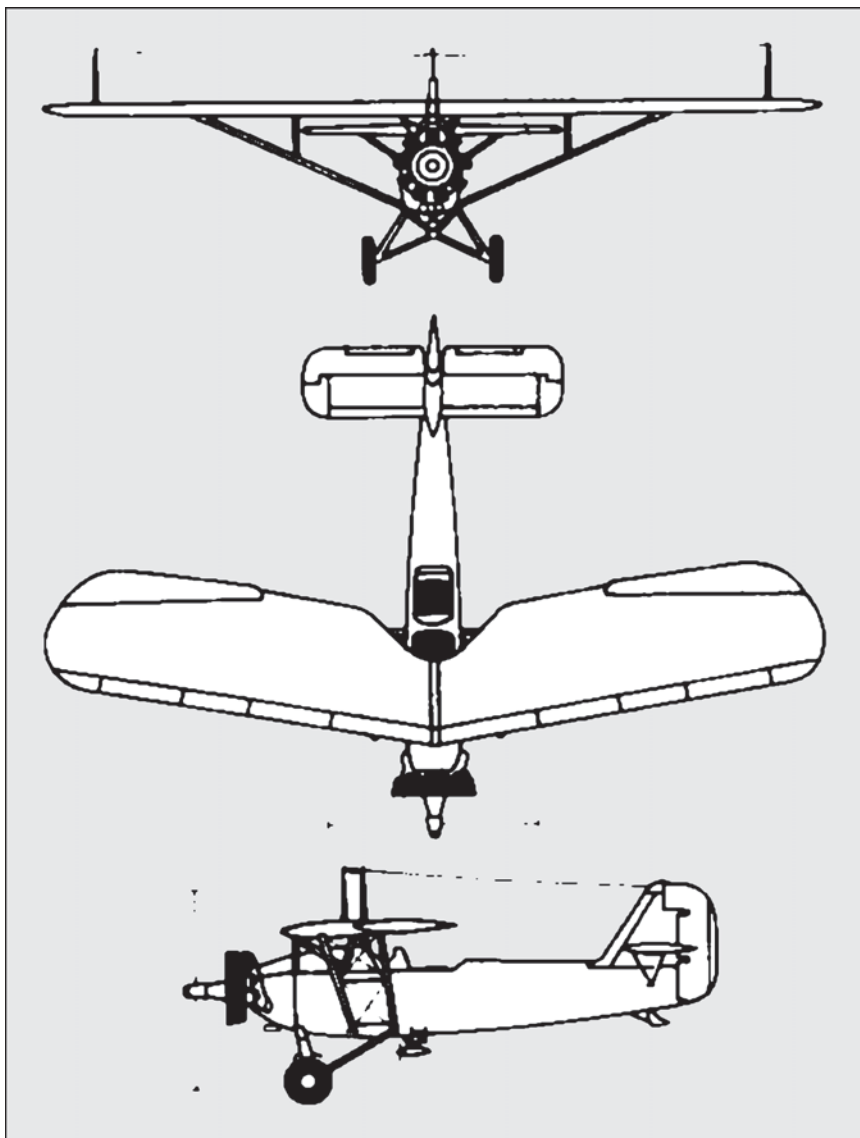
La majoria de les dones de Cubelles van romandre, per por, gairebé els tres anys de la guerra tancades a les seves cases. Les activitats del poble es van aturar degut a tots els tràgics successos com la presència constant dels avions al cel cubellenc i les amenaces de bombardeigs que no van arribar fins als darrers mesos de la guerra.⁵¹

El soroll que feien les paves⁵², alertava als vilatans. El so característic d'aquells aparells aeris es va fer molt familiar durant la guerra i els minyonets del poble l'imitaven amb tot detall, mentre corrien amb els bracets estirats.

Que venen les paves, que venen les paves!! Eren els crits de pànic que s'escoltaven mentre la gent corria a amagar-se a les seves cases, al campanar, cap als masos de les muntanyes o bé a cercar amagatalls força curiosos per protegir-se dels possibles bombardeigs.

Al poble de Cubelles van bombardejar en varies ocasions. Una bomba va caure a la plaça de la font ferint mortalment a un nen i a pocs metres, una mica més amunt en caigué un altre. A la plaça Balmes, on hi ha actualment l'estanc va caure un altre bomba i hi va morir una senyora de Reus que va venir a Cubelles juntament amb el

seu marit, per defugir dels bombardeigs del seu poble. El marit estava a la plaça del castell amb uns senyors quan van sentir el soroll dels avions. El perill de bombardeig era present i decidí marxar a casa seva amb la seva dona. La mala sort el va acompanyar ja que la bomba caigué a casa seva, havent de presenciar la mort de la seva dona.

Plànol d'un Heinkel He- 46 "Pava"

⁵¹ Els bombardeigs al Penedès van ser poc significatius. S'habilitaren tres aeròdroms al Pla del Penedès, a Santa Margarida i els Monjos i a Pacs del Penedès.

⁵² La pava fou la nomenclatura que se li donà al caça volat per les forces Aèries Nacionals: Heinkel He 46 "pava".

Els avions també van deixar caure alguna bomba a la carretera i als camps de vora l'estació, sense causar cap desgracia i fins hi tot van metrallar trens de càrrega. Antoni Pineda i Gavalrà que durant la guerra tenia sis anys d'edat, recorda que un dia sortint de l'escola i amb una lletera a la mà, va anar a casa seva prop de l'estació, pel Passeig Narcís Bardají (aleshores sense cases) i tot d'una va veure un avió que volava molt baix aprofitant l'amplada del passeig i metrallant un tren de càrrega. De sobte un home li va donar una empenta tirant-lo a terra per protegir-lo, donant-se un fort cop al cap que el deixà inconscient i despertant-se al llit de casa seva.

Teresa Adrià Aviñó recorda de la següent manera l'amenaça dels avions: "Les paves sortien de Mallorca i anaven tombant per sobre del poble. La majoria de vegades se'n tornaven mar endins. Jo m'amagava amb la família a l'estable de casa i a sobre ens posàvem un matalàs, creient que així no ens passaria res. Però el dia que van bombardejar, les portes de l'entrada de casa van quedar obertes de bat a bat, tot i que eren força grans i tancades amb baldes".

Maria Albet Carbonell, que vivia a prop de l'església, explica que si tiraven alguna bomba s'amagava a casa: "Eren moments de molta por. Tancàvem les portes i la por de que caigués una bomba era molt gran, però on havíem d'anar, si la bomba podia caure en qualsevol lloc. L'avia era molt gran i no l'haguéssim pogut dur enlloc per amagar-la. No la podíem deixar allà i per això ens quedàvem tots a casa."

Maria Albet Carbonell

"Quan els avions s'acostaven, -explica Encarnació Granell- qualsevol lloc era bo per amagar-se". El més difícil era que el petit Pere no plorés i estigués tranquil. Per aconseguir-ho havia de ser forta i calmar-lo fos com fos: "Sempre que podíem anàvem corrents a Can Granell i ens amagàvem entre les tomaqueres. Els avions que volaven molt baixos, donaven tres voltes sobre la vila i marxaven mar endins. També ens havíem amagat dins de les botes del vi. Però quan vaig passar por va ser quan va caure la bomba a la plaça Balmes. Jo era amb el nen al davant de l'església i ens vam amagar al portalet d'accés al campanar. El Pere estava espantat, esfereït i se m'arrapava molt fort al coll, sense parar de plorar. Passat el perill vam anar a veure el mal que havia fet i la plaça s'havia convertit en un gran forat".

Heinkel He-46

Quan la gent tenia més por als bombardeigs era per la nit, per tal motiu anaven als masos de les muntanyes a dormir (Mas Trader, Puig i Tiula, Mas Xinxola,...)

Maria Albet Daura que vivia amb els seus pares i germans a Mas Xinxola, recorda que el mas, era dels Ferrer Pi de Vilanova i els buscaven per matar-los: “Al ser una gent molt catòlica i amb una fàbrica els perseguïen. Van marxar de Vilanova per amagar-se a les muntanyes. A la nit baixaven a dormir a Mas Xinxola i de dia marxaven altre vegada. Un cop van venir a buscar-los uns homes dalt d’uns camions, armats amb escopetes i en no trobar-los van prendre el pare. Sort que només va quedar en un ensurt ja que el van deixar anar. Els Ferrer Pi, ja no van tornar cap més dia a dormir al mas.

Va venir molta gent del poble a amagar-se a casa i a les barraques del voltant. Quan van cridar a files al David Albet, va venir a amagar-se al mas. Vam tenir tranquil·litat en general, però en els últims de la guerra passaven molts soldats per la muntanya, alguns amb molt mala ombra i altres, pobres, només volien menjar alguna cosa, i a cada soldat que passava li donàvem un xai, ja que teníem ramat. A cada soldat que passava una ovella menys. La matàvem i se la menjaven, juntament amb guixes, cigrons. Venien ferits i deixats,...Molts eren rojos que fugien.”

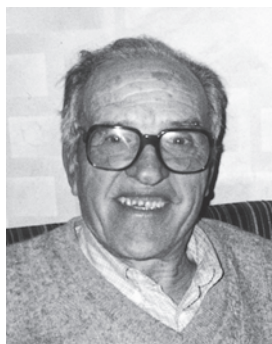

Maria Albet Daura

Jaume Bertran Carbonell nascut el 19 de juliol de 1925, tenia 11 anys quan esclatà la guerra, explica com va viure l’episodi dels bombardeigs a la vila: “Quan van bombardejar Cubelles, jo estava amb els pares a Mas Trader i ho veiem tot des

d'allà. Veiem com passaven els avions i deixaven caure les bombes. A la muntanya no teníem por i ens amagàvem entre els pins.”

Jaume Bertran també recorda l'angoixa que van patir a casa seva quan el seu oncle Francisco Bertran Graells va marxar a la guerra: “ De tant en tant rebíem alguna carta però trigaven molt. Sempre estàvem pendants del que passaria perquè sentíem a dir a la gent que en morien molts al front. Després van anar marxant els

Jaume Bertran Carbonell

cinc germans del meu pare. El meu pare també hauria d'haver marxat però es va fer mosso d'esquadra i va estar al Prat de Llobregat. El dia que van entrar els nacionals a Cubelles, mon pare va haver de marxar direcció França on va estar-hi un més i després el van dur a un camp de concentració d'Irun. Aquest camp era ple de neu , i el pare em va explicar, que el que s'adormia, l'endemà ja era mort. Poc després el van dur a Burgos on ens va escriure reclamant els avals. L'alcalde Josep Rovirosa va avalar el pare”.

Rosario Cibiach Pedro explica que en els últims mesos de la guerra en veure el perill de bombardeig, va marxar amb la seva mare, la seva germana i amb altres famílies, com els de cal Roldán (estiuiejants de Barcelona), al Mas de Puig i Tiula: “La mare ens va dir que havia caigut una bomba a la plaça de la Font on hi va morir un nen i un altre a la plaça de l'estanc on hi va morir un home. La meva germana, estava molt trasbalsada i llavors vam anar cap a Puig i Tiula. Cada dia baixava la mare o la meva germana al poble a obrir el forn de pa i al vespre tornaven al mas. Tots dormíem a terra en matalassos i la mainada ens ho vam passar força bé, ja que no anàvem a l'escola i ens passàvem el dia jugant”.

Rosario Cibiach Pedro

Maria Urpí Aviño, que aleshores tenia 10 anys, recorda des de la vessant d'una nena com van ser aquells dies a la vila: “Durant la guerra ens van manca moltes coses, però el que més vaig trobar a faltar va ser el meu germà Joan Urpí Aviñó, que va haver de marxar al front. M'afectava molt cada vegada que rebíem una carta seva i ens explicava el que passava. Ens posàvem molt tristos, però alhora contents de saber que era viu. Quan ens vam assabentar que l'havien malferit ens va fer patir molt. En pocs dies vam tenir notícies de que l'havien portat a l'hospital de Vilafranca i el vam anar a veure. Quan es va recuperar va marxar cap a França a un camp de

concentració. No ens va poder escriure, l'únic que necessitava eren avals de l'Ajuntament de Cubelles i la Falange per poder tornar a casa. A Cubelles, també van començar a bombardejar i vaig deixar d'anar a l'escola. A Vilanova van bombardejar sobre la Pirelli i molta gent va venir cap a Cubelles. Al final de la guerra, la gent va marxar del poble per anar a les muntanyes o bé als masos on tenien coneguts. Nosaltres vam marxar a una barraca de pedra que estava a la part de Corral Milà. Hi vam anar els meus pares, el meu germà, una germana, un oncle i una tia. Vam prendre matalassos i dormíem allà a terra. Calamitats! El pare i l'àvia cada dia baixaven al poble per donar-li menjar a les bèsties, i com que jo no parava quieta també els acompanyava.”

Maria Urpí Aviñó

El soroll de les paves era típic, diu Maria Catllar: “Sentíem els avions des de molt lluny i hi havia temps d'anar a refugiar-se on fos. Marxàvem tota una colla a Mas Trader i ens amagàvem”.

*Maria Catllar Cibiach esperava el retorn del seu xicot
Pere Ivern que va haver de marxar al front.*

A Cubelles hi va haver dos intents de fer refugis subterranis, un prop de l'estació i l'altre davant la rectoria aprofitant una gruta que hi havia. Tot va quedar en un intent, per la qual cosa la gent va haver de buscar els seus propis refugis.

Però a banda de la por contínua de l'amenaça dels avions, algun cubellenc que vivia a l'entorn de l'estació s'endugué un bon ensurt en veure com una avioneta va fer un aterratge d'emergència degut a una avaria. Era un caça de les forces Aèries Republicanes anomenat polikarpov I-15 Xato. L'aparell aterrà prop de l'estació, a les terres del Camps, entre la Riera i el Passeig Mediterrani.⁵³

L'única finalitat dels bombardeigs era atemorir la població i desmoralitzar-la. Les bombes van causar la destrucció d'edificis de la vila, provocant també alguna mort. Aquests bombardeigs van ser evidents durant els últims mesos de la guerra a Catalunya, causant destrucció, morts i penúria alimentària.

La manca d'homes a l'exèrcit republicà és feia cada cop més present i es començaren a cridar a files els més grans del poble. Així ens ho explica Encarnació

⁵³ Amb data del 12 de gener de 1939 quatre I-15 xatos foren destruïts a causa del metrallament rebut per part dels Messerschmitt BF-109 de l'aeròdrom de Vilafranca del Penedès i amb data del 17 de gener de 1939 hi ha documentat un accident d'un I-15 xato a Catalunya.

Granell: “Primerament van marxar a la guerra els joves de 19, 20 anys, després els noiets més joves i finalment els vells. Recordo que la guerra ja estava a punt de finalitzar i van cridar el meu germà gran (Rafael Granell), però de seguida va venir la retirada i ja no va haver de marxar. Aquesta gent més gran, recordo que es va amagar per no marxar als cups de Cal Tiana i més d’un cop van anar a registrar però no els van trobar.”

Maria Albet Daura explica molt anecdòticament com es va lliurar el seu pare d’anar a servir al front: “Van cridar al pare per anar a fer trinxeres. L’home ja era gran i va prendre mal a la cama. Hi havia un metge, el Dr. Valls, que era molt bona persona i quan veia que se li curava la cama el feia sortir tota la nit a caminar. Llavors arribava amb la cama tota inflada, allargant-ho així per tal de no marxar.”

Les dones recorden com quedà el poble en temps de guerra: “El poble estava desolat, ja que no hi havia homes ni joventut. Només quedaven vells.”

La fam fou un fet evident que patiren moltes famílies durant la guerra civil. Els aliments escassejaven i es pagaven força més cars, però el fet que la població de Cubelles es dediqués en gran part a la pagesia va ajudar a passar aquest episodi de la guerra d’una manera força més positiva que no pas a les ciutats.

Teresa Adrià Aviñó explica la seva vivència : “Al tenir terra teníem una mica de menjar, però en arribar als finals, vam passar més gana que son. La mare em cridava a les tres de la matinada per anar a la tocineria de cal Gallifa per fer cua i arreplegar tres talls de cansalada, que anava repartida entre la gent del poble. El que recordo bé és el fart de menjar meló que ens vam fer durant aquells anys, ja que la collita va ser bona, i l’avi, pobret, sempre anava al calaix de la cuina a veure si hi havia un boci de pa.”

Teresa Adrià Aviñó recorda que en temps de guerra es va fer popular la dita: *El azúcar y el café, una pareja invisible*, ja que com explica eren ens productes que no es podien obtenir amb facilitat.

Quan la guerra va estar acabada, la gent va començar a desplaçar-se cap a Tortosa en trens de càrrega, per anar a buscar productes com oli i arròs. Aquell recorregut fins a terres tarragonines, que avui en dia pot semblar tant normal, aleshores podia ser tota una aventura. Així ho explica Teresa Adrià: “Vam anar cap a Tortosa a buscar oli, arròs,... i en principi i anàvem per tres dies. L’Ebre va créixer molt i no hi havia manera de creuar amb les barcases i cal dir que no hi havia cap pont. Vam estar uns dies esperant que baixes el nivell i mentre vam menjar pa, llaunes en sardines i el pare no en va voler menjar mai més des de llavors. Ens va tocar el torn per creuar el riu i allà sí que vaig passar por, ja que si aquella barca era per 12 persones, allà n’hi havien el doble. El riu anava molt carregat d’aigua i amb tanta força que se’ns va començar a endur. Al final es va poder dominar la barca i vam

arribar a terra. En tornar vam passar dues nits a l'estació dormint a terra, però quan ets jove tot es passa. Vam estar set dies fora de casa.”

“Durant la guerra -explica Encarnació Granell- hi va haver gent que va passar molta gana i jo al tenir horta, venia en una parada els productes. Hi havia gent que em va portar joies, anells de casament,...a canvi de menjar. Jo mai les vaig acceptar. Es treien coses de valor per la gana.”

Maria Albet Carbonell explica que de gana no en va passar ja que tenien terres. “Teniem patates, fesolets i altres coses. De verdura en vam menjar molta. La qüestió era menjar”.

La gent que tenia terres i va poder, va ajudar sempre, a aquelles famílies que els va manca menjar. També va ser molt corrent canviar productes entre les famílies.

Els últims temps de la guerra foren els més durs en quan a l'alimentació ja que els saqueigs es van fer constants. Donat aquest fet es va haver de repartir el menjar mitjançant el racionament. Maria Catllar ens explica com funcionava el racionament a la vila. “Un cop acabada la guerra va ser quan més fam es va patir. On hi ha actualment la Farmàcia Montaner es va ubicar la beneficència o servei social. Hi havia un voluntariat del qual jo en formava part i anàvem vestides amb un davantal amb una mena de fletxes. Hi havia una cuineta i un menjador i servíem el menjar. De fet cal dir que no venia molta gent a menjar ja que la gent tenia terres. La fam no va ser devastadora.”

Jaume Bertran Carbonell recorda que de gana no en va passar en ser de família pagesa: “Estàvem a Mas Trader i treballàvem la terra. Recordo que amb nosaltres si va estar un tal senyor Almirall amb la seva família i minyones. Mai ens van entrar a robar, però amb la retirada passaven molts soldats per la masia i els hi donàvem menjar i els omplíem les cantimplors del vi del celler. Llavors va sortir l'avi cridant que ja no donava res a ningú més. De cop va venir un oficial, va fotre quatre fofetades a algun soldat i els va fer marxar a tots.

Amb nosaltres hi havia el Martí Socies i l'Alonso de Cal Fuster i els van agafar els nacionals perquè els ensenyessin el camí fins a Mas Palau, ja que no entenien el plànol que portaven. Després van tornar a Mas Trader.”

Rosario Cibiach Pedro també explica des del punt de vista d'una nena el canvi que va notar en l'alimentació: “en acabar la guerra no teníem res ja que érem forners i no pagesos. Vam passar molta gana. Teniem pa de moresc, pa d'ordi però en un poble pagès la gent sempre t'ajuda. Ens donaven patates, tomàquets i nosaltres donàvem pa. En una ocasió ens van donar guixes però estaven corcades i les vam deixar en remull per treure després els corcs amb un escuradents.”

La població de Cubelles va tenir en alguna casa algun refugiats de guerra que lògicament modificà la manera de viure d'algun vilatà. Els refugiats arribaren al

poble essent acollits per diferents famílies, com fou el cas dels pares de Josep Vidal (que aniria al front i es casaria amb Maria Vidal urpí), que varen tenir refugiats a la seva casa del carrer Major. Tenien refugiada una família del nord d'Espanya, en concret del País Basc.

Però la guerra no respectà res ni a ningú. Els nens no serien una excepció. La fam i contagiats de la por dels adults, els petits de la guerra civil sofriren els bombardeigs veient escenes d'inaudita violència i alguns es veieren privats dels seus pares quan més els necessitaven. Els nens de Cubelles en els primers temps de la guerra anaven a l'escola. El 19 de juliol es formà el Comitè de l'Escola Nova Unificada (C.E.N.U.) per coordinar els serveis escolars dels Ajuntaments, la Generalitat i l'Estat, amb la finalitat d'iniciar una escola nova, gratuïta, laica amb coeducació i de llengua catalana, inspirada en els principis racionalistes del treball i de la dignitat humana.⁵⁴ Tenint en compte la inestabilitat del moment, la Generalitat va considerar necessària la creació d'un comitè que assegurés l'ordre a les escoles. Aquest comitè assumí les funcions de realitzar una depuració dels professors que fossin desafectes al règim republicà.

Els mestres que agafaren el període de la guerra civil foren Josep Martín Juanola i Àngels Ibáñez i Busquets. Els nens i les nenes foren agrupats en un únic centre: Can Travé. Al pis de dalt hi havia els alumnes més grans amb el mestre, i als baixos els més petits amb la mestra. Can Travé era el lloc provisional mentre s'esperava la construcció de les noves escoles.⁵⁵

Nens i nenes al pati de l'escola contigua a Can Travé. Al darrera dels alumnes hi ha l'alcalde Josep Mestres i Aviñó, el regidor Ramón Estalella i Romeu i els respectius mestres Josep Sánchez i Leonor Font (14 d'abril de 1934).

⁵⁴ PINEDA I GAVALDÀ, A; VIDAL URPI, J.: *op. cit.* Pàg. 87.

⁵⁵ PINEDA I GAVALDÀ, A; VIDAL URPI, J.: *op. cit.* Pàg. 87.

Maria Albet Daura, que tenia 6 anys quan va esclatar la guerra, recorda que anava a l'escola juntament amb els seus germans Josep i Mariano. "Recordo que anava des de Mas Xinxola fins a l'escola amb els meus germans. Hi anàvem caminant i com que el trajecte era llarg, creuàvem la riera per fer més via. Primerament anava a l'escola a la casa del Doctor Juncà i a la classe estàvem els nens i les nenes barrejats. Més endavant vam anar a Can Travé i allà ens van separar."

Rosario Cibiach Pedro recorda com foren aquells temps d'infantesa a l'escola: "Els nens i les nenes anàvem separats i la senyoreta es deia Àngels. Fèiem les classes amb normalitat: matemàtiques, llenguatge,...

També ens ensenyaven contes i cançons com per exemple la cançó de les formiguetes que diu així: *les petites formiguetes a l'estiu, quan el blat està segat, ben lligat i embolicat, totes arrenglaredetes cap al niu, fent xiu xiu, fent xiu xiu. Allà baix hi ha un escarabat, mort d'avui i encarcerat...* mentre cantàvem fèiem un ball. Me'n recordo que anava a l'escola vestida amb una bata blanca i un llaç blau.

En sortir de l'escola jugàvem al carrer amb els bordegassos del Roldán. Jugàvem a la sabateta, a cuit i amagar, a boles i a un joc que es deia "a saque", que era una mena de frontó a la paret de l'església. L'església era el lloc de concentració. No vam notar les conseqüències de la guerra, fins a les últimes, que van tallar les classes de cop a causa dels bombardeigs i vam anar a la masia".

Les alumnes d'Àngels Ibáñez durant la guerra civil.

Durant aquest període d'incertesa les baixes escolars foren cada vegada més normals, per por dels pares al perill de bombardeigs o bé per que els minyons havien d'ajudar en les tasques de casa. Segons les llistes escolars del moment eren ben normals les notes del mestre referint-se a les baixes dels nens i nenes:

“Baja. Abandono de la escuela para trabajar”

“Baja. Ha asistido con irregularidad.”

Maria Albet explica que a mitjans de la guerra va deixar d'anar a l'escola, per la por que tenia la seva mare a les amenaces de les paves: “Estàvem a l'escola i van passar volant les paves. La meva tia ens va venir a buscar a mi i a la seva neta. Recordo que vam anar a amagar-nos sota uns garrofers. Jo duia posat un jersei vermell i la tia em va tapar amb el davantal perquè no em veiessin els avions. Els de casa ja no em van deixar anar més al col·legi. Em vaig quedar a casa jugant i ajudant a la mare.”

L'escola va tancar les seves portes en el mes de gener de 1939 fins al juny del 39, fent al·lusió al comunicat següent:

“Se interrumpieron las clases a causa de la guerra y no se han reanudado hasta hecha la depuración de los maestros después de terminada victoriosamente por el Ejército glorioso de Franco.

Cubellas 1 de junio de 1939

Año de la Victoria

El Maestro

J. Martín Juanola”

Aquest fou el cas de Jaume Bertran Carbonell: “quan van tancar l'escola vaig treballar llaurant al camp amb els meus pares”.

El 15 de setembre de 1939, el mestre José Martín Juanola anotava en el llibre de matricula i classificació de l'escola de nens de Cubelles, el següent:

“Con motivo del glorioso alzamiento nacional y de la guerra civil quedó suspendida la matrícula en este registro por implantarse durante la guerra la graduación y coeducación de la población escolar de esta villa. Pasada la guerra y normalizada la vida escolar vuelve a reanudarse la inscripción de niños en este mismo registro.

Cubellas 15 de septiembre de 1939

El Maestro

J. Martín Juanola”

Acabada la guerra, l'organisme que s'encarregà efectivament de l'ensenyament va ser el *Ministerio de Educación Nacional*. Durant la guerra, les zones autonòmiques desenvoluparen un sistema educatiu arrelat en la cultura i les llengües autòctones

que responia en tot moment a les necessitats que es presentaven i que es feia sota el vist-i-plau del govern republicà. La tasca prioritària, en matèria educativa, un cop finalitzada la guerra fou l'aplicació de l'ideari del nacionalcatolicisme. Els elements que regularen des d'aleshores l'educació foren l'Església, la Falange i l'Exèrcit, de signe clarament ultraconsecrador. La llengua catalana fou prohibida a les escoles instaurant-se el castellà com a llengua oficial. El canvi experimentat fou molt radical.

Maria Albet Daura ens explica així aquest canvi: "En temps de guerra a l'escola parlàvem i escrivíem català i a la postguerra ho vam haver de fer en castellà. A l'entrar a classe havíem de fer la salutació de Franco i resar el Pare Nostre i al sortir cantàvem el Cara al sol. Jo era tant petita que no sabia perquè havíem de fer aquella salutació però va quedar com un costum ja que ens ho manaven".

Maria Urpí Aviñó recorda que després de la guerra havien de fer la salutació franquista i sempre estudiaven el mateix, la història del Coronel José Ituarte Moscardó: "El Moscardó era una general del bàndol nacional i en temps de guerra els rojos van fer presoner al seu fill. Si el general s'entregava, deixarien en llibertat al fill, sinó aquest seria afusellat. Les amenaces es compliren. El general deia:

- Mi hijo muere por la patria.⁵⁶"

Els alumnes havien de portar a terme cada dia un diari escolar on escrivien el que feien durant la jornada. Aquests són alguns escrits del diari d'escola de l'any 1939-1940:

"Martes 3 de octubre.

La patria es la tierra donde vimos la luz primera; la que vió nacer a nuestros padres: la que guarda las cenizas de nuestros abuelos. ESPAÑA es nuestra querida patria."

"Miércoles 11 de octubre.

Esta mañana al entrar hemos cantado y resado como de costumbre des pues enseñamos la faena de casa de todos y hemos salido el patio hemos jugado un poco y el señor maestro hamandado a formar...

...entonces toca la campanilla para copiar la faena de casa y cantamos el himno nacional y nos vamos para casa."

"Martes 7 de noviembre.

Por la mañana al entrar despues de los rezos y cantos hemos estudiado un poco la Doctrina cristiana....

⁵⁶ El Coronel Moscardó quan va veure que era impossible d'unir la ciutat a l'alçament del 18 de juliol, reuní a l'Alcàsser les forces que s'oposaven al govern de la República. No volgué lliurar l'edifici ni tant sols davant l'amenaça que matarien al seu fill, en poder de les milícies republicanes, les quals compliren l'amenaça al cap d'un mes. Una eficaç defensa li permeté d'allargar el setge fins que arribaren les tropes del general Varela (28 de setembre). Fou condecorat i ascendit a general a l'octubre de 1936.

Por la tarde despues de los rezos y cantos hemos vuelto a estudiar la Doctrina...”

“Jueves 9 de noviembre.

Al entrar pusimos la bandera y rezamos rigor...

...recogimos la bandera y salimos.”

“Sábado 2 de diciembre.

*...al entrar nos pregunto la leccion de la Doctrina cristiana y nos dio una interesante leccion de Religión y lecturas morales...”*⁵⁷

Durant els anys de postguerra es va impartir classes de Formació de l'Esperit Nacional, a càrrec del mestre Josep Martín Juanola. En aquestes classes es reflectien les gestes nacionals, exaltant els símbols patriòtics del franquisme. Aquests són alguns exemples:

“Prieta las filas.

....Mis camaradas fueron a luchar. El gesta alegre y firme el ademán, la vida a España dieron al morir, hoy grande y libre nace para mi....”

“Trilogia de banderas:

Los hermosos colores de nuestra bandera española son el rojo y el amarillo, color de sangre a cuyo precio se alcanzaran las cosas más queridas y color de oro en el que podemos ver representado el poderio de su Imperio....

“Oración por los caídos.

Ante la cruz señor recordamos a todos aquellos que cayeron por una España mejor y duermen en el sueño de la paz. Especialmente te encomendamos a tu siervo José Antonio muerto en su juventud por la unidad de España....”

“Cara al sol.

*Cara al sol con la camisa nueva, que tu bordaste en rojo ayer, me hallará la muerte si me llega y no te vuelvo a ver...”*⁵⁸

L'escolarització de la postguerra va estar marcada amb els fets esdevinguts arran de la guerra. L'any 1956 els alumnes de l'escola anomenada aleshores San Jorge de Cubelles explicarien de la següent manera els fets de la fi de la guerra:

⁵⁷ Fragments reproduïts literalment, extrets dels textos del Diari d'Escola, on es poden palesar moltes errades ortogràfiques degut al sobtat canvi d'idioma al que es va sotmetre als alumnes i a la població en general.

⁵⁸ Aquests fragments realitzats pels alumnes de l'Escola Nacional de nens de Cubelles, estaven guarnits amb dibuixos de caràcter patriòtic, com banderes, l'escut nacional, soldats al front, imatges del Franco, material bèl·lic,...

“Día de la Victoria y de la liberación.

Cuando el día primero de abril de 1939 el Caudillo Franco anunció la terminación de la guerra, el pueblo español invadió las calles y plazas en manifestación de júbilo y lo exteriorizó en abrazos de hermandad, lágrimas de gozo y entonando canciones a la Patria.

El pueblo español celebra en este día la terminación de una lucha cruenta, la victoria de España y el amanecer de paz, prosperidad y grandeza.

*Todo español, sin duda, hizo promesa seria y firme de evitar por su parte actuaciones torcidas que acarreasen males a España y por el contrario haría votos de servicio al común quehacer de los españoles para engrandecer a la patria.”*⁵⁹

⁵⁹ Llibreta diari. Escola San Jorge de Cubelles. 1 d'abril de 1956.

CAPITOL 5:

L'ENTORN DEL COMBATENT

1. Vestimenta i armes

Un dels enemics comuns al front i la reraguarda durant la guerra, fou el fred i la duresa de les condicions climàtiques que acompanyà als soldats en moltes de les campanyes per totes les zones de la Península Ibèrica.

La vestimenta generalment la va proveir l'exèrcit, pantalons, camisa, capot,... d'altres vegades el soldat vestia amb la seva pròpia roba. Una vegada assignada la indumentària militar se'ls donà l'armament: *"(...) a dos quarts de cinc de la tarda es reuniren alguns centenars d'homes de totes les edats, els quals acudiren al ministeri de la guerra perquè els proveïssin d'armes. El lliurament de l'armament es feia un cop comprovada la personalitat del demandant, acreditada per volants expedits per la casa del poble."*⁶⁰

L'exèrcit republicà va bastir als seus homes amb armes provinents de l'únic país disposat a vendre-les, la Unió Soviètica, ja que es va perdre la possibilitat d'obtenir armes dels països europeus que havien de figurar com els seus aliats naturals. El material bèl·lic enviat per l'URSS constava d'avions militars, carros de combat, cotxes blindats, peces d'artilleria, morters, metralladores, fusells, bombes d'aviació, projectils d'artilleria, granades de mà, cartutxos de fusell, 1500 tones de pólvora, 4 llanxes torpedineres "G-5" i 2065 tècnics soviètics.⁶¹

L'exèrcit franquista cobrà molta importància pel suport donat per l'aviació. Els primers avions els van proporcionar als insurrectes Alemanya i Itàlia.⁶²

Quan agrupaven als joves per anar al front, el primer que els hi donaven a la caserna era la roba militar. Pere Fuster Marcé explica com el van equipar abans de marxar al front: "Estàvem al velòdrom de Sitges fent instrucció i de dos a tres dies abans de marxar ens van donar la roba militar: pantaló, caçadora, camisa, samarreta i mitjons. De casa havíem de portar el plat d'alumini, la cullera i un mosquetó per penjar el plat."

Però gairebé sempre els soldats arribaven al front amb la seva muda, espadenyes i sabates. Fer-se amb alguna bona peça d'abric al front era a vegades qüestió de sort o bé se l'havien de proporcionar d'alguna manera. Francesc Bertran Graells comenta com es va repartir la vestimenta de soldat al front: "Nosaltres vestíem amb roba de casa, però cada cop que arribava roba a la caserna s'havia de sortejar. Si a la companyia érem 60, arribaven 30 jerseis. El capità deia:

- Que em de fer nois?
- Doncs els sortegem.

⁶⁰ *El Sol*. La República arma els obrers; 21 de juliol de 1936.

⁶¹ LERA, A; *Història 16*. Armes russes a la guerra civil. L'ajut soviètic a la República.

⁶² La intervenció alemanya va ser particularment important a l'aviació (*La Legión Cóndor*), artilleria, carros i equips de transmissions. La participació italiana va ser, d'altre banda, més nombrosa però de menor importància estratègica. El material bèl·lic aportat pels italians va ser divers.

Jo encara vaig estar de sort ja que sempre em va tocar un jersei, un altre vegada un abric, un abric gruixut, d'aquells tant dobles que portaven els russos i que aquí ens va fer molta falta. Un altre vegada un passamuntanyes. Des de casa m'enviaren unes polaines de cuir i unes sabates entatxades de la sola que eren del meu germà Daniel quan va fer la mili. Allà on estàvem hi havia neu glaçada i relliscàvem, per això em van anar molt bé aquestes sabates.”

Havien moltes maneres d'aconseguir la roba, una d'elles, pot ser la menys agradable, era la d'agafar la roba dels companys morts en combat o bé desconeguts. Eduard Granell va haver de passar aquesta situació per no morir de fred a les muntanyes nevades d'Esterri de Neu a Lleida: “Vam pujar el port de muntanya a peu i en arribar a dalt hi havia soldats morts. Els hi vam treure les sabates ja que les nostres estaven fetes malbé i també la jaqueta. Vam tenir una feinada a treure'ls-hi ja que estaven congelats. No va ser gens agradable.”

Rafael Ibáñez Sabater un cop llicenciat explica que mentre va ser a l'acadèmia estudiant, la indumentària era la típica d'oficial (gorra, pantaló, botes, camisa,..): “Quan vaig ser al front era millor portar vestimenta còmode, indumentària de soldat però amb el distintiu de tinent, que era una estrella roja de cinc puntes amb dos galons a banda i banda, a la gorra i a les mànigues de la camisa”.

Les armes eren totalment desconegudes pels joves que marxaven al front, i havien de familiaritzar-s'hi ja que serien les seves fidels companyes de batalla. La primera experiència que tingué Artur Sánchez Herrera no fou molt positiva, però avui ho recorda tot rient i així ens ho explica: “A Sescueioles (Lleida) ens van ensenyar el maneig de les armes. Mireu si en sabia de tirar, que el primer tir que vaig fer em va fúmer una trompada al nas que encara em surt sang ara!. L'arma tenia molt de retrocés i s'havia d'anar molt en compte. Era una espingarda, un fusell rus.”

Al bàndol republicà van utilitzar armament rus i l'espanyol. Aquest últim era molt més pesat sent aquesta una de les característiques que més recorden els combatents.

Una de les peces que tenien en comú tots els soldats era una manta, que gairebé sempre s'extraviava o bé “desapareixia”. Josep Albet Carbonell recorda que li donaren un tabard ⁶³, un capot i una manta que sempre va ser compartida entre els companys a l'hora de dormir.”

En aquesta guerra civil tot i que, de vegades, van ser utilitzades armes molt sofisticades, en general aquest conflicte va donar a l'exterior la imatge d'una guerra de “fusell i espardenyà”. En efecte, l'armament i les condicions de vida dels dos bàndols al front no van ser gaire diferents, de manera que la lluita contra el fred, el calor i els paràsits omplia bona part del temps dels qui combatien.⁶⁴

⁶³ Peça de roba de vestir exterior folgada amb mànigues figurades, que porten en certs indrets la gent del camp.

⁶⁴ GARCIA, M.; GATELL, C.: El front de batalla; editorial Barcanova, 1991. pàg. 361.

2. Alimentació

Probablement en temps de guerra, fou en el front on es palesaren menys necessitats alimentàries ja que sempre se'ls va procurar un xusco, lleties, llaunes de sardines, farro (farinetes de moresc) i poca cosa més, però mai amb l'abundància que ells haguessin volgut i la condimentació de casa. Les condicions higièniques en que es cuinaven els aliments no eren gaire adients i portaren alguns malestars als soldats.

El cap del govern republicà, Negrín no li va importar gaire el fet que els soldats anessin al camp de batalla sense aliment al cos, fent famosa la seva frase: “*Con lentejas o sin lentejas, resistir es vencer*”.⁶⁵

En Pere Fuster explica com es va lliurar de sortir al camp de batalla gràcies al seu *art culinari*:

“Amb les teules de les cases de pagès vam fer una mena de llar de foc. En aquestes cases també hi havia bestiar abandonat i un dia vam matar un porc a cops de pic, i amb el *machete* tots anaven agafant trossos de carn i cap a la trinxera. El metge aquell dia va passar a revisar-nos, jo havia fet bullir mongetes seques amb llaunes de carn que ens donaven i també amb panxa de *tossino*. L'oli també el vam anar a robar ja que arplegaven tot el que trobàvem. Llavors el metge va dir:

- *¿Puedo probar esto?*

Li vaig servir un plat i a sobre de les mongetes li vaig posar cansalada i oli. Aquell home que feia mesos no havia menjat calent, ja que allà calent no ens donaven res, va dir:

- *¿Usted es cocinero?*

-*No, no* -va ser la meva resposta-. *Esto lo he hecho porque en mi casa lo hacían.*

Parlant, parlant, em va preguntar:

- *¿A usted les gustaria ser camillero? Pero tranquilo que no llevará la camilla.*

Jo no entenia res, però segur que amb ell estaria millor. Em sabia molt greu deixar al meu company Salvi i els altres, i al cap de tres o quatre hores van venir dos soldats i diuen:

- *¿Fulano de tal?*

- *Soy yo.*

- De parte del capitán, recoja sus cosas.

Amb el Salvi ens havíem d'acomiar aquí:

- Salvi no se on em porten però t'he de deixar aquí. Cuida't molt i sort!

⁶⁵ ALTABA ESCORIHUELA, J: *op. cit.* Pàg. 134.

A aquelles alçades en Salvi -que també era de Cubelles- i jo havíem fet molta amistat. Vaig anar a la brigada de sanitat i el metge em digué:

- *Usted será mi cocinero.*

- Yo no soy cocinero, pero si me trae patatas, legumbres y carne yo le cocino lo que sea.

El primer que recordo que em va portar va ser una garrafa de fusta d'oli, que no se on punyeta la va treure però recordo que era una garrafa d'oli.

Llavors em va dir: «*Con esto y agua ya se pueden hacer muchas cosas. Y ahora tienes que hacerme un puchero, que mi abuela me lo hacía mucho*».

I què redimonis era un *puchero*? vaig pensar. Total que vaig tornar a coure les mongetes amb pantxeta i carn que m'havia portat i li vaig fer el mateix que dies abans. Aquell home es va posar molt content, a vegades em prenia a fer visites a la companyia i em deia: «*Vigila y no te muevas de aquí no sea que te metan un tiro y sentiria mucho que te mataran*».

Aquell metge era bona persona però només mirava pel seu estómac. Bé de fet jo tampoc no em podia queixar. Es pot dir que a la guerra no vaig passar mai gana on vaig passar gana va ser de presoner a Tetuán.

Recordo que tenia dos rals, que duien uns forats, i picant picant ens fèiem un anell i amb agulles clavades en un drap anàvem fregant fins donar-li brillantor. Els moros quan ho veien brillar s'enlluernaven i creien que era un anell de debò. Els hi donàvem l'anell i gràcies a això compràvem garrofes. També ho vam fer amb fitxes de dominó i així els moros queien de quatre potes i nosaltres menjàvem garrofes.”

Quan els soldats van ser fets presoners no van patir tanta gana, de tant en quan els hi donaven preses de xocolata tal com argumenta Eduard Granell. “La veritat és que en el camp vam menjar bastant bé. A la guerra menjàvem el que trobàvem, tronxos de col, remolatxa...tot el que trobàvem que es pogués rossegar. Quan ens portaven el plat de lleties era ben fred ja que al front de calent no hi havia res.”

A vegades es tenia la sort de trobar algun pagès que venia els pocs xais que li quedaven. Josep Farré recorda com li van comprar un xai a un pastor i aquest encara els hi va pelar, menjant-se tots plegats la sang i el fetge. En Pepet també recorda el juliol que va passar a Seròs i la Granja d'Escarpre: “ De gana no en vaig passar, ens donaven per dinar cada dia arròs i per sopar lleties amb carn de cavall i xuscos. A vegades hi havia un os d'espina a l'olla per fer el caldo. Com que les lleties no m'agradaven gaire i érem a prop d'uns presseguers anava a recollir un saquet dels préssecs que hi havia al terra, me'ls trinxava i ficava un rajolí de vi. De set tampoc en vaig passar ja que era vora del riu Ebre i agafàvem l'aigua d'allà.”

En Joan Capdet mentre va ocupar el càrrec de furriel no va passar gana. Però quan es va donar la retirada d'Aragó va ser un dels moments que pot dir que va

passar molta gana i set. Però tal com diu ell sempre queda bona gent, ja que no oblidarà mai el gest tant bondadós que van tenir les dones del poble de Noves de Segre, sent aquests un dels fets que amb més emoció recorda d'aquell patiment. "Per cada poble que passàvem les dones ens portaven menjar i aigua a la plaça. Es treien el menjar de la boca per nosaltres. No ens va faltar res. Allà a Noves de Segre, on ens vam entregar, vam veure que les dones del `poble portaven menjar i ho deixaven a sobre d'una taula. Vam pensar: *Ostres!* Aquest poble si que en porta de menjar a la guàrdia civil! Però va resultar que allò no era per a ells. Era per nosaltres." Aquests són uns moments d'emoció pel Joan, tot pensant en aquella generositat i no pot contenir el plor. En Joan també ens explicà que quan va estar presoner va estar ben atès, exceptuant quan la guerra es va donar per acabada que no els van alimentar. "Va arribar el nou comandant i en veure'ns ens va dir:

- *Ya sé que habeis pasado hambre, esta noche cenareis carne. Dos voluntarios por favor.*

I tots ens vam aixecar com a voluntaris ja que havíem d'estar en ferm. Va escollir-ne a dos i els va fer anar amb els de la cuina a matar dos porcs per sopar." En Joan està convençut d'una cosa i és que si la seva dona no li hagués enviat quatre cèntims a la guerra, s'hagués mort de fam.

En Lluís Aviñó Socies recorda molt bé la gana i el malestar que va patir a la guerra degut a l'alimentació. "No podia suportar el menjar de la guerra ja que portava molt de pebre vermell i a mi el pebre no m'anava bé i vaig agafar colitis⁶⁶ que em va durar força temps. Pel menjar vaig patir molt i m'havia d'aguantar amb el que hi havia, i gairebé sempre era amb pebre vermell. Imagineu-vos'ho el menjar eren patates, llenties...però sempre amb pebre vermell!!."

Josep Fontanals recorda un fet que succeí a les trinxeres. "Aquella nit havíem d'estar *ojo avizort* sense poder aclucar l'ull durant tota la nit. Però la set era cada vegada més intensa i anàvem dient ben fluixet: set, set !!. Al cap de poca estona van passar un soldat i un sergent amb una cantimplora d'aigua. El soldat ens agafava les mans i el sergent ens donava un rajolí d'aigua a galet. Ens va mullar els llavis i prou per que n'hi hagués per tots. Però a l'endemà que seguíem morts de set vam anar a omplir les cantimplores en un bassal d'aigua que estava ple de fang, era fastigós però hi vam veure i això que podíem haver agafat qualsevol cosa; bé vam agafar descomposició. Després d'allò se que no es pot dir mai "d'aquesta aigua no en veure".

⁶⁶ Inflamació de l'intestí gros.

L'Artur Sánchez Herrera durant un temps va ser furriel i va ser quan es va alimentar millor, allà menjaven llegums, arròs... però recorda un cas concret que estava amb el Joan Urpí i el capità hongarès Karlo Souff els va encomanar una missió: “estàvem a la Serra de Pàndols i havíem d'anar a Corbera d'Ebre on hi havia unes tines i dipòsits de vi. Al ser nosaltres els enllaços havíem d'anar a buscar vi amb les cantimplores. Una parella de vellets ens van dir:

- No beveu vi que hi han caigut els moros dins.
- Com si n'haguessin caigut sis que és més bo, ja que el vi purifica -va ser la nostra resposta.”

L'escassa alimentació i el poc descans provocaren que molts joves perdessin pes al front. Contràriament els que van ingressar a hospitals van tornar a casa seva amb uns quilos de més. Josep Albet Carbonell recorda que va marxar de Cubelles amb 70 quilos i anys després arribà a casa seva amb un pes de 84 quilos, gràcies a que va passar molt de temps a l'hospital i allà menjava molt més bé que al front: “quan vaig arribar a casa l'àvia va patir una mala caiguda i va morir. En l'enterro em vaig haver de posar una americana del pare ja que les meves no m'hi cabien. En cosa d'un mes però em vaig aprimar 14 quilos. Però tot no va ser així, ja que també recordo haver-ho passat molt malament a Extremadura. De la set que teníem vam haver de veure aigua embassada que era verda i molts van caure malalts.”

3. Malalties i ferides de guerra

La falta d'higiene fou la base de totes les infeccions, la qual cosa portà les malalties. Altres malestars físics que foren causa d'ingrés als hospitals fou a conseqüència del menjar tant especiat que cuinaven al front. Una de les epidèmies més exteses durant la guerra civil fou la dels polls, determinant que aquest es convertís en un company de fatigues del soldat.

Es pot afirmar que gairebé tots els soldats entraren per un motiu o altre a l'hospital. La causa més corrent per ingressar-hi eren les ferides produïdes als camps de batalla. Per a molts entrar a l'hospital fou la seva salvació, tenien l'oportunitat d'estar allunyats durant un temps de la línia de foc.

Josep Castan Farré (Pepet) explica l'experiència que va viure quan el van ferir.

“Va ser poca cosa però jo ho vaig fer durar per estar a salvaguarda i em van dur a l'hospital de Reus i també a Mataró, on per aquelles casualitats també hi havia el Benjamí que també estava ferit. Després em van dur amb una colla en uns cotxes

cap a Manresa. Ens van tancar en un galliner, amb unes *hermanitas* i també hi havia uns nois de Vilaseca (Tarragona).”

En Pepet quan va ser al front de l'Aragó ja havia fugit dues vegades, i en aquests moments d'incertesa, de cansament i que veia que era tant a prop de casa, decidiria tornar a fugir.

“Aquells de Vilaseca van dir que marxaven cap a casa sense tenir encara l'alta, i nosaltres no estàvem recuperats. Doncs vam decidir agafar-nos el permís pel nostre compte.

El noi que passava llista per comprovar que hi fóssim tots, també era de Vilaseca, i per sort eren coneguts del poble. Nosaltres vam marxar cap a casa, i aquest ens va ajudar en el moment que passes les peticions apuntant que hi érem. La nostra intenció no era abandonar per complet sinó marxar uns dies de permís a casa i tornar.

Vaig estar tres dies a casa i ja havia quedat amb els de Vilaseca per agafar el mateix tren que ens dugués cap a Manresa.

La recuperació de les ferides va continuar 15 dies més a Montserrat i ens van donar l'alta. Aquesta alta va ser conjunta, és a dir, en un sol full hi havia la llista de totes les altes. Nosaltres vam dir que la volíem individualment per poder-la presentar en cas de necessitat. No ens la van donar fins a l'endemà al matí. Amb l'alta a la mà teníem uns dies de permís per anar a casa, i jo com que tothom va fer el mateix, vaig estar 7 ó 8 dies amb la família.”

Pere Fuster Marcé va ser ferit al front de poca gravetat però el petit tros de metralla incrustat a la cama s'infectaria temps més tard.

“Al camp de Tetuán, sent presoner, amb la suor i la brutícia se'n va infectar la ferida ja que era molt superficial. M'havien de treure la metralla. En veure que no m'adormien em vaig espantar i vaig agafar una cadira de fusta, que si la veies ara... la vaig deixar tota planxada a mossegades del mal que em van fer. M'ho van fer a carn viva.”

En Josep Albet Carbonell va estar ingressat a l'hospital de Benicàssim degut a ferides de metralla a les cames. “L'ambulància em portà a Benicàssim a una zona de xalets que van ser ocupats com a hospitals de brigades internacionals. Els estrangers no es volien quedar allà ja que es deia que els mataven i volien anar cap a la frontera. Aquella nit els van prendre i també van marxar els metges i vam entrar de la meua brigada uns 400. Nosaltres sentíem molts tirs, i ens vam tirar pels terres dels passadissos de l'hospital. Així vam estar tres dies i la gent del poble, les dones ens duïen menjar, cigrons negres que jo mai havia vist. Jo no em queixava gaire ja que em feia molt de mal però hi havia companys molt mal ferits que es rebolcaven del mal. Es morien. Al cap de tres dies van portar uns metges però al ser molts ens van portar a uns quants a València on em van curar. A aquest hospital em vaig trobar un

noi de Vilanova que era de sanitat, i em va donar molta llet condensada però al estar tants dies sense menjar res ho vaig vomitar tot. Em va dir que les meves ferides eren de sort. Sort??

- Això es perquè no les tens tu -li vaig respondre.

Vaig ser-hi durant dos mesos. Sort per que així no estava al front. Però com que em trobava bé, agafava les crosses i anava a passejar per València. Assegut en un bar vaig veure dues mosses que eren de Vilanova i vaig quedar molt sovint amb elles. Però de mentre a l'hospital el metge va passar revista i no em va veure. L'endemà em va donar l'alta i això que encara anava amb el bastó.”

En Joan Capdet estan presoner a Visnar (Granada), va agafar una epidermitis. “Les llagues em van sortir a les cames i ales cuixes i cada dia estava pitjor. Però el que em va estranyar és que el sanitari, que era de la part de Franco tingués tanta paciència amb mi i em tractés tant bé. Per que puc dir que em van tractar de primera. Un dia va estar quatre hores per curar-me del mal que tenia, però a mi no m'evacuaven i cada dia estava pitjor. Finalment em va dir:

- *¿Sabe usted montar?*

- *Si.*

Em va portar un cavall força gran i em va portar a un xalet i un metge militar, no se que va fer, però en quatre dies em va curar com un sant.”

La falta d'higiene entre d'altre motius feia caure malalts als soldats de malalties de gravetat com era el tifus. En Rafael Ibáñez ens explica el seu cas: “A la retirada d'Aragó vaig caure malalt de tifus i em van evacuar. Allà vaig haver de deixar la meua companyia. Em van dur a varis hospitals: Cambrils, Tarragona, l'asilo de Vilanova (casa Amparo habilitada com a hospital de campanya) i Barcelona. Quan vaig ser a Vilanova vaig fer saber als de casa on em trobava perquè em vinguessin a veure, però estava tant futut i amb tant mal aspecte que la meua noia, la Rosita Ivern i la seva cosina van passar dues vegades per davant del meu llit i no em van ni conèixer. Vaig estar de sort ja que de tifus se'n salva un de cada deu.”

4. L'anecdolari de la guerra

Els entrevistats en explicar les seves vivències al front, no passen per alt alguns dels moments que ells qualifiquen actualment d'anecdòtics. De la guerra, tot i que sembli impossible, també recorden alguns moments en el que l'humor no els va abandonar. Els soldats intentaven passar el llarg temps que havien d'estar a les trinxeres amb qualsevol entreteniment sempre però amb la por de ser atacat per l'enemic. En un entreteniment que han coincidit tots els entrevistats ha sigut el de matar polls.

Segons en Joan Capdet a la guerra va tindre pocs entreteniments: “Escrivíem cartes, però bones estones no en vaig passar. A vegades matàvem polls, aquell si que era un bon entreteniment. També m’entretenia mirant la foto del Pere, la que em va enviar la meua dona”.

L’Eduard Granell Torrents també recorda que el seu entreteniment més habitual era el mateix: “ el de matar polls. Eren per tot arreu i això era el plat de cada dia, de tots. A l’hivern no molestaven gaire, però quan feia calor, amb el sol, les seves picades eren horroroses i més en aquells soldats que ja portaven vuit o nou mesos a la guerra”.

I com de polls va la qüestió, doncs l’Artur Sánchez Herrera també va veure aquests paràsits però d’una manera molt curiosa: “A la roba de la guerra hi havia polls a punta pala. A les vores de les camises ple de llèmenes, fins i tot vaig veure bellugar-se una camisa plena de polls”.

Un altre anècdota molt interessant que explica Artur Sánchez era la següent: “El temps el passàvem de la manera com podíem, ni cançons ni res, alguna vegada cantàvem però de fàstic!. Però recordo que a la frontera entre bàndols havíem xerrat amb els nacionals, intercanviat paper i tabac, i fins i tot havíem jugat a futbol i després tirs!”.

D’anècdotes al front es podrien explicar unes quantes però en Joan Roviroa coincideix en explicar la d’intercanvis entre els dos bàndols: “Teníem els nacionals a la muntanya del davant i feiem una treva per canviar tabac i paper i llavors no tiràvem. Ens havíem de fiar els uns dels altres. Deien *no tiramos*, però després quan ja teníem el que volíem i passava una estona havíem de tornar a tirar”.

En Rafael Ibáñez explica que a ell no li va faltar mai tabac ja que rebien dos paquets per persona al front i com que ell va començar a fumar aleshores en tenia de sobres i fins hi tot en podia donar als companys: “Els de casa un dia em van enviar un pur i el dia que me l’estava fumant un noi em seguia allà on anava. En el moment que anava a llençar el pur sento que diuen:

-No el tiri, no el tiri!! Donguime’!

El xicot volia fumar-se el que quedava.

D’intercanvis amb el bàndol nacional la meua brigada no en va fer mai, només puc explicar que en una ocasió que el riu Ebre es va desbordar, i estàvem amb l’aigua al coll, els nacionals a una banda i nosaltres a l’altre, vam fer el pacte de no tirar fins que l’aigua baixés. Els dos bàndols estàvem en les mateixes condicions, enfilats com vam poder dalt dels arbres i vam fer pacte durant dos dies”.

Sent joves era normal que a la mínima estona lliure el dediquessin bé a dormir o a entretingues de la millor manera possible, aquest és el cas del Josep Farré Castan

que recorda aquells poquets moments d'alegria: “quan teníem una estona lliure jugàvem a cartes i en fi, també cantàvem cançons. Allà amb nosaltres hi havia un xicot que sabia cantar molt bé i el que feiem era molt curiós: nosaltres estàvem en una muntanya i l'enemic en un altre, i just en l'altre bàndol hi havia un xicot que tocava la guitarra. Al vespre el nostre company es posava a cantar i l'altre tocava la guitarra!.

També el que feiem, com gairebé tothom, era intercanviar tabac per paper de fumar. Llavors deien: *rojo no tires, rojo no tires. Hombre que si me matas a mi no vas a terminar la guerra y si te mato yo a ti tampoco. Pasemoslo lo mejor que podamos, hombre!*. No hi havia por de que ens traïssin. Tot això ho feiem quan estàvem de guàrdia a la nit i els caps estaven dormint.

De les cançons no me'n recordo però si que també explicàvem acudits”.

Després de la guerra es va fer molt popular un acudit que diu així:

“- ¿Quién fue el mejor representante de bebidas alcoholicas de España?

- No lo sé

- Franco. Porque fue Veterano de África, vino a España, se casó con una Asturiana, y puso las Cadenas y llevavamos cuarenta años haciendo el Mono en España y llegó a ser Centenario y Dios librara a nuestros hijos que llegara a 501.”

En Josep Albet Carbonell es va entretindre quan podia de la manera que millor sabia fer-ho, jugant a futbol: “Estàvem a la província de Castelló, i jo encara anava una mica coix i els hi vaig demanar que si podia jugar a futbol, ja que en temps de descans feiem partits benèfics del *socorro rojo* durant la campanya d'hivern i tot això. Llavors sempre que teníem descans jugàvem a futbol i una vegada a Utiel, jugant contra uns de l'aviació de València, en un partit benèfic em vaig trencar el braç.”

Però aquí no acaben els records d'en Josep Albet perquè era tot un espectacle poder dormir amb unes temperatures sota zero: “A la nit amb el fred que feia ens ajuntàvem quatre o cinc, amb un tabard, un capot i una manta. Posàvem les quatre mantes a terra i llavors ens col·locàvem en posició fetal i quan un es girava tots ens hàviem de girar, és clar, i si un volia anar a fer les seves necessitats deïem: *¡Ah no! ¡De aquí no se mueve nadie!!!*”.

L'Eduard Granell recorda el fred que va passar i que al tornar de la guerra el tabard li va servir després per anar a pescar: “De la guerra vaig portar fins i tot la maleta. Passant per Martinet, quan baixava, vaig trobar un àlbum de cromos de la xocolata Nestlé i el vaig donar a l'Odila, una cosina que feia la col·lecció. Ho vaig portar amb una maleta plena de polls, i la mare quan la va veure la va llençar a la....., bé no vull dir la paraula...Com a anècdota també puc dir com havia d'escriure les cartes ja que no teníem paper ni segells ni res. Al camp ens donaven xocolata i

escriviem per la part de dins que era de color blanc i el sobre era un altre tros de paper de la xocolata. No se si van arribar mai.

Els que s'ho van passar més bé a la guerra en tema de cançons i festa eren els que portaven més temps, jo no. També recordo que un dia que feia molt de fred i s'havia fet foc i em vaig asseure sobre la cendra calenta, ai! Quina rojada em vaig fer!, me'n recordo com si fos ara. Però allà s'estava calent sobre la cendra..”.

Una anècdota molt diferent va viure Pere Fuster a Tetuan: “A la guerra puc dir que em sobraven els diners, i mira no se en que vaig pensar però els vaig deixar amagats en una cova i segur que encara hi deuen ser!”.

Les anècdotes que va viure Francesc Bertran Graells ara li fan somriure però en el seu moment ho va passar malament veient el que li podia haver succeït: “A la guerra tots érem amics, sempre hi ha algun que no es franqueja tant, però d'aquest n'hi havia pocs. Per exemple aquell noi que m'acompanyava amb el carretó de la metralladora, el llençà en ple atac i se'n va anar! Aquell era de Vilafranca del Penedès i havíem estat amics sempre, i mira, jo me'n recordo que li cridava: eh! eh! esperà! I si em foten una bala i em fereixen i em quedo a terra i no puc caminar què? I ell cap a dins del bosc!. A aquest noi no el vaig poder veure mai més. Però això no es fa d'abandonar, home!- ho diu conservant en tot moment el somriure a la cara- allà suposo que cada un mira per ell i camps qui pugui, i per sort em vaig escapar.

Quan teníem temps lliure estàvem més tranquils que mai. Ens divertíem cantant, xiulant i ballant, explicant acudits i Viva la Pepa!. Allà mira el que estava trist més mal per ell, n'hi havia que estaven tristos per que s'enyoraven molt de casa. Aquests eren els de Barcelona que eren gent que no era tant de fora, diguéssim i trobar-se allà sols de primeria, doncs és clar...però després es van acostumar, encara que es posaven malalts. Nosaltres els hi dèiem: va estigues tranquil i deixa estar els de casa teva!”.

En Josep Fontanals Muntaner comenta una qüestió que cap dels entrevistats ha plantejat. En aquells moments d'angoixa fas el possible per sortir amb vida i així narra la seva anècdota: “Allà creus una mica més en Déu. No sóc practicant però allà et recordes que hi ha algú que t'emparava i moltes vegades vaig fer el senyal de la creu.

Una vegada va haver-hi un bombardeig amb 52 avions durant tres quarts d'hora i set o vuit estàvem posats com dins d'una cova. Va caure una bomba i va esclafar la roca de davant però no em va fer mal. Va ser un bombardeig on van morir molts. Era un combat d'avions.

Vaig tornar a estar de sort a Fraga, allà vam estar en una casa i tot el dia sonant l'alarma i cada cop que aquesta sonava anàvem a una claveguera de la carretera per refugiar-nos de les bombes. Llavors passaven els avions i no tiraven cap bomba,

nosaltres llavors tornàvem a casa i en sonar l'alarma tornem-m'hi al clavegueram!. L'última vegada de l'alarma, ja que potser en un dia van haver vuit o nou, vam anar a un altre lloc darrera d'uns marges i això ens va salvar perquè llavors va caure una bomba sobre la claveguera i va quedar en res, van morir uns quants, entre ells els pares d'una nena, que la vam prendre i la vam retirar amb nosaltres. Va ser Déu, que hi ha un superior que ens aguarda i protegeix. Allà en aquell marge vam quedar fets una porqueria- dona un to simpàtic a aquell record tant amarg- perquè allà anaven tots els soldats a fer les seves necessitat i ja dic vam quedar fets una.....!!!”.

CAPITOL 6:

COMUNICACIONS

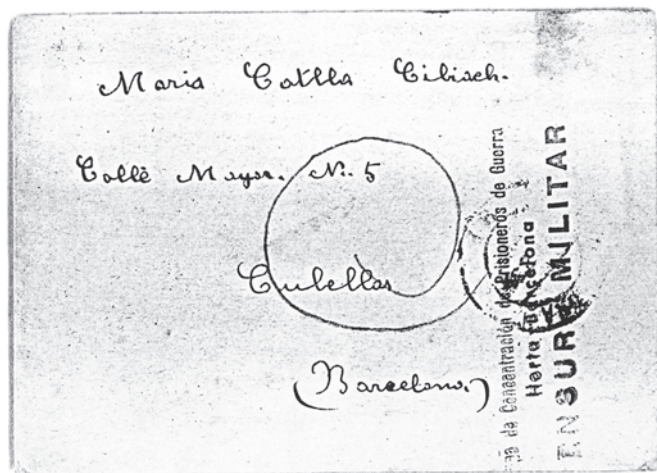
Durant la guerra civil espanyola les comunicacions es veieren desmesuradament alterades. A conseqüència del clima bèl·lic, les autoritats involucrades dels dos bàndols tractaren d'intervenir tota la informació, tant pública com privada. El contacte directe entre ambdues zones fou totalment interromput, per tant resultà molt difícil tenir notícies dels familiars que estaven al front. Gràcies a la Creu Roja, amb la seva tasca humanitària, es va rebre informació de l'estat dels familiars que es trobaven en zona enemiga. Les comunicacions postals també estaven intervingudes per les autoritats militars, però en ocasions hi ha qui feia petites picaresques per burlar la censura.

Aquest fou el cas d'Encarnació Granell Soler i del seu marit Joan Capdet Fontanals. Van salvar l'obstacle de la censura mitjançant contrasenyes que ja havien acordat en l'última estada d'en Joan a Cubelles: "El dia que rebia una carta del Joan tenia una gran alegria, i si em volia dir alguna cosa secreta ho feiem per contrasenyes. Si a la carta algun escrit no lligava era perquè hi havia alguna cosa amagada, i unint les lletres que anaven soltes sortia el missatge. Havíem d'anar en compte ja que la censura ho tallava tot. Repassaven les cartes, primer les llegien i s'hi havia algunes frases que no els hi agradaven ho suprimien."

Els testimonis que han col·laborat a fer possible aquest estudi no conserven la correspondència que mantingueren amb els seus familiars durant l'època de la guerra civil. Foren moments molt difícils i en la majoria dels casos la por provocà que cremessin les cartes. En altres ocasions els pas dels anys ha fet que aquestes s'extraviessin.

Les úniques cartes que han sobreviscut al pas del temps han estat les que Pere Ivern Guasch envià, des del camp de concentració de Barcelona, a la que en aquells moments era la seva noia, Maria Catllar Cibiach. De les cartes enviades s'ha fet un recull dels fragments més rellevants per fer-nos una petita noció dels diversos as-

sumptes que tractaven. Cartes d'enyorança, de records, de notícies, en ocasions de curiositats, però generalment cartes malenconioses d'un jove cubellenc que feia més de dos anys que no veia a la seva família ni trepitjava la terra cubellenca.

Sobre censura Maria Catllar

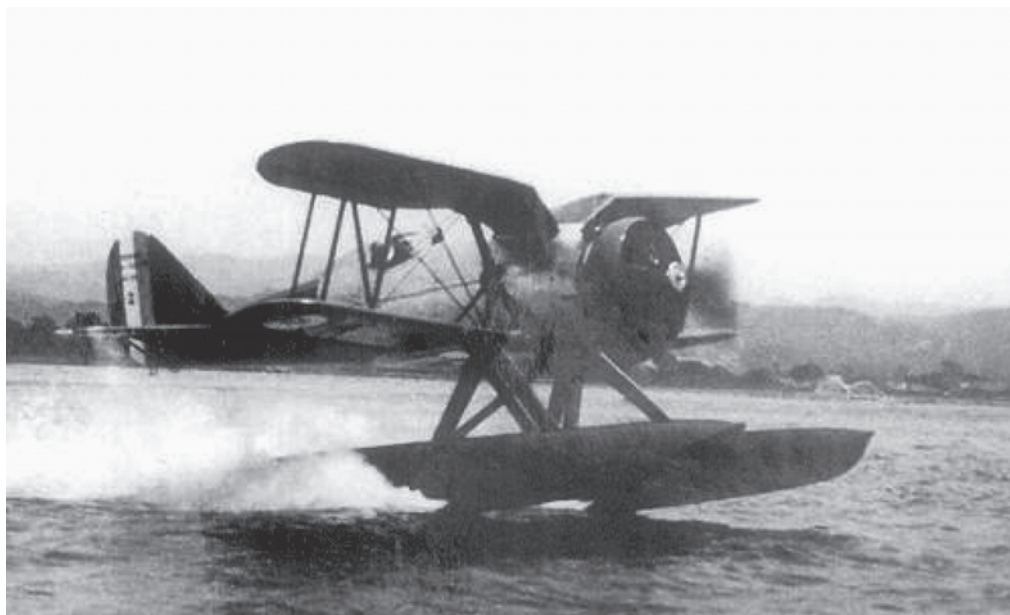
L'encapçalament de les diverses cartes sempre era molt emotiu, palesant un sentiment d'enyorança i sempre preguntant per l'estat de salut.

La primera carta que rebé Maria Catllar del camp de concentració tenia data de l'1 de gener de 1939. Pere Ivern va escriure aquesta carta amb l'intenció d'informar a la seva família que es trobava en bon estat de salut, i per que no patissin per ell. Aquestes foren unes de les primeres paraules que va escriure després de tant de temps sense tenir comunicació amb els éssers estimats:

*"...aixís que no passis ancia que aquí per ara segueix com sempre".*⁶⁷

La visita de gent i familiars feia que els presoners estiguessin ben informats del que havia succeït a Cubelles:

"ja se que aquí a Cubelles us ha visitat el romeo"⁶⁸, quin susto que deuries tenir però menys mal si no va fer mal a ningú. Per tots els pobles de per aquí el contorn també va fer de les seves i segons diuen aquesta nit passada, no sé si es veritat, que uns dels romeus que venien per aquí quan anava a tirar bales com que anava tant baix, les mateixes bales el van fer caure i segons diuen quatre que anaven van quedar carbonitzats i els altres dies ja havia vingut dues o tres vegades i avui són les 10 i encara no l'hem vist."⁶⁹

Fotografia d'un Romeo Ro-41.

<http://members.es.tripod.de/henrisb/CZNAC.htm>

⁶⁷ Carta de Pere Ivern enviada des del camp de concentració de presoners de guerra. Horta (Barcelona). 18 Compañía, 13 Grupo., a Maria Catllar al carrer Major nº5 el 1/01/39.

⁶⁸ Romeo era la nomenclatura que se li donava al caça de les forces aèries Nacionals Romeo Ro-41, o bé al Romeo Ro 37.

⁶⁹ Carta de Pere Ivern enviada des del camp de concentració de presoners de guerra. Horta (Barcelona). 18 Compañía, 13 Grupo., a Maria Catllar al carrer Major nº5 el 1/01/39.

El dia 16 de febrer de 1939, Maria Catllar va rebre una postal que es faria molt usual a partir de la victòria franquista, era una postal amb el bust del general Franco.

Aquesta postal, com totes, passaria per la censura militar i està escrita en castellà, que seria la llengua oficial del nou règim. El matasegells que porta la postal pertany al Ejército del Norte. Les paraules que escriví Pere Ivern en aquella postal foren les següents:

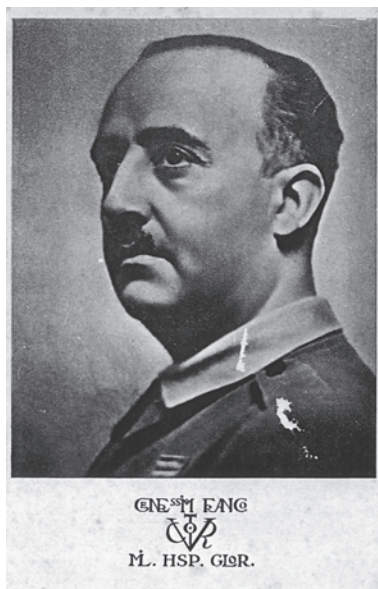
“Apreciada Maria:

*Desearía que al recibir estas cuatro letras, te encontraras bien junto con tus padres y hermana. La mía por ahora es buena.*⁷⁰

Después de mucho tiempo de no saber nada de mi hoy puedo hacerte estas letras para que veas que me encuentro aquí en Barcelona, junto con Cuenca , el Bertrán y el Florencio, por ahora todos bien.

No pases cuidado por mí que si me cambian de puesto te escribiré enseguida.

Recibes muchos besos de éste que no te olvida, Pedro Ivern.”

El 23 de febrer de 1939 Maria Catllar rebé una carta en la que Pere li explica el moment en que el van portar a la caserna d'Horta (Barcelona) i li remarca molt que ell i els seus companys no són presoners.

*”Em penso que ja deuràs saber que em trobo al cuartel de Barcelona, o sigui, Horta, aquí ens trobem com a presoners però no ho som. Ens van agafar el dia 10 d'aquest més a Cubera a 5Km de la frontera, junt amb deu companys més de la Reguladora. Per ara ens trobem tan jo com el Cuenca molt bé.”*⁷¹

La gent sortia dels camps de concentració gràcies a un aval però d'altres per motius desconeguts, polítics, o bé perquè en el moment d'esclatar la guerra estaven realitzant el servei militar i els van allistar com a voluntaris.

“Mentre estic escrivint aquesta carta diuen que els que tenen l'aval marxen cap a casa seva, a lo millor donaré aquesta carta al Pere Freixas o amb el Bertran perquè per correu em penso que no corren.”

⁷⁰ Es sobreentén que està bé de salut.

⁷¹ Carta de Pere Ivern enviada des del camp de concentració de presoners de guerra. Horta (Barcelona). 18 Compañía, 13 Grupo., a Maria Catllar al carrer Major nº5 el 1 23/02/39.

Els presoners com que sabien que les cartes costaven d'arribar informaven als familiars que en escriure les cartes arribarien més ràpid al camp de concentració de la següent manera:

“amb la carta (o sigui en el sobre) quan m'escriguis a més del nom i la direcció hi poses ;Arriba España! i Saludo a Franco. Així diu que no s'en perd cap i van més depressa.”

Curiosament dos dies més tard, el 25 de febrer de 1939, hi ha constància d'un altre carta, ja que tal com explica posteriorment dubtava de que arribessin les cartes al seu destí. Però la carta va arribar al seu destí el 14 de març de 1939 tal i com indica el matasegells.

El contingut de la carta fa referència al fet de que la comunicació no era molt bona, és a dir, dubta de que la Maria rebés les cartes tal com les anava enviant.

“No sé si hauràs rebut la postal que et vaig escriure però si no l'has rebuda t'escric perquè vegis que després de més de dos mesos de no poder-te veure ni poderte escriure encara m'en recordo de tu”⁷²

En el camp de concentració la soledat quedava raconada quan anaven apareixen poc a poc companys de la vila com en el cas del Pere Ivern que segons ens diu en una de les seves cartes:

“Per ara aquí som sis de Cubelles, el Cuenca, el Pere Freixas, el Tomàs Barraques, el Florenci, el Francisco Bertran i l'altre no m'en recordo qui és... ah si ...sóc jo”⁷³

El fet de trobar-se amics al camp feia que no perdessin l'humor. El 4 d'abril de 1939 Maria Catllar rebé una carta de molta enyorança i d'angoixa ja que feia dies que no rebia cap carta de casa. Li demana que li escrigui el més aviat possible per comunicar-li si han portat l'aval a Palau de Justícia per poder marxar del camp el més aviat possible.⁷⁴

A cap de nosaltres li hagués agradat trobar-se a la pell de molts combatents de guerra, que després de molt patir van haver de passar el tràngol tant dur, de quedar reclusos en un camp de concentració sense poder veure a la gent estimada. Que malament que ho deuriem passar sense saber el dia que es veurien lliures de nou per poder marxar a casa.

Amb aquestes paraules expressa Pere Ivern el seu desig més esperat:

“Per aquí molt poca cosa més et dic, lo que voldria es sortir quan més aviat millor

⁷² Carta de Pere Ivern enviada des del camp de concentració de presoners de guerra de San Juan. Horta (Barcelona). 18 Compañía, 3º Grupo 1º Batallón, a Maria Catllar al carrer Major nº5 el 25/02/39.

⁷³ Carta de Pere Ivern enviada des del camp de concentració de presoners de guerra de San Juan. Horta (Barcelona). 18 Compañía, 3º Grupo 1º Batallón, a Maria Catllar al carrer Major nº5 el 25/02/39.

⁷⁴ La carta original que Pere Ivern va escriure la va encapçalar amb data del 4 d'abril de 1938, quan en el seu contingut parla de que la guerra ja està acabada i escriu des del camp de concentració. Per tant creiem que l'any és incorrecte i la carta es va escriure al 1939.

d'aquí on sóc per que no t'ho creuràs però els dies em semblen que siguin anys.

Molts records als teus pares, germana i casa. I tu reps molts petons i una abraçada del teu xicot que no t'oblida ni un instant”.

El 14 d'abril de 1939 el contingut de la carta va ser de desil·lusió ja que les seves esperances de sortir ben aviat del camp de concentració s'esvaïren ràpidament.

“Cada diumenge venen capellans ha dir missa. Van dir una missa especial perquè nosaltres sortíssim d'aquí ben aviat però resulta que tot ha sortit al revés per que les altres setmanes sortien 7 ó 8 i aquesta només han sortit 4 o així, i és que com que els rojos van tirar tots els ponts a terra la pregària va quedar pel camí i ara hem d'esperar que arribi al cel i Déu la contesti. Que amb tot això em tenim per dies per que el camí és molt llarg. Ara que aquell pobre ens va fer un sermó dient que hauríem de tenir molta paciència , paciència i paciència.”

Moltes vegades els familiars dels presoners anaven a visitar-los i no els deixaven veure'ls com va ser el cas del pare del Pere Freixas que va anar 8 dies seguits i no el va poder veure.

En Pere Ivern a les cartes demana que quan li responguin li enviïn paper i sobres ja que al camp de concentració no els hi proporcionaven en quantitat.

En ocasions els presoners aprofitaven la visita d'un conegut per entregar alguna carta i així s'asseguraven que la rebrien els seus familiars. Així va arribar a les mans de Maria Catllar la darrera carta que escriví el seu xicot i amb data del 24 d'abril de 1939.

“Avui escric aquesta carta perquè el dissabte vaig veure a la Pepeta i em va dir que entre pocs dies aniria cap a casa i aprofito aquesta ocasió per que ella mateixa te la donarà la carta.”⁷⁵

A les cartes es palesa el temps que porta fora de casa i li comenta que té moltes ganes de sortir d'allà i tornar a casa per explicar moltes coses que li han succeït no totes dolentes i també per no preocupar tant a la gent estimada. Es pot llegir això:

“....el Pere Freixas ja et deuria explicar com estem per aquí i les ganes que un té de sortir d'aquesta caserna. El dia que ens podem veure ja t'explicaré algunes coses de per aquí molt boniques”...”La Pepeta em va dir que el divendres el Joan i ella vindrien cap a Cubelles i jo estaré pensant: Què fora bonic i quina alegria tindria que jo pugues marxar junt amb ells? ;No et sembla que fora estupend! Però ja veurem encara hi ha esperances.”

En els camps de concentració les ganes de tornar a casa eren tant intenses que els rumors a vegades els feien crear falses esperances:

⁷⁵ Carta de Pere Ivern enviada des del camp de concentració de presoners de guerra. Horta (Bcn). 26 Compañía , 1º Batallón 4º Grupo, a Maria Catllar que vivia al carrer Major nº 5 el 24/04/39.

“per aquí corren rumors de que entre pocs dies (o sigui en aquests mes) no té que quedar ningú aquí. Llàstima que no fos veritat”... “diuen que per allà València han deixat anar a tots els xicots en llibertat”.⁷⁶

Les cartes ens han servit per conèixer les impressions i sentiments que un sentia en el mateix moment. Ja que els testimonis actuals ens poden donar una visió del que van viure però ho expliquen amb un sentiment més tranquil ja que són aquí i ja ha passat el pitjor. Les cartes mostren un sentiment d'enyorança molt fort, d'amor pels qui no veuran fins d'aquí molt temps, expliquen el mal tràngol que van tenir el dia anterior, hores abans, realment ens transmeten el sentiment d'angoixa i patiment pel que els hi pugui passar el dia següent.

Escriure cartes servia com a distracció, i per sortir de la monotonia i tristor de la guerra a vegades s'escrivien “xafarderies” d'amics o de familiars (que no anotarem per respecte i intimitat degut a que es tracta de gent coneguda del poble).

El que és més bonic de les cartes és el to romàntic que es palesa donat que eren d'un noi que ha deixat a la seva xicota a casa i es troba en el camp de concentració. Realment es pot dir que són unes veritables cartes d'amor.

Maria Catllar i Pere Ivern van retrobar-se després de tres llargs anys de separació.

Als sobres de les cartes es mostren anotacions del remitent que diuen per exemple “*quien recibe paga*”, ja que al no posar segell, pagava el valor d'aquest el destinatari. Tots els sobres tenen matasegells en el qual diu del camp de concentració on està intern i sobretot que ha passat censura militar. També hi ha el matasegell que indica el lloc des d'on s'envia i la data en que arriba al destí. Les cartes devien fer un recorregut per les rodalies i finalment es repartien totes juntes ja que en un dels sobres d'una carta enviada des de Barcelona el mata-segell és de Calella.

⁷⁶ Carta de Pere Ivern enviada des del camp de concentració de presoners de guerra. Horta (Bcn). 26 Compañía , 1º Batallón 4º Grupo, a Maria Catllar que vivia al carrer Major nº 5 el 24/04/39.

1. Publicacions

Malgrat la guerra, la vida seguia i la premsa donà testimoni de la quotidianitat i aquesta esdevé notícia. A la majoria de poblacions desapareixia pràcticament tota vida periodística, tant per manca de redactors, de matèria primera, per incautació d'imprentes per les forces de les milícies d'esquerres.⁷⁷ Durant la guerra civil van aparèixer més o menys amb regularitat altres publicacions, com la *Democràcia*, *L'Esquella de la Torratxa*, *L'Estaca*, *Full Oficial de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú*, *Butlletí del Comitè de Defensa Local*, *Full Oficial del Consell Municipal...* etc.⁷⁸

Les notícies publicades tractaven diferents aspectes gairebé sempre relacionats amb la guerra com: societat i cultura, transports, sanitat, proveïments, reportatges dels fronts, notícies dels diferents comitès locals, comunicat, successos i com no l'humor tampoc podia faltar. Aquesta és una mostra d'aquestes notícies:

El Butlletí del Comitè de Defensa Local de Vilanova i la Geltrú amb data del 23 de juliol de 1936, publicava un comunicat del Comitè de Defensa Local de Cubelles: "Es fa avinent al veïnat que s'ha constituït el Comitè de Defensa Local d'aquesta vila amb la Unió de Rabassaires i la C.N.T."

En moltes ocasions hi ha notícies publicades que parlen amb un total convenciment de la derrota de l'exercit nacional. Aquests escrits daten de principis del conflicte. El Butlletí del Comitè de Defensa Local de Vilanova i la Geltrú publicava el següent:

Impressió del moviment

El moviment feixista d'arreu s'està dominant per moments i es pot assegurar que el seu complet aplastament és qüestió de molt poques hores.

Els principals focus rebels que, com hom sap, són Saragossa i Sevilla, es quartegen i segurament quan es llegeixi el present Butlletí, estaran completament sofocats.

Derrotat l'enemic i en franca desbandada, cal tenir cura de que aquest, dominat per la desesperació o els crudels instints, pugui, per descuit, causar-nos un mal momentani.

La COMISSIO DE MILICIES DEL POBLE, que compta amb l'absoluta confiança del COMITE DE DEFENSA LOCAL, té preses totes les mides en evitació de qualsevol contingència, per qual circumstància es precis que les ordres donades per llurs delegats siguin acatades i complimentades amb tota diligència.

Les glòries conquerides per les nostres milícies les hem de consolidar, com fins ara, amb la unió de la classe treballadora, unió que no trencaran les malícies ni els baixos maneigs dels feixistes més o menys disfressats.

Vilanova i La Geltrú, 23 de juliol de 1936.

⁷⁷ A Vilanova i la Geltrú desapareixia el diari *La Defensa* i també deixa d'aparèixer el *Diario de Villanueva*.

⁷⁸ REEMBRES: *op. Cit.*

Altres diaris com L'Esquella de la Torratxa al 18 desembre de 1936 feien hipòtesis sobre una possible victòria de l'Exercit nacional i com seria viure en una dictadura: "Suposem -hipòtesi absurda- que els militar rebels guanyessin. Ja en ple terreny de l'absurditat suposem que aconseguissin implantar una dictadura. Suposem que ja tenim en Franco, el *general bonito*, fent de dictador. Examinem el que, si aquest impossible fos realitat, passaria a Espanya (....) No tenen massa gent que els segueixi. Els seu adictes són una jovenalla degenerada, uns requetès atiquats, uns *pollos bien*, els fills dels aristòcrates i capitalistes. El poble, l'autèntic poble, els és, totalment contrari (....) Ara, una dictadura només es podria implantar per la força, enmig de dolls de sang, després d'una guerra llarga. Naixeria enmig l'odi i el desig ansiós de revenja. La gran massa proletària espanyola no s'ajupiria mai al vencedor (....) Per tal d'evitar-ho, lluiten els nostres milicians en tots els fronts. I pel seu esforç i el seu entusiasme, el "no passaran" serà un fet."

En el Butlletí del Comitè de Defensa Local de Vilanova i la Geltrú amb data de 15 de setembre de 1936 apareix escrit un reportatge d'un soldat del front:

Lletra d'un soldat del front

Quan es reben noves d'un amic que lluita a les avançades contra la fúria feixista, sempre s'obre la lletra amb una certa inquietud. Què ens dirà? Què li passarà? Estarà potser ferit?

La intranquil·litat, però, va desapareixent de nosaltres a mida que anem llegint els paràgrafs, senzills i emotius alhora.

Comença : «...i et diré quelcom d'aquest front de guerra, on els amants de la Pau i de la Llibertat—oh paradoxa!—tenim de lluitar amb les armes a les mans».

Certament. A voltes, hi ha realitats ben incongruents. El ver idealista, humanista cent per cent, es veu obligat d'emprar els mateixos mitjans bèl·lics de l'enemic per tal d'abatre'l.

I després : «...tots els antifeixistes som més, molt més que amics; germans podria dir-se. Per damunt de les concepcions ideològiques de cadascú, hi ha superat l'afany de vèncer».

Això és fortitud. Una voluntat decidida a arribar fins a la fi, sense tèmer la mort. Per això, afegeix :

«No ens importa morir si ha d'ésser perquè els nostres pares, els nostres germans, els nostres fills, puguin gaudir el dia de demà d'un millor viure».

Es aquest un concepte ben elevat del que representa aquesta lluita contra la reacció. Un concepte que ens fa admirar el soldat, l'amic que lluita—podria dir-se—amb el cor a la mà.

I segueix : «Però els miserables descastats feixistes no volen abatre's si no és a costa de produir moltes víctimes. La pagaran cara, ben cara aquesta jugada!».

El paràgraf anterior ja denota certa ràbia dins el cos de l'amic. I no pot ésser menys. ¿Es possible que els generalots, la clericanalla i els polítics perjurs encara pensin en ésser els amos d'aquesta Ibèria empobrida per les seves culpes?

L'amic se'ns despedeix—perquè no?—amb un optimisme ben gran. «Es per demés—ens diu—. Vencerem. Ja ho crec que vencerem!» I acaba amb un «Salut!». que és com si el sentís a les nostres oïdes.

La lletra del soldat del front de guerra ens ha contagiats de tristesa i d'alegria.

Quan torni a escriure'ns, ¿tornarà a parlar-nos d'humanisme? Sí! Es clar que sí! L'home que lluita al front per la Llibertat, és el símbol més pur de tots els drets de l'home.

L'humor també era present en les publicacions del moment. El diari barceloní L'esquella de la Torratxa l'any 1937, va realitzar uns jocs florals molt peculiars, els jocs florals de l'humor, un concurs d'anècdotes del front i la reraguarda, amb "premis quantiosos, pràctics i superabundants" com un equip militar complet, un parell de calçat de campanya, un quilo de cafè, 50 grams de tabac, una subscripció per un any al diari L'esquella de la Torratxa, ...i mil premis de consolació de cinc pessetes cada un. Una de les anècdotes premiades fou l'escripta per Felip Bardera amb títol "d'Una família desorientada":

"Era una nit de les moltes que venien els avions a bombardejar. Toquen les sirenes. Una família no les sent i continua dormint. Donen el senyal que ha passat el perill i el cap de casa es desperta, s'aixeca tot esverat, fa llevar tota la seva descendència i la ha posat en un departament del pis que ell creu invulnerable. Allà esperen tots amb l'ai al cor. Tornen a tocar les sirenes anunciant el perill una altra vegada, i l'home, creient que és el final d'alarma, fa anar tothom a dormir. Tornen a tocar les sirenes indicant que torna a haver-hi calma i el cap de casa obliga a fer la mateixa operació. I així, en complet desacord, fa tres mesos que va fent.

Tot això ho he sabut fa uns dies en anar a visitar-lo i em va costar de treure'l de dubtes. Ja feia un setmana que no sortien del refugi."

Una família desorientada

3.º Premi

Era una nit de les moltes que venien els avions a bombardejar. Toquen les sirenes. Una família no les sent i continua dormint. Donen el senyal que ja ha passat el perill i el cap de casa es desperta, s'aixeca tot esverat, fa llevar tota la seva descendència i la fa posar en un departament del pis que ell creu invulnerable. Allà esperen tots amb l'ai al cor. Tornen a tocar les sirenes anunciant el perill una altra vegada, i l'home, creient que és final d'alarma, fa anar tothom a dormir. Tornen a tocar les sirenes indicant que torna a haver-hi calma i el cap de casa obliga a fer la mateixa operació. I així, en complet desacord, fa tres mesos que va fent.

Tot això ho he sabut fa uns dies en anar a visitar-lo i em va costar de treure'l de dubtes. Ja feia una setmana que no sortien del refugi.

FELIP BARDERA

2. Transports

Referent als transports en temps de guerra, cal dir que les infraestructures eren precàries. Els mitjans de locomoció més freqüents eren el cotxe de línia o el ferrocarril. Tant els viatges per ferrocarril com els efectuats per carretera eren incòmodes i dilatats cobrint-se les distàncies en temps desproporcionats des de l'òptica actual. Cal dir que les vies fèrries eren l'objectiu preferent de l'aviació enemiga, cosa que feia que els trajectes es compliquessin. La por a viatjar en tren era molt present i en els desplaçaments la gent intentava evitar desplaçar-se en aquest mitjà de locomoció, sempre que fos possible. Una mostra ben clara d'aquest pànic als bombardeigs l'explica Encarnació Granell, de manera força anecdòtica:

“Quan van acabar la guerra jo no sabia res de Joan. No sabia si era viu o mort. L'Ajuntament m'envià un comunicat que deia que molts soldats van anar cap a França, però jo volia saber del cert on era el Joan i aquesta informació només me la podien donar a Barcelona. Havíem d'anar a Barcelona amb tren, però tenia pànic als bombardeig i mon cunyat (Josep Capdet), va demanar-li a un amic que conduïa una camioneta de peix, el favor de que ens pogués dur a Barcelona. Jo anava amagada dins del furgo amb la finestra una mica oberta ja que sinó m'hagués ofegat amb la pudor de peix. El Josep es va asseure al costat del xofer. A Barcelona ens van comunicar que el Joan estava viu, que l'havien fet presoner, però en aquells moments no sabien a on es trobava. El Joan estava viu.

En tornar cap a Cubelles ho vam fer amb el tren i les vaig passar magres. Els trens anaven plens de gent que anava a buscar aliments a Tortosa (oli, arròs,...). No hi havia manera de pujar al tren. La gent tenia por al bombardeig i es quedaven a les plataformes col·lapsant el pas, o bé penjats als ferros de les escales. No hi havia manera de pujar al tren i jo que en tot el dia no havia al·letat a mon fill Pere, tenia els pits molts inflats i del dolor que tenia, no podia ni empènyer per pujar. El cap de l'estació en veurem va dir:

- Si a vostè no li fa por, pugi per la finestra i el seu cunyat des de dalt que l'estiri.

El Josep com va poder va pujar les escales, i a dins del vago no hi havia ningú. Tota la gent estava amuntegada a les escales. El cap d'estació va portar una cadira i hi vaig pujar. El Josep des de dalt m'agafava els braços i el cap d'estació, un noi jove, m'empenyia des de baix. Un cop a dalt del tren vam seure la mar de tranquils, però tot el viatge vaig estar patint pensant en com sortiria del tren, ja que la gent baixaria a Tortosa i no a Cubelles. El Josep per tranquil·litzar-me em deia:

- No pateixi, que quan serem a Sitges o Vilanova, ja començarem a empènyer per poder sortir.

En arribar no ens deixaven sortir. Poc a poc vam arribar a la porta i a Cubelles

vam aconseguir arribar a les escales per poder baixar. El Josep va saltar primer i em va ajudar a baixar.

Durant la guerra gairebé no em vaig moure de Cubelles, crec que aquest va ser l'únic dia. No podia anar enlloc ja que el Pere era molt petit.”

CAPITOL 7

ELS ÚLTIMS DIES DE LA GUERRA

A primers de desembre tothom esperava la campanya final de Franco contra Catalunya. Els rebels tenien, després de la batalla de l'Ebre, un exèrcit amb moral de victòria, amb material abundant, modern i contínuament renovat per alemanys i italians. Davant, tenien un exèrcit republicà desarticulat, ensorrat moralment, sense material, abandonat pels seus hipotètics aliats. L'exèrcit republicà sorprès ha de retrocedir o deixar-se cercar. La desorganització començava a dominar totalment l'exèrcit republicà, i, d'ara endavant, serà ja part consubstancial de la seva retirada cap a la frontera. El 26 de gener cau Barcelona i va significar la fugida cap a França de milers de refugiats i del mateix govern de la República. La majoria de soldats acabada la guerra pensaven amb seguretat que podrien tornar a casa, que el perill ja havia passat, mentre que d'altres sabien que la seva vida quedava en mans de Franco. I així va ser, van ser tancats en diversos camps de concentració de l'Estat espanyol. Altres soldats de l'exèrcit republicà en saber que la guerra estava acabada i perduda, es van escapar i amagar corrent un gran risc.

Segons l'informe Valière, entre els dies 28 de gener i 12 de febrer de 1939, entraren a França per la frontera catalana uns 450.000 refugiats espanyols, dels quals 230.000 eren oficials i soldats de l'exèrcit republicà o membres de les forces d'ordre públic.⁷⁹

La guerra civil tocava a la seva fi. El dia 28 de març de 1939, l'exèrcit de Franco entrava a Madrid i l'1 d'abril el *Caudillo* signava a Burgos el darrer part de la guerra: *"En el día de hoy, cautivo y desarmado el ejército rojo, han alcanzado las tropas nacionales sus últimos objetivos militares. La guerra ha terminado."* Acabava així l'experiència més dura i sagnant de l'Estat espanyol: la guerra civil.

La retirada es va fer sense cap tipus d'ordre ni organització. A peu o utilitzant tota classe de vehicles, la fugida dels combatents republicans i dels milicians amb les seves famílies al complet, omplien les carreteres en direcció a la frontera francesa. Després de passar tota classe de penes i fatigues per arribar a la frontera, van poder comprovar que el tractament de les autoritats franceses era molt diferent del que es podia esperar d'un país amic i defensor de la República. Els barracons on s'havien d'allotjar no tenien les condicions mínimes sanitàries i els homes combatents i civils van patir les penalitats dels camps de concentració rodejats de tanques i vigilats per soldats colonials.⁸⁰

Els nacionals havien entrat a Catalunya i la guerra estava perduda. Gairebé 500.000 persones creuaren els Pirineus a primers de febrer del 39 per ser internades en camps de concentració improvisats on van patir tot tipus de penalitats, similars a les que patien els detinguts als camps de l'Espanya de Franco.

⁷⁹ VALIÈRE: *Les xifres de l'exili*. El final de la Guerra Civil, a *Grandes hechos del siglo xx*.

⁸⁰ HUGUET PRATS, J.F.: *El 21 de gener de 1939 s'acaba la guerra a Vilanova i la Geltrú*, Diari de Vilanova, 15 de gener de 1999, pàg. 28.

1. En direcció cap a França

Els cubellencs que es veieren forçats a fugir cap a França foren Eduard Granell, Artur Sánchez, Josep Fontanals i Joan Urpí Aviñó.

Eduard Granell comenta com fou la seva experiència a França, sent un dels més joves que marxaren al front: “Vam entrar a França per Puigcerdà⁸¹ i molta gent va anar cap a Argelès, vora a mar, però a nosaltres ens dugueren a un poble que es deia Set Fonts, a mig dia de França. Allà només hi havien vells i canalla. Jo encara no tenia l’edat per ser guàrdia.

Eduard Granell Torrents. Va marxar al front amb la quinta del biberó.

Vam anar-hi *cabos*, *sargentos*, etc. però al camp tots érem per igual, l’únic que el comandant Pons es va posar a les oficines. A Set Fonts estàvem tots aglomerats esperant els trens i en un hangar de l’estació no paraven de sortir caixes a carretades. Ens van dir que tots els que entraven ferits els hi posaven una injecció i avall!. Sortien amb una caixa blanca i un camió estava tot el dia traginant caixes. Nosaltres no ho enteníem i això és el que ens van dir. Jo no ho vaig veure mai, això és el que deien, que no volien saber res dels ferits.

Dormíem 30.000 persones a terra, i només teníem una trista manta per protegir-nos de la pluja constant que queia: aigua per l’amor de Déu!. Encara no hi havia barracons i els vam haver de fer nosaltres mateixos. Venien les fustes tallades, claus, eines i vinga!.”

Els refugiats van muntar 62 barraques per a tres-cents homes cadascuna: les condicions eren mínimes, però tenien un jaç de palla, alguns una manta, i ranxo; la disciplina era de tipus militar amb *lever du drapeau*.⁸²

⁸¹ A Puigcerdà eren uns 50.000, entre ells les restes de la gloriosa divisió de Durruti, la divisió 26 de la C.N.T., que passaren els últims per cobrir la retirada. En arribar els vencedors davant de Puigcerdà trobaren 2 km quadrats de desolació, plens d’ossos i bocins humans, darrer holocaust d’aquella follia ibèrica que havia durat tres anys inacabables. RACIONERO, L.: *La forja de l’exili*. Editorial Planeta, Barcelona, 1985. pàg.33.

⁸² RACIONERO, L.: *op. Cit.* Pàg. 60.

“A nosaltres ens van ficar en un camp de concentració ja que érem refugiats, i els refugiats sempre anaven als camps amuntegats com a pilotes. Allà a França, passejant pel camp van començar a donar noms i noms dels que podien anar cap a Espanya i en una d’aquestes sento:

- Eduard Granell!

I corrents vaig anar cap a les oficines on hi havia el Sr. Busquets que era un comandant de l’exèrcit i em va dir que un cop marxés em tallarien el coll, però tothom tenia ganes de marxar i jo també. Que sigui el que Déu vulgui vaig pensar. Reclamats en van marxar molts i jo vaig ser reclamat per la Creu Roja. El rector que es deia Jaume Rosell, que es feia molt amb el meu pare, em va fer d’aval dient que era molt bon noi..., llavors amb una colla de gent vam tornar a baixar. A una estació que en deien Montauban, encara me’n recordo com si fos ara ens va succeir una anècdota. Anàvem a peu de columna, i els gendarmes francesos anaven a cavall, i es clar, els que anàvem a peu potser ja havíem fet 30 ó 35 km, no me’n recordo. Va haver uns que van dir:

- La mare que els va parir! M’he cagun dena! -referint-se als gendarmes- Fills de puta!! Que em d’anar a peu!!

I de cop un gendarme diu:

- Feu el favor de parlar bé que us entenem.

A demés ho va dir en català, encara me’n recordo ara. I es clar que al migdia de França també parlaven el català!!!. Nosaltres que coi havíem de saber que ens entenien!. Tots vam quedar muts.

De França cap a Barcelona vam anar en tren i vaig anar cap al restaurant que treballava.”

Eduard Granell Torrents es presentà a l’Ajuntament de Cubelles amb un document datat del 23 de juny de 1939 per la Comissió Classificadora de Presoners i Presentats d’Irún (San Sebastià). On constaven totes les seves dades personals, la data en que sortí de França arribant a la zona nacional (22 de juny de 1939), sent aquest document un passaport provisional cap a Barcelona (*pàg. 130*).

FICHA NÚM. 561

Comisión Clasificadora de Prisioneros y Presentados

DE

IRÚN SAN SEBASTIAN

Apellidos Granell Torrents

Nombre Eduardo

Edad 17 años.

Estado soltero

Naturaleza Cubellas, (Barcelona)

Domicilio

Fecha en que pasó a la zona Nacional 22 de Junio 1939

Tiempo que ha permanecido concentrado meses días.

Concepto que ha merecido a esta Comisión Bueno

Garantía presentada por el Delegado de F.E.T. de Cubellas (Barcelona)

A la vista de los documentos aportados, esta Comisión acordó clasificarle en el apartado D. (Permiso Provisional) y pasaportarle para Barcelona donde se presentará a las Autoridades locales (Comandantes del puesto de la Guardia Civil, Comandantes militares y Alcalde), sirviendo este documento como salvoconducto.

Año de la Victoria, San Sebastián 23 de Junio de 1939

El T. C. Presidente.
Ildefonso Marín.

El Vocal Jurídico,

El Capitán Vocal,

Un altre cubellenc que va patir les conseqüències de l'avançada constant de les tropes feixistes fou Artur Sánchez: "En aquells moments estàvem a Borges del Camp i vam recular fins a Sant Pere de Ribes, però de Torredembarra al Vendrell, els nacionals havien metrallat i no podeu imaginar-vos el que era: carros, matxos, persones! Tots morts! Metrallats i bombardejats!.

El camió es va espatllar i vam arribar caminant. Jo volia anar a Cubelles a veure la meua mare i com que els camions d'intendència anaven a subministrar la sort em va acompanyar. Em vaig trobar al sergent d'aviació de Reus que era un xicot casat amb la filla del Josep Mestres, el Torrents el director de la coral, i em va dir:

- Si vols venir amb mi jo vaig cap a Cubelles.

Un cop a Cubelles, als Quatre Cantons, tot estava desert. Jo vivia al carrer Joan Pedro i Roig, i per arribar-hi vaig passar pel carrer Major i tot estava tancat i barrat. L'ànima em va començar a caure als peus. Casa meua també estava tota tancada. I això em causar un dolor molt gran. No hi havia ningú en tot el poble. A la plaça de la Font em vaig trobar dues persones que venien de l'enterro d'un noi que havia mort en el bombardeig. Una de les persones era la Divina, de ca la Caritat, que estaven de masovers al Mas Escarrè. L'altre era el Ramon Miquel (conegut com a Ramon Robert), el ferrer, despotricant ja que amb la retirada li van prendre eines i li van robar moltes coses. Això és el que en tota la guerra i camps de concentració em va impactar més: veure Cubelles deserta sense ningú. Ho vaig lamentar molt. No se si vaig plorar o no però aquella imatge desoladora em va matar. La gent estava refugiada a les masies o a casa seva ben tancats. No vaig trobar la mare i me'n vaig tornar. Amb la Divina vaig anar fins a Mas Escarrè i jo vaig continuar com vaig poder fins a Vilanova. A la carretera em van enganxar els del SIM i em volien portar cap al front ja que no duia documents. Allà ho arreglaven així i un cop a Vilanova vaig sentir una moto i era de l'Estat Major. Era el xofer de l'enllaç i ens coneixíem de Manresa. Sort en vaig tenir!. Vaig agafar el *macuto* i sis xuscos que em van salvar a mi i a algú altre i d'aquí cap a França.

Allà - diu amb molta ironia- vam estar "en els millors hotels del món", ja que la categoria de l'hotel anava per estrelles, i allà hi havia totes les del firmament.

Primerament vaig dormir a l'església, d'altres en magatzems. L'endemà tots els sants estaven despullats, els hi van prendre la roba. D'allà anàrem a Arles, on en comptes de gendarmes hi havia senegalesos, mal parits com ells mateixos. I d'allà a Saint Cyprien⁸³ on si un era bo, l'altre encara ho era més; fins a l'extrem que deien que uns havien mort a un senegalès, jo no ho vaig veure. Pel que vaig sentir el que va matar al senegalès li van fer cavar un clot de la seva alçada en ple mes de desembre

⁸³ A les platges de St. Ciprien i Argelès, van anar-hi a parar un bon nombre de vilanovins i cubellencs. HUGUET PRATS, J.F.: *op. cit.* pàg. 29.

i li van fer passar la nit a dins. L'endemà com que ja no respirava el van tapar. Devia morir glaçat. Allà “tot anava de millor en millor”- diu sarcàsticament. Al camp de França vaig estar de primera, de primera...pèssima. Vaig passar una gana...

Al cap d'un temps es van fer com tres carrers, l'un era per anar a Espanya⁸⁴, l'altre per anar a la Legió Estrangera i l'altre per anar a Alemanya -es refereix al camí que els portaria a viure una guerra encara més terrible que la nostra: la guerra civil d'Europa-. Jo vaig triar el camí d'Espanya. Vam tirar cap a Irún on tot estava ple de banderes espanyoles, *tricornios*, boines vermelles i *óstia!* ens feien cantar el *cara al sol* i jo no l'havia sentit en ma vida, que havia de cantar jo! Doncs tararejava i prou. A Irún vaig treure un bitllet que m'havia guardat de record i em va servir per comprar menjar i per afatar-me. D'allà cap a Pasajes de San Pedro, on ens van embarcar en un vaixell de càrrega de carbó que semblava una capsa de llumins. Un fred i un temporal! i és que allà al Cantàbric en el mes de desembre “la mar és molt plana i una meravella” -diu tot rient referint-se a les grans onades i al mal temporal que els va acompanyar-. Vam arribar a Sevilla i ens van donar una llauna de sardines i un xusco i res més en tot el viatge. No sé per que però vam tirar enrera, i puc dir que el que em va salvar de la gana va ser que la immensa majoria de nois es marejava i vomitaven i em van donar la seva part del menjar. En arribar a la Corunya ens van portar al Camp de Betanzos. Vaig trobar amics, el Simón, un altre de Barcelona i el Pau Aviñó. El cap que era un tinent coronel, era un bellíssima persona però el cap de vara era un sergent que a l'Ebre li van treure un ull i ens deia:

- ¡*Perros catalanes que os voy a matar a todos!*

Ens insultava amb la pistola a la mà i amb el fuet repartia llesca a punta pala.

Les noies passaven amunt i avall per fora el camp i li vaig dir a un vigilant del camp que li donés una carta a una de les noies. A vegades volien donar-lis les cartes i a vegades no, ja que s'hi jugaven la vida. Un dia em va cridar el comandant i vaig pensar: testament! Ja que quan cridava a algú, aquest ja no sortia. A un li vaig deixar els pantalons, a l'altre les botes i a l'altre la caçadora de pell i la manta. En fi, em vaig acomiadar. El comandant em va preguntar si tenia família al camp o coneguts i la meva resposta va ser negativa. Em va dir:

- ¡*Media vuelta!*

Em vaig girar i veig a la noia que va rebre la meva carta. Jo seguia dient que no la coneixia per no comprometre-la, però ella reia, ja que el comandant sabia lo de la

⁸⁴ Les autoritats franceses, desbordades per la situació i incòmodes per la presència de milers d'antifeixistes, en un moment en què alguns països començaven a reconèixer el règim de Franco forçaven els exiliats a retornar a Espanya, tot i que sense massa èxit. Finalment, però, l'esclat de la segona guerra mundial va acabar per imposar tres destins: l'ingrés a la Legió Estrangera, l'integració en Batallons de Marxa o en les Companyies de Treballadors Estrangers (C.T.E).
Text extret de l'exposició del Museu d'Història de Catalunya: Mauthausen, l'univers de l'horror. 1939-1945. Exili i persecució dels republicans. Pàg. 2.

carta. Ella em va dir que volia ser la meua *madrina de guerra*⁸⁵, i em va portar un pa gran com un cabàs, botifarres, truites, paper d'escriure i això es va repetir. Ens vam fer un tiberis que Déu ni do!. Ja veus a tothom demanant *madrinas de prisioneros*, fins i tot, algun dia gràcies a ella podia sortir del camp i vaig descobrir que era la filla de l'alcalde de Betanzos. No em va faltar de res. Però un company va enviar-li una carta a una noia, que va resultar ser la xicota d'un sergent i aquest al veure la carta va repartir garrotada a punta pala per tots. I va matar al noi. Això de donar les cartes a les noies era molt arriscat per a nosaltres i també per als soldats que els hi feien arribar. El camp de Betanzos era un antiga fàbrica en runes, però allò era enorme. Pot ser érem tres o quatre mil presoners. Hi havia un pati amb un pont elevadis de fusta podrit.

Vaig ser presoner un any i mig però dit d'un altre manera "vaig ser client de primera magnitud en aquests grans hotels". Van arribar els meus avals i vaig sortir del camp. La meua mare va tenir una gran feinada per trobar gent que m'avalés, ja que en aquells moments el meu pare també va haver d'anar a França. Els meus avals havien de ser de la guàrdia civil i la falange, que era molt difícil d'aconseguir.

En arribar a Cubelles, vaig presentar els papers que m'havien donat. El meu pare que estava de guàrdia civil a Vilafranca me'ls va demanar, i en anar a buscar-los a l'Ajuntament resulta que havien desaparegut. Ningú sabia res dels meus papers!. Va venir el meu pare i a l'Ajuntament va treure la pistola i va preguntar pels papers al secretari. Aquell paper va sortir de seguida ja que si no haguessin sortit els papers m'haguessin pogut portar a un batalló de treballadors".

El document que es redactà el 21 de juliol de 1939 a l'Ajuntament de Cubelles demostrant l'arribada de Artur Sánchez Herrera era una fitxa classificadora en la que constaven les seves dades personals, el lloc i la data on es presentà, lloc de residència des del 6 d'octubre de 1934, servint com a soldat al *Ejército Rojo* amb caràcter forçós des del 28 d'abril de 1938 fins l' 11 de febrer de 1939 a la 124 Brigada mixta, 493 Batalló, 27 Divisió, 24 *C.E. Cuartel General*. Consten també els noms de les persones que l'avalaren essent aquests: Artur Negrés Piñol i Francesc Rodríguez, residents a Cubelles (pàg 134).

⁸⁵ La figura del padrinatge de guerra apareix com la forma institucionalitzada de relació entre els joves de diferent sexe, això és, el combatent i la senyoreta que li ofereix la seva amistat des de la reraguarda. El padrinatge complia essencialment missions sentimentals en un ambient caracteritzat per l'allunyament del soldat de la seva llar. BULLÓN DE MENDOZA, A.; DE DIEGO A.: *Historias orales de la guerra civil*, editorial Ariel Historia, Barcelona. 2000. pàg. 94.

FICHA CLASIFICATORIA

Apellidos Sanchez Herrera Nombre Arturo
 Edad 19 años Estado soltero Profesión escritor
 vecino Barcelona Hijo de Alejandro y de Celedonia
 vecinos de Barcelona

Prisionero { lugar y circunstancias _____
 Presentado 11 de febrero 1939

Localidades en las que ha residido desde el 6 de octubre de 1934 Barcelona, Cuba

Sirvió en el ejército con carácter voluntario desde 28 abril 1938
 hasta 11 febrero 1939 ostentando los empleos de ninguno
 y servido en las unidades siguientes 493 Bat., 134 Brigada
de la 27 División, 24 C. de Cuartel General habiendo observado du-
 rante su permanencia en ellas, se destacaron por su desafección a la Causa Nacional o
 por la realización de hechos delictivos los siguientes individuos ninguno

_____ y no teniendo intervención en los mismos.

Le sorprendió el Alzamiento Nacional en Barcelona
 señalándose como dirigentes y autores de delitos _____

_____ cometándose los
 siguientes hechos criminales _____

_____ en los que _____
 tomó parte.

Manifiesta poseer bienes en ninguno así como
 de sus familiares en ninguno

Personas que lo conocen y puedan responder de su actuación y sus residencias Ar-
turo Viquez Priol, Francisco Rodríguez
vecinos en Cuba

Documentos que presenta Acta de Calificación

Otras manifestaciones de interés que hace _____

Cuba el 21 de febrero de 1939. Año de la Victoria.

El Interesado,
J. Sánchez

En Josep Fontanals per la proximitat en que es trobava de França, ja que estava a la zona de Lleida, va poder passar la frontera sense cap problema i va estar refugiat en un camp de concentració: “Érem a Vel·laire d’Urgell, i ens vam dirigir cap a St Corneli. D’aquells que havien anat amb mi no en vaig tornar a saber res. Érem a prop d’Alfarràs i va haver un atac molt fort amb tancs. No vam fer front ja que l’enllaç ens va dir que retiréssim. Ens va tocar córrer, i recordo que vam passar per Martinet, Puigcerdà i vam passar la frontera cap a França i vam anar a Bourg-Madame, on hi havia una muntanya de fusells però jo no el vaig poder deixar per que no en duia. Vam estar en un camp quatre dies, ple de neu sense menjar ni beure res. Només teníem una manta. Curiosament en el camp vaig trobar aquells companys meus que havia perdut, el càmera i el dibuixant. Dormíem a terra a l’intempèrie i morts de fred i gana. Passats quatre dies sentim per l’altaveu un comunicat:

- *Los que quieran ir con Franco que salgan.*

Ens vam mirar però no sabíem que fer. Ens quedàvem o marxàvem? Com que aquests companys eren més grans que jo, tenien més experiència i el Ramon Viradiu va dir que no ens moguéssim. Es tornà a sentir:

- *Los que quieran ir con Franco que salgan.*

És que no deien si volíem anar a Espanya, deien si volíem anar amb Franco. I això feia dubtar. Molts van sortir i els que ho feren van ser atacats pels mateixos espanyols amb punxades de tisora, ja que allà hi havia la brigada dels anarquistes. Ja no va sortir ningú. De sobte va venir la cavalleria francesa i van tornar a dir el mateix comunicat per anar amb Franco. Ara el moment de sortir, però la cavalleria va començar a donar amb les porres, vam aconseguir sortir i ens van dur cap la Tour de Carole on vam pujar en un tren de passatgers, no de càrrega, fins a Hendaya i vam passar-hi la nit. A l’endemà ens van portar dues llesques de pa blanc amb una sardina. Després d’aquest àpat vam estar quatre dies sense menjar res. Ens vam dirigir a Irún on ens donaren xuscos, cigrons i galetes. Però l’alegria va durar poc, ja que ens van dur a la plaça de braus de Bilbao i al vespre va venir un camió-volquet carregat de pots de conserves i va abocar les llaunes que eren el nostre menjar. Es van formar unes cues immenses cada dia per menjar. Quatre lleties amb aigueta i ja està. Ens van dir que necessitàvem uns avals per sortir del camp, que la guerra estava acabada. Aquí es va acabar l’historia de la guerra per nosaltres. Ens portaren cap al patronat de Deusto i vam estar-hi fins que vam arribar els avals signats per l’alcalde i pel cap de la falange que hi havia. Ens vam dirigir cap a Burgos a la caserna de San Marcial on feia un fred de por. Allà ens van donar un altre cop vestit de militar.” -En Josep va sortir del camp de concentració però no va poder anar a casa seva per que el van dur directament a la caserna per a realitzar el servei militar, on s’estaria sis anys-.

“Vaig trigar molt en arribar a casa ja que estava considerat o fitxat per que deien que el meu pare era de l'esquerra i a mi em va caure una nota dolenta i no em donàvem permisos. Un dia em vaig assabentar del que estava passant ja que jo no sabia res, i ho vaig poder solucionar per poder sortir però al cap de molt temps. Al cap de tres anys em van donar el primer permís per anar a casa, feia ja tres anys i onze mesos (els que vaig passar a la guerra) sense veure a la meva família.

Aquests últims tres anys els vaig passar a Barcelona que pertanyia al cos d'enginyers, i jo vaig estar a transmissions, a telefonia, on hi havia emissores de ràdio i òptica. Però al principi hi havia rumors de que ens portarien a l'Àfrica.

Com anècdota puc dir que a la mili per fi em van donar un fusell!!!- ho diu tot rient, ja que recordem que Josep Fontanals va passar els mesos que va estar “lluïtant” a la guerra sense cap arma de foc-. Però ara ja no havia de disparar a ningú.”

Més d'un cubellenc tingué problemes per poder aconseguir avals, com fou el cas de Josep Fontanals, però ben trist fou el final de la història patida per Lluís Gavalrà Soler, que estant presoner a la Corunya, greument malalt de tuberculosi, no el deixaren sortir del camp de concentració fins a les últimes. En Lluís Gavalrà morí a casa seva de Cubelles un mes després d'arribar-hi, però realment fou la guerra qui el matà.

2. Deportació als camps de concentració espanyols

En acabar la guerra civil l'afany repressor va ser tant gran que desbordava els centres de reclusió. Als soldats republicans que eren detinguts se'ls confinava a camps de concentració fins que rebien els avals⁸⁶, que demostraven que la persona en qüestió no havia tingut cap tipus d'activitat política de significació antifeixista. Els camps de concentració es van estendre arreu d'Espanya i Catalunya.

Els joves soldats republicans de la vila de Cubelles que van ser fets presoners durant la reraguarda foren portats a camps de concentració espanyols. Aquests també hagueren de suportar amb duresa les males condicions dels camps que donaven una panoràmica tant desoladora emmarcada en unes fatals coordenades vitals amb uns eixos principals que s'anomenaven: fred, fam, sarna, pol·lis i disenteria⁸⁷. A aquests sofriments físics se li afegiren els morals; sobretot al veure's tractats altanerament, gairebé – i sense el gairebé- com animals.

⁸⁶ La justícia franquista partia de la presumpció de culpabilitat, amb la qual cosa eren els ciutadans els que havien de demostrar la seva innocència. Per això calien avals de persones ben vistes per les autoritats per a múltiples gestions, des de l'alliberament d'un camp de concentració a la readmissió laboral.

Història de Catalunya: “Una, Grande y Libre” 1939-1959. De l'estraperlo al “600”.

⁸⁷ THOMAS, H.: *op.cit.* pàg. 294.

Lluís Aviñó durant el moment de la retirada va ser agafat a Peralada. “Va ser un moment molt dur ja que en agafar-nos no sabíem que seria de nosaltres, si ens matarien...però gràcies a Déu puc dir que vaig ser afortunat ja que em van portar a Villanueva de Sigüenza situat a la franja de l'Ebre i que és cenobi del Monestir de Poblet. Ens van fer reparar aquest antic cenobi, i dic que vaig tenir sort ja que els que es van quedar al batalló els van portar cap a La Mancha.”

Francesc Bertran Graells en el moment de la retirada es trobava a Jaén. Poc s'esperava que quedaria tancada la part de Catalunya i la desfeta d'aquesta: “Quan va acabar la guerra vam pensar: on ens portaran ara?. Anàvem per la carretera al menys 5000 ó 6000 soldats tots amb les armes al coll, amb l'esperança de que només ens quedaven 4 ó 5 km per arribar a Rodríguez. Nosaltres pensàvem: què farem aquí?. Al cap d'una estona vam sentir un avió-caça que venia molt baix. Ens vam pensar que ens metrallarien a tots. Ja ens veiem morts!. Era un avió de Franco, ja el vam conèixer, ja!. Però l'avió no va fer res. En cinc minuts van venir tres cotxes amb oficials de Franco i amb una bandera al davant a la màquina del motor.

- Mira'ls ja els tenim aquí! Aviam què passarà ara!, a veure si hi haurà una matança!!!!

Aquells van anar a trobar al cap de la colla i cap de tota la brigada. Van dir que deixéssim totes les armes a la cuneta i conforme passàvem deixàvem les armes: metralladores, fusells, bombes de mà...de tot. Durant tres hores va anar passant gent, i va quedar una pila de material allà a la cuneta. Mare meva, però quin descans! -diu tot rient perquè les armes pesaven molt-.

Rodríguez era un poble petit i ens hi havíem d'estar uns dies. A la vora de la carretera hi havia uns camps de blat molt grans i tots camí amunt!. El que anava al davant era un sergent, amb una cara que fotia!. Vam saltar els marges d'aquell camp i tothom va anar al camp de blat. En aquells moments van arribar els moros i ens van cercar amb una corda tot tombant. Vam dir:

- Ara si que ens mataran a tots! Aquests moros faran una matança aquí mateix!.

Nosaltres estàvem tots quiets, morts de por. Però no van disparar. De molt lluny es va sentir:

- *¿Y ahora que hacemos?*

- *¿Que nadie se mueva de ahí! ¿Ya que quién se mueva un paso los moros empezaran a matar!.*

Arribà la nit i es va posar a nevar, nosaltres érem enmig d'aquell camp de blat morts de fred. N'hi havia que estaven drets, altres asseguts a sobre de la neu i el qui tenia manta es tapava amb ella. L'endemà al matí baixaven tres o quatre cotxes de militars que anaven cap a Cuenca. I en arribar allà i en veure aquesta gent en aquelles terres de neu, van aturar-se. Un va baixar del cotxe i va dir:

- *¿El jefe de la tropa dónde está?*

I el cap dels moros va dir:

- *¡Son rojos!*

- *¡Aquí no hay rojos ni negros que valgán! ¿Qué se tiene que morir aquí esta gente? Ahora voy hacia Cuenca y cuando vuelva aquí no quiero ver ni un soldado! ¿Qué no hay casas en el pueblo? ¡Si están aquí cuando vuelva alguien se las va a cargar!*

Per sort encara quedaven bones persones al món. Van marxar ràpidament i de seguida el cap dels moros, un sergent que portava posada una capa vermella estirada i amb el fuet sempre a la mà ens va portar cap a dalt del poble. Primer va demanar voluntaris per netejar les cases per que n'hi havia moltes que estaven abandonades i que estaven plenes de rates i vam sortir tots. Jo també vaig sortir voluntari i vinga tots cap a dalt! Ja que com més fóssim netejant més aviat sortiríem de la neu.

Vam netejar cases i al cap de mig hora van dir als demés que ja podien pujar al poble i ens van anar acompanyant en grups, 100 aquí, 50 allà, 200 aquí i 300 allà i així van omplir tot el poble. Al menys ens vam aixoplugar, si no arriba a ser per aquest coronel que passava avall, ens haguessin fet passar tot un dia allà a sobre de la neu, quedant tots cremats per la neu. Ja veus quina barra tenien aquests moros!.

Després d'allà, els moros ens van portar a un camp de concentració a la província de Soria. El camp era en un lloc on hi havia hagut un claustre, això que hi havia monges i frares... Allà hi havia unes habitacions al voltant d'un pati. Ens dugueren allà a la nit, eren les 10 ó les 11 del vespre i encara no havíem menjat res en tot el dia. Sort que quan vam arribar allà hi havia un bon home, un coronel, era un home d'uns 60 anys o més amb una barbeta que portava i ens diu:

- *¿No habeis comido? Pero tened paciencia que ya hemos telefonado y cuando llegue la comida, aunque sean las 12 ó la 1 de la noche, ¡os llamaré y comereis!*

Vaig pensar que havia tingut sort en arribar a aquest lloc, llavors vam entrar tots cap a dins. Aquest claustre ja estava ple de gent, n'hi havia tants que fins i tot estaven a les portes. Com que no hi havia llum doncs s'havia d'anar passant per sobre de la gent que hi havia estirada a terra. Allà vam haver d'estar unes 60 persones, tots apretats per poder dormir.

I bé, serien la 1 de la nit i de cop i volta toca la trompeta i el coronel diu:

- *Que solo salgan los que han llegado ahora, los demás que sigan durmiendo. Nada más hay comida para los que no han comido todavía.*

Allà només vaig estar 14 dies i llavors d'allà ja vaig marxar cap a casa. Abans de marxar vam haver de fer declaracions de tot per poder presentar-me després a l'Ajuntament o a l'autoritat que hi havia a Cubelles. Em van preguntar si durant la guerra havia matat a algú o havíem vist matar a algú, de quin partit érem, si havíem fet alguna mala acció, si havíem vist algun capellà, vaja, de tot i més! Nosaltres a tot

responíem que no, no i no! Jo com no havia matat ningú ni havia fet malícies, ni res... ja que de seguida es veia que quan algú deia alguna altre cosa, la guàrdia civil se'l quedaven i ja no anava a casa seva no... vinga noi al calabós!.

Després el coronel va pujar a un turonet, ens va fer formar i ens va repartir uns papers.

- *¡Venga a formar todos! Ahora voy a repartir los salvoconductos que entregareis al llegar a vuestro pueblo a la primera autoridad.*

¡Ya estais listos! Y de ahora en adelante ya tendremos la paz. Ahora todos a trabajar, estareis contentos de ver a vuestras familias. Que tengais buena suerte y que encontréis a toda la familia bien.

Mañana a las siete tocan diana pero sólo que se levanten los que tengan el salvoconducto, los que no tengan este papel que duerman si quieren.

Els deixaven dormir tot el dia i fer el que volguessin, ja que estava tot tancat i no es podia escapar ningú.

Vet aquí que arribem a l'estació i ja hi havia els vagons del tren. Tots érem catalans, hi havien 14 vagons i en cadascun cabíem 40 persones. El coronel ens va venir a acomiadar a l'estació, com una persona.

En un vagó hi havia trossos de taronja per que es veu que devien haver portat un carregament de taronges i un soldat diu:

-Aquí hi ha un vagó que hi ha quatre taronges!

- *¡Limpiarlos hombre, limpiarlos! Venga ir a la estación que allí os darán una escoba.*

Vam marxar i a l'alçada de Reus es va espatllar la màquina del tren. A Reus no hi havia cap màquina que ens remolqués i van trucar a Vilanova per que en vingués una, però els bombardeigs van esgavellar el pont de Cubelles i al cap de dues hores, per sort, va arribar un tren de tropa de l'artilleria de Franco que anava direcció Girona per prendre possessió i van enganxar els nostres vagons darrera dels seus. Com que havia de passar per Barcelona em va anar molt bé perquè així arribaria abans a Cubelles. Em comptes d'anar per la costa, que el pont estava malmès, van anar per la via de dalt i quan ja vam conèixer el territori, és a dir, la zona del Penedès, vam tirar els macutos per la finestra i vam saltar del vagó. Un altre que anava en un altre vagó al veure'm també va baixar del tren. Alegria! Ja era a casa!!!!..”

El document que es redactà el 24 de maig de 1939 a l'Ajuntament de Cubelles demostrant l'arribada de Francesc Bertran Graells era una fitxa classificadora en la que constaven les seves dades personals, el lloc i la data on es presentà, lloc de residència des del 6 d'octubre de 1934, servint com a caporal al *Ejército Rojo* amb caràcter forçós des del 29 de març de 1939 fins al 29 de març de 1939 a la 138 Brigada mixta, 150 Batalló. Consten també els noms de les persones que l'avalaren essent: Antoni Almirall Carbonell cap de la Secció Agronòmica de Barcelona.

FORMA CLASIFICADORA

Apellidos *Bestram Graells* nombre *Francisco* edad *25 años*
 estado *soltero* profesión *librero* vecino de *Cubellas*
 hijo de *Carlos* y de *Dolores* vecinos de *Cubellas*
 Prisionero) lugar y circunstancias
 Presentado) *Regilla en 22 de marzo de 1939*
 Localidades en las que ha residido desde 6 octubre de 1934 *Cubellas (Barra)*

 Sirvió en el Ejército rojo con caracter *fajero* desde *22 marzo de 1937*
 hasta *29 marzo de 1939* ostentando los empleos de *caballero*
 y servido en las unidades siguientes *1.ª Brigada Div. 15.ª Br.*

 Habiendo observado durante su permanencia en ellos, se destacaron por su desafección a la Causa Nacional o por la realización de hechos delictivos los siguientes individuos *ninguno*

 el intervención en los mismos. Se sorprendió el Alzamiento Nacional en *Cubellas (Barra)*
 señalándose como dirigentes y autores de delitos *ninguno*

 cometiendo los siguientes hechos criminales
 en los que tomó parte.
 Manifiesta poseer bienes en así como de sus familiares en
 Personas que le conocen y pueden responder de su actuación y sus residencias *Antoni Almirall Carbonell, jefe de la Acc. Agraria de Barcelona*
 Documentos que presenta *certificado de Alcalde*
 Otras manifestaciones de intenciones que hace *ninguna*

Cubellas, 24 de mayo de 1939 Año de la Victoria

Francisco Bestram

En Joan Capdet, com molt dels seus companys, arribant a la fi de la guerra desitjava amb tot el cor tornar a casa on l'esperava la seva dona i el seu fill que ja comptaria amb tres anys d'edat. Però el seu somni quedà segat quan a la zona sud de Catalunya el feren presoner: "Del nord em van dur cap al sud, fins a Serós, sota de Lleida. Allà ens ho vam veure molt complicat, ja que ens vam veure tancats pel davant i pel darrera. Al davant tirs i per darrera l'aigua.

- D'aquí no en sortim!.. Jo m'entrego! -vaig dir.

Anàvem 10 ó 12 però n'hi havia dos que no m'agradaven gens...En aquells moments tenia més por d'aquells dos que no del que podia passar si ens entregàvem. No sabia com sortiria tot plegat. Recordo que els papers que duia a la butxaca sobre la companyia del menjar no els vaig llençar ja que vaig pensar:

- Si m'han de castigar ho faran igualment amb o sense papers.

Vaig dir als meus companys:

- Els que em vulguin seguir, que llencin els fusells i desmantellin els *cerrojos*.

I tots em van seguir inclòs aquells dos dels quals no me'n fiava. Tot seguit vaig pensar que ja estàvem salvats, i vam sortir de la casa on estàvem tot dient:

- ¡Viva España! ¡Viva Franco! -ho diu tot rient-.

Per sort ens va agafar la Falange, ja que hi havia llocs que agafaven als moros i aquests eren els que ens feien por per que tenien més mala fama i més mala ombra. La Falange primerament ens va tractar malament i després més bé. Ens van prendre de nit i ens van fer portar municions per ells. A mi em va tocar estar amb un noi de Vilanova, pobret, que gairebé no hi veia. Allò era una llàstima, ja que a aquell noi li va tocar patir molt. Però bé això ja va passar. Ens dugueren a un poble que no sé on para, que es deia Sant Joan de Moserifat. Ens porten a una església i va venir un rector vestit de soldat. Encara recordo el sermó que ens va fer:

- *A la era, primero la paja, después el grano y después las piedras.*

Volent dir que la palla eren moments normals, els gra moments molt bons i les pedres moments dolents o bé la mort. Seguidament ens van portar a un local, com un teatre molt maco i gran i vam haver deixar tot el que portàvem a les butxaques a sobre de la taula. Els papers, els diners, el retrat del nen que m'havia enviat la Ció al front perquè veiés com anava creixent..., em va crear un dolor molt gros haver de deixar la fotografia del Pere.

Fotografia del fill del Joan, Pere Capdet. Aquest retrat li envià la seva muller al front per que el pogués veure créixer.

Tot, ens ho van prendre tot! A l'escenari d'aquell teatre n'hi havia uns que només remenaven el que anàvem deixant i la bona, -el Joan fa una pausa i es posa a riure- és que els papers de vint-i cinc pessetes en amunt els colocaven sobre de la taula i de vint-i-cinc en avall els llençaven. Per nosaltres aquells bitllets no van ser bons, ara per ells segur que si, ja que si els guardaven era senyal que alguna cosa en farien. Casualment, mesos més endavant ens van donar permís per recollir les nostres coses en un magatzem, però ningú trobava res. Un company va trobar la fotografia del nen, i me la va donar. Vaig tenir una gran alegria.

D'allà ens portaren en tren fins a Bilbao, i en baixar ens van donar un pa de mig quilo a cadascun de nosaltres i després caminant vam anar fins a Santoña (a la costa de Santander). Vam estar en una caserna molt gran, una caserna que jo no sé que passava però tots els que s'hi passaven massa temps es morien. No vam saber mai la raó. Jo vaig estar-hi 15 dies. Van ser uns dies de maltractaments, però amb pitjors condicions havia estat anteriorment, o sigui, que tampoc vaig estar tant malament. Teniem dos sergents, un era un tros de pa, massa bo per la gent que érem allà, però l'altre que era *manco*, ja que amb la guerra li van tallar un braç, era de la legió i un malparit; allò era un dimoni, feia por. Se'ls carregava a tots amb un fuet, però a mi per sort no em va tocar mai. Encara recordo que ens deia:

- *¡Estos catalanes que hablan como perros!*

Després de passar a Santoña 15 dies, ens dugueren a Miranda d'Ebre, a Burgos. Era gairebé el Nadal del 1938 i vam passar molt de fred, moltíssim fred; ja que ens feien estar drets una hora al carrer sobre la neu, saludant el *collons* de la bandera i el fred ens matava.

Els veterans d'allà ens van dir:

- Si us donen una manta petita anireu a les Canàries i si us donen una manta grossa, cap a Granada.

Jo vaig pensar:

- Caram!, ja que estic fora de casa doncs anem cap a les Canàries a veure món i a demés allà no passaria fred.

Aquest fou el meu pensament i ens van donar la manta petita. Vam passar les festes de Nadal a Miranda d'Ebre però en comptes d'anar a Canàries ens van portar a Granada i això que nosaltres teníem manta petita.

Un cop a Granada vam estar dos dies a la capital i ens van atipar de valent amb menjar molt bo però molt picant. Amb allò ho vam passar molt malament. Tots la vam passar de metro i en el sanitari paràvem la mà i ens posaven uns polvos de bicarbonat. Ens els tiràvem a la boca amb aigua i havíem d'intentar dormir una mica. Després ens van portar a un poble de Granada que es deia Visnar, per anar a treballar en un camí vora d'un molí d'oli abandonat. Aquí vaig agafar l'epidermitis

i vaig estar ingressat a sanitaris. Em van traslladar de poble i vam tenir un nou comandant que en veure'ns va dir cridant com un boig:

- *¿Como es posible que vosotros aún esteis aquí y no en vuestras casas!*

Van començar a sortir dos soldats llicenciats cada setmana cap a casa. Jo vaig fer càlculs i vaig pensar que si començaven enviant els més vells, dos cada setmana, a mi em tocaria cap al setembre del 39. I ben content que estava!. La meva sorpresa va ser que el comandant va anar fent via enviant soldats a casa i els anava enviant de quatre en quatre i de vuit en vuit. En comptes d'arribar al setembre a casa, em va tocar el 18 de juliol del 39. Dia que per fi vaig arribar a Cubelles. Sort vam tenir d'aquest gran comandant.”

Rafael Ibáñez durant la retirada d'Aragó va caure malalt de tifus i va haver de ser evacuat. Estant a l'hospital el van fer presoner i la situació va ser molt agreujant ja que ell era oficial de l'exèrcit vençut: “A l'hospital de Barcelona, els companys em van dir que anés cap a la frontera amb ells, però degut a la meva malaltia i que no em trobava en condicions, vaig decidir quedar-me. Que sigui el que Déu vulgui, vaig pensar. Els companys van destruir tota documentació que justificava que era oficial. En aquells moments si trobaven a un oficial o comissari de guerra el pelaven tot seguit sense cap contemplació. Els soldats nacionals quan van entrar a l'hospital, van preguntar:

- *¿Hay algún oficial?*

- *No, todos somos soldados* -vam respondre-.

Quan em van agafar em van dur al camp de concentració d'Horta. No hi hem vaig trobar a cap conegut meu, però quan vaig sortir em vaig assabentar que també hi va ser el Pere Ivern, el Pere Freixes,... Al camp hi havia molta, molta gent. Al camp vam passar molta gana. Ens donaven una llauna de sardines per a tres i galetes de *barco*, que eren dures com a totxos. Un bon dia, van cridar voluntaris per sortir del camp, però no van dir a on. Jo mi vaig oferir i em dugueren a Barbastre. Hi vam arribar en tren. Érem 50 individus tancats en un vagó sense poder respirar gairebé ni dormir per manca d'espai, tres dies i tres nits. Les vam passar canutes. El camp de Barbastre el van dissoldre d'immediat, però a mi no em feien avals i em van dur a la presó de Barbastre que era un convent de monges habilitat com a presó. Després d'uns mesos i gràcies a Mossèn Jaume Rossell, que em va fer els avals em van portar fins a Reus i cap a casa. Un fet ben curiós va ser que estant presoner no em preguntessin qui era o quin càrrec era el que tenia l'exèrcit. Sort en vaig tenir. Sempre que em cridaven per anar a les oficines em temia el pitjor. L'última vegada que em van cridar, va ser per dir-me que podia tornar a casa, era el dia 31 de gener de 1940 per donar-me el paper de la llibertat”.

INSPECCIÓN CAMPOS
DE
CONCENTRACIÓN PRISIONEROS

TRIBUNAL CLASIFICADOR
DE
PRISIONEROS Y PRESENTADOS

N.º 866

Como Secretario de este Tribunal Clasificador, certifico:
Que al prisionero cuya ficha se inserta a continuación,

Apellidos Joaquín Sabater
Nombre Rafael Edad 21 Estado Soltero
Naturaleza Badalona
Domicilio Entación y c. Rubellas. Pna. Bouña
Fecha en que pasó a la zona Nacional 26 Enero 1939
Tiempo que ha permanecido concentrado 29-1-40
Concepto que ha merecido a la Jefatura _____
Servicios beneméritos o destacados que hubiera realizado _____

le ha sido concedido Permiso
provisional por estar comprendido en el artículo 2.º apar-
tado 2 de las Instrucciones de 12 de Abril
de 1939 del Cuartel General del Generalísimo.

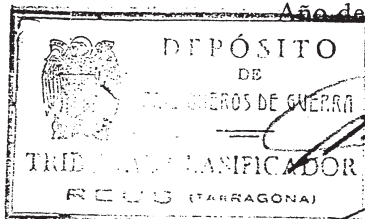
Y para que conste y le sirva de documento de identifica-
ción y garantía se extiende la presente.

Reus Barcelona, 29 de Enero de 1940

Año de la Victoria

EL INTERESADO

[Firma]

EL SECRETARIO

[Firma]

NOTA -- Tiene la obligación de presentarse ante la Autoridad Militar, Comandante del
Puesto de la Guardia Civil, y en su defecto, a la Alcaldía respectiva.

Però la història que havia de viure el Rafael Ibáñez no s'acaba en aquests moments ja que com la resta de soldats havia de fer el servei militar. Segons diu el mateix Rafael: "Aquí comença la segona part de la història. El 31 de gener de 1940 surto del camp de concentració i em diuen que me de presentar a la caserna de la Guardia Civil cada setmana i així hi vaig fer. A la quarta setmana d'anar-hi em diuen que ja no hi vagi més, però els de l'Ajuntament em van donar un paper que deia que havia de fer el servei militar el dia 17 de maig del 1940. La caixa de reclutes de Barcelona era plena de guàrdies, però no en vaig fer cas. Em van prendre les dades personals i de cop em van emmanillar amb un altre xicot. Em dugueren a l'estació de França, dalt d'un tren i fins a un camp de concentració de la Carbonera de Figueres. En cinc dies ens van posar en un batalló de *soldados trabajadores* (pic i pala), ja que em van classificar a la caixa de reclutes com a oficial que havia estat a la guerra i per tant soldat amb desafecte al regim. Va ser molt dur. Al cap d'un mes ens van dur a Gandesa i Tortosa on havíem d'enllestir un ferrocarril que anava fins la Puebla de Híjar. Allà vaig tenir la sort de trobar un conegut que havia jugat amb mi a futbol a Vilanova i em va poder *enxufar* en el lloc que ell tenia, ja que havia de marxar. Em van posar a oficines, amb la bona sort que el comandant que hi havia es va llegir el meu expedient i em va dir:

- *Tu eres rojillo, ¿verdad?*

- *Hombre, no sé, yo estaba en la parte que me pilló la guerra con mi familia.*

- *Pues he leído su expediente y de ahora en adelante te ocuparás de la correspondencia del batallón, ya que los que hay aquí no saben hacer ningún oficio, ni como dirigirse a los superiores.*

Al final m'ho vaig passar bé dins de tot i cada setmana tenia passaport per venir a casa, fins que em vaig llicenciar. Vaig tenir sort."

3. En direcció a l'Àfrica (Tetuan)

En Pere Fuster va viure al front una experiència que li va quedar gravada per sempre. La vivència que ens explicava el Sr. Fuster ens va fer emocionar. Veiem que tot ho estava tornant a reviure d'una manera bastant dolorosa i sobretot recordant els moments d'angoixa i d'enyorança que va passar al no tenir notícies dels seus i en veure que aquell malson estava durant massa: "A Mora de Rubielos, a la província de Terol, després de la desfeta em van fer presoner. Em van portar a Terol on ens van tenir dos dies tancats a l'església⁸⁸; el primer que van fer va ser prendre'm la caçadora de pell, que el Salvi i jo ens havíem anat a fer a mida a Barcelona. Gràcies a aquesta caçadora ens vam salvar del fred. Allà hi havia una brigada de moros i ens ho van requisar tot a l'entrar a l'església. Al cap dels dos dies ens dugueren cap a Saragossa,

en un edifici de vàries plantes i hi havia soldats que feien guàrdia. Si fèiem algun moviment estrany, tiraven a matar. N'hi va haver un que es va acostar prop de la finestra i pamm! el van matar; jo ja no em vaig acostar més.

Un tren ens dugué a Aranda de Duero, on hi havia un camp de concentració. La canalla que hi havia al carrer ens mirava i cridaven:

- ¡Mira mamá no llevan rabo!

Es veu que allà, les dones que havien quedat vídues i per tant anaven de dol, els hi havien dit als noiets que els rojos portaven cua. En el camp hi havia una renglera de guàrdies civils amb un membre de bou⁸⁹ a la mà, i amb allò ens pegaven. Ens donaren una casaca usada i pantalons bruts de sang de la gent que es moria. Quan érem al barracó, dormint i ben tapats, ja que feia un fred que esparverava, havíem d'aixecar-nos de cop si els guàrdies entraven. Si et trobaven ajagut et fumien. En els barracons dormien una trentena de persones a terra i en *colchonetas*. El capità d'allà ens deia que tornariem a casa quan ens fessin avals, o bé escrivíssim a la Creu Roja. Com que jo tenia un cosí de Sitges que la guerra el va agafar a Jaca, vaig fer una carta a la Creu Roja. No em va contestar i el dia que ens traslladaven vaig rebre una carta que em comunicava que el van donar per desaparegut. Però això no era cert ja que va morir més endavant a Piell (Lleida). Aquest cosí meu tenia un germà i van morir tots dos a la mateixa muntanya, l'un anava cap a casa seva i l'altre direcció al front.

Vam pujar un miler de persones en un tren d'aquells antics de fusta i a cada vagó hi posaven una parella de vigilants. No podíem sortir del vagó ni per fer les necessitats, tot ho fèiem allí. No sabíem on anàvem però el nostre destí era cap a l'Àfrica. A Algesires vam pujar en un vaixell direcció Ceuta, i a la sortida de l'estació hi havia un túnel i ens vam quedar allà dins, ja que bombardejaven. Els dos últims vagons que no van entrar dins del túnel els vam perdre degut a una bomba. Van quedar totalment destrossats. Després d'aquell desastre ens van dur a Tetuan, en un descampat on hi havia barracons. Ens donaren un pic i una pala a cadascun i hi havíem de fer una via de tren. Una via que jo mai vaig veure acabada. De la suor i la brutícia s'hem va infectar una ferida que ja arrossegava des del front i em van ingressar a l'hospital per treure'm la metralla. A l'hospital sentíem la ràdio i anunciaven que els nacionals ja eren a Barcelona. La monja que em guaria les ferides em deia:

- *Pronto, pronto, pronto llegaran los nacionales y veras como vuelves a casa.*

Em donava molts ànims. El dia que els nacionals entraren a Cubelles me'n

⁸⁸ Els edificis religiosos es van utilitzar per acollir refugiats a la zona rebel o bé es van convertir en escoles, hospitals i casernes.

⁸⁹ El membre del bou quan és sec el fan servir de vara, ja que fa un mal terrible. El membre no es trenca mai per que és molt flexible.

recordaré tota la vida, la monja em va venir a veure i em va dir que ja havien entrat i que aviat marxaria.” -El record de Pere Fuster envers aquesta monja és de gran emoció i d'agraïment per l'ajuda i recolzament que li va donar ens uns moments tant durs-.

“Jo seguia demanant avals i finalment els vaig rebre del Rovirosa i el Josepet de l'estanc. Vam sortir amb una escolta d'aquell camp de treball 16 presoners. Un cop a Algesires ens portaren a uns soterranis on n'hi havia uns que feia un any i mig que hi eren. Quan entrava el capellà, aquella nit en prenien un per pelar-lo, ja que ja els hi havien fet el judici. Aquests dormien en els seus llits, les seves mantes però els pelaven. I nosaltres allà apilats, dormint un sobre l'altre i com que no hi cabíem dormíem un peus amunt i l'altre peus avall per estar més bé. Al cap d'un mes ens van fer sortir dels soterranis i el sol ens enlluernava. No hi veiem ja que la cel·la només hi havia una bombeta. L'escolta ens acompanyà a l'estació i fins a Sevilla al

cuartel del Duque. I al cap de dos mesos al cuartel del Carme, a infanteria. Anava vengint gent i gent, que els havien fet presoners i els feien anar a l'exèrcit per força. A mi em portaren a carros de combat i em van donar permís per primera vegada per anar a casa. Feia tres anys i mig que no havia estat a casa.”

L'Alcaldia de Cubelles tenia l'obligació d'enviar les fitxes classificatòries dels soldats provinents dels camps de concentració al cap de l'Estat Major de Barcelona. Per aquest motiu redactava un escrit adjuntant dites fitxes.

AYUNTAMIENTO
de
CUBELLAS

Núm. 143...

Adjunto tengo el honor de remitir
a V.S. las fichas clasificadoras de
los soldados que, procedentes del de-
rrotado Ejército rojo, se han presen-
tado ante esta Alcaldia.

Dios guarde a V.S. muchos años
Cubelles 27 de julio de 1939

Año de la Victoria

El Alcalde

Jose Rovirosa

Muy ilustre Sr. Jefe de Estado Mayor de la 4ª Región
Barcelona

4. En direcció a la llibertat

Les fugides eren constants i qui va tenir l'ocasió, prou coratge i valentia per fer-ho no va perdre l'oportunitat. Volien ser lliures. Aquest fou el cas de Josep Farré, Pepet, que va fugir en tres ocasions de la guerra i la última seria per no tornar i quedar-se definitivament a casa seva: "La desbandada va començar quan em trobava a la Granja d'Escarpre i Seròs. I com que me'n recordava més o menys per on havia passat quan vaig anar direcció a l'Aragó, vaig tornar pel mateix camí. Recordava vàries masies per on havíem passat anteriorment i com que molts els coneixia em donaven menjar. Vaig arribar a Vilobí, on vivia la meva germana, i el meu cunyat em va portar amb el carro fins a Vilaseca (Cubelles). El meu nebot, que era de l'assistència sanitària i que anava direcció a Tarragona, en veure que hi havia la desbandada també es va escapar i va venir amb mi a Vilaseca. Potser ens hi vam estar 15 dies o tres setmanes. A les nits anàvem a la muntanya a amagar-nos i de dia anàvem a la casa on menjàvem. Nosaltres encara no sabíem que la guerra estava acabada, i un dia quan vam anar a Vilaseca a menjar, ens van dir que els nacionals havien passat per Cubelles i que la guerra s'havia acabat. A l'endemà ja vaig poder anar a casa meua, a Cubelles, i la mare li va comunicar al Juanito, el secretari de l'Ajuntament.

- Juanito, tinc el noi a casa, què haig de fer?
- Què fa gaires dies que hi és?
- Pot ser farà un mes.
- Doncs tingui'l vuit dies més perquè si ara surt l'agafaran, el ficaran en un camp de concentració i tindrà feina de treure'l.

Passada una setmana vaig sortir i no em va passar res. El Juanito em va fer un expedient conforme el meu pare estava malalt, i per això no vaig haver de fer la mili. Llavors ja vaig anar a treballar a cal Ferrer."

Un altre cubellenc que també aniria cap a casa seva arriscant la seva vida seria Josep Vidal, que després de la casual trobada amb Joan Capdet quan tots dos van resultar ferits en la mateixa batalla, en estar recuperat es dirigí a Cubelles. El van tenir amagat dins d'un cup fins que els nacionals van sortir de la vila i va passar el perill. Després de tot, però, li tocava presentar-se per fer el servei militar com la resta dels seus companys, estant sis anys fora de casa seva.

En Joan Roviroa, tampoc va ser destinat a un camp de concentració per que va aconseguir fugir abans de que s'acabés la guerra. Estant a l'hospital va sentir notícies de l'avançada de les tropes enemigues i aprofitant l'ocasió va desertar: "Vaig entrar el 26 de gener del 39 a Barcelona, el mateix dia que entraven els nacionals. Jo vaig arribar-hi a les 3 ó 4 de la matinada. El camió va parar a l'avinguda de José Antonio, on el senyor Roldán, veranejant de Cubelles, hi tenia un taller. Jo vaig trucar i em va

obrir una senyora que tenia llogat l'àtic i li vaig dir que era un amic del Sr. Roldán. La senyora em digué:

- Però que no sent les bombes?

- Si senyora, però es que acabo d'arribar del front.

- Si vol pugi a l'àtic a dormir ja que a nosaltres a dalt tenim por i baixarem a dormir al taller.

Vaig pujar i vaig dormir fins al matí que va ser quan va arribar el Sr. Roldán.

- Ohhhh!!! Aquell xicotet de Cubelles!! Sort que has vingut cap aquí ja que et podien haver matat.

Em va dir.

La veritat es que aquella nit vaig córrer molt perill ja que em podien haver matat. Mireu hagués mort a Barcelona i no al front. Éren dies molt dolents.

El Sr. Roldán hem va dir que anés a casa dels seus pares per despistar una mica. L'endemà vaig veure en Miquel Cenalles que era de Cubelles i anava amb una colla a un camp de concentració. El Miquel em cridar i em va dir que anés amb ells, i jo vaig anar corrents cap a casa del Roldán on vaig estar fins que els nacionals van passar de Barcelona. Llavors vaig trucar a l'oncle Claudio a Cubelles i em va venir a buscar. L'ambient de Cubelles era molt diferent que el que hi havia a Barcelona.

Llavors els nacionals ens van mobilitzar i jo em presentava cada cert temps a Barcelona. Em van fer anar a la caserna de Logronyo, a infanteria, i vaig fer una sol·licitud per fer d'automobilista. Ens van fer anar al servei militar, i ens hi van fer anar per fotre. Ja que hi vam estar gairebé més temps que a la guerra.”

En Josep Albet en finalitzar la guerra es trobava a l'hospital de Sueca (València). En ensumar-se que els nacionals els farien presoners va decidir fugir de l'hospital i amagar-se en aquest poble fins que és calmes una mica la situació sense perill de que l'agafessin: “Encara tenia el braç enguixat i cada sortia a passejar. Un dia vaig conèixer a un home que era pagès i li vaig dir que jo també ho era. Em mirava amb una cara...i és clar és que anava amb pantalons de vellut, jersei de coll alt, que era roba que m'enviaren des de casa. Ja no portava roba de soldat. Això era a l'abril i ell havia de preparar el terreny per plantar l'arròs, i es queixava de que ho hauria de fer tot sol ja que també tenia el noi al front.

De camí cap a l'hospital vaig veure la bandera espanyola i set nois cridant al darrere: Franco, Franco!. Jo ja no em vaig acostar a l'hospital. Anàvem uns quants i per cada casa que passàvem hi sortia un rector i alguna monja. Feia una impressió. Eren amagats a cases de rojos. En fer-se fosc vaig anar a casa del pagès i li vaig dir:

- La guerra ja s'ha acabat. Deixi'm dormir a casa seva i l'endemà treballaré la seva terra. No tingui por, de que li porti problemes ja que si els de casa s'assabenten que sóc aquí ja té aquí al rector, la falange i tot Déu a buscar-me.

A casa meva no sabien encara el meu *paradero*. Ja que la guerra feia poc temps que s'havia acabat i no sabien si estava en un camp de concentració, presoner o desaparegut.” –Cal recordar que Maria Albet, germana del Josep, ens explicava que no sabien res d'ell. Ja que estava tancat a València-. :“Jo com que no vaig tornar a l'hospital no em van agafar presoner. Constantment veia que baixaven grups de presoners i els ficaven als camps d'arròs a treballar. A casa d'aquest pagès hi vaig ser 15 dies, i cada vespre anava a l'Ajuntament per demanar papers. Durant 15 dies només feien passaports per la província de València, per fora no. A mi em van dir que per demanar el passaport de Barcelona anés a veure a un comandant. Vaig trucar a la porta i dic:

- Permiso.

- Adelante.

Vaig haver de fer el salut franquista i no els dels rojos que era amb el puny. Li vaig exposar si em podia fer un passaport per Cubelles, província de Barcelona. S'ho va pensar i va començar a remenar papers, a posar segells i em va donar un passaport. Jo vaig sortir d'allà i mentre baixava les escales no m'ho podia creure. No podia ser tant fàcil. Aquest paper era bàsicament per poder passar els controls que hi haguessin de camí a casa”.

FICHA CLASIFICADORA

Apellidos Albet Carbonell nombre 1 edad 23 años
 estado viudo profesión labrador vecino de Cubelles (Barc.)
 hijo de José y de Maria vecinos de Cubelles (Barc.)
 Presentación lugar y circunstancias
 Localidades en las qu. residió desde 6 de octubre de 1934. Cubelles (Barc.)
 sirvió en el Ejército rojo con carácter transitorio desde 15 agosto 1937
 hasta 27 marzo 1939 ostentando los empleos de alférez
 y sirvió en las unidades siguientes 52 Brig. ad. Mixta 7. 26 Batallón
 habiendo observado durante su permanencia en ellos, se destacaron por su desafección a la Causa Nacional o por la realización de hechos delictivos los siguientes individuos ninguno
 teniendo él intervención en los mismos. Le sorprendió el Alzamiento Nacional en Cubelles (Barc.)
 cometiendo los siguientes hechos criminales ninguno
 Manifesta poseer bienes en ninguna así como de sus familiares en ninguna
 Personas que le conocen y pueden responder de su actuación y sus residencias José Rovirosa Guasch, Florenci Fontanals, María D. Fontanals
 Documentos que presenta certificados de la Alcaide
 Otras manifestaciones de interés que hace ninguna
 Cubellas 24 de mayo de 1939 Año de la Victoria.

José Rovirosa

El document que es redactà el 24 de maig de 1939 a l' Ajuntament de Cubelles demostrant l'arribada de Josep Albet Carbonell era una fitxa classificadora en la que constaven les seves dades personals, el lloc i la data on es presentà, lloc de residència des del 6 d'octubre de 1934, servint com a soldat al *Ejército Rojo* amb caràcter forçós des del 15 d'agost de 1937 fins al 27 de març de 1939 a la 52 Brigada mixta, 206 Batalló, 19 Divisió de Transmissions. Consten també els noms de les persones que l'avalaren essent: Josep Rovirosa Guasch i Florenci Fontanals.

“Com a cosa curiosa puc dir que quan durant la guerra vam entrar a Teruel i amb els tiroteigs la gent sortia corrents de les cases, jo anava recollint els duros i pessetes que perdien. Així vaig aconseguir tenir 350 pessetes nacionals que de camí a casa anava ensenyant a la gent. I aquests se me'ls quedaven de record. Al final em vaig quedar amb només 50 pessetes.

L'endemà al matí vaig agafar el tren en direcció Sueca fins a València. El tren ja no continuava i vaig anar a donar un tomb. Em vaig gastar els diners en un pastís. Oh!! Que bo que era!. En passar per la plaça de *toros* de València, aquesta estava plena de presoners. I sento:

- Ehhh! Que no em coneixes?

Jo no sentia ni veia res. És clar em cridaven des de dalt de la plaça. Era el Clàudio, un que jugava a futbol a Vilanova. Però jo no podia fer-hi res ja que el tren sortia al matí direcció Cubelles. Després vaig veure a sis o set xicots de la meua brigada que també tombaven esperant que sortís el tren en direcció a Barcelona. Vam dormir a l'andana i a les set sortia el tren fins a Tortosa que era final de trajecte. Amb els diners que em van sobrar del pastís, compraria una llauna de sardines i pa per tots. Passar el riu costava dues pessetes i ja no hi havia diners per a tothom. Què havia de fer jo? Els deixava allà? Doncs tots vam esperar un altre tren a l'andana fins l'endemà que vam anar en direcció Sant Vicenç de Calders on també parava el tren. Ara ja estava més a prop. Jo sabia que el cap d'estació era el Rillo, i mentre ho pensava em toquen pel darrere i diuen:

- Angelet!

- Mira que et volia buscar i m'has trobat tu a mi.

Em va dir si necessitava alguna cosa i la meua resposta va ser que només volia arribar a Cubelles. Em va assenyalar el tren que anava a Cubelles i Barcelona i que hi entréssim, que a les vuit del matí del dia següent sortia.”

5. L'entrada dels nacionals a Cubelles.

El conflicte havia tocat fons, l'exèrcit republicà estava desfet: les baixes van ser nombroses i els soldats que van sobreviure estaven amagats, exiliats a França o bé presoners en camps de concentració espanyols. L'exèrcit nacional va passejar la seva victòria per tots els pobles de Catalunya fins arribar a Barcelona. El seu pas per les comarques del Baix Penedès i Garraf foren una realitat.

A quarts de sis de la tarda del dia 21 de gener de 1939⁹⁰, les primeres tropes del cos d'exèrcit marroquí ocuparen la població de Cubelles. Els habitants del poble van patir saqueigs i assatjaments, motius pels quals es van tancar a les seves cases,

van refugiar-se, per por, als masos com Puig i Tiula, Mas Xinxola, on ja s'hi havien refugiat des del moment en que es produïren els bombardeigs a Cubelles. La vila quedaria en mans d'unes persones que van arravatar la “tranquil·litat” que fins aleshores havia tingut Cubelles.

El mateix dia les tropes nacionals van arribar a Vilanova i la Geltrú provocant unes violentes explosions que sacsejaren la ciutat. La principal indústria vilanovina, Pirelli, era dinamitada cobrint amb fum tota la ciutat. Aquest malaurat fet provocà que 1200 treballadors, alguns de Cubelles, quedessin sense feina.⁹¹

Teresa Adrià Aviñó encara recorda com va ser el dia que entraren els nacionals a Cubelles: “En entrar els nacionals a Cubelles molts van anar a refugiar-se a la muntanya. Els d'intendència ens van donar dos xuscos i xocolata i això sí que va ser un banquet. També van donar cupons de racionament. Aquests mateix dia vaig sentir la primera missa des de feia molt de temps. La van fer al carrer amb els fusells. Ens van donar xocolata i sempre me'n recordaré per que encara m'agrada avui.”

Primera missa militar feta al carrer després de la guerra. Es poden apreciar les metralladores que presidien l'acte religiós.

⁹⁰ PINEDA I GAVALDÀ, A.; VIDAL URPI, J.: *Història gràfica de Cubelles 1900-1970*. Editat per l'Ajuntament de Cubelles, Vilanova i la Geltrú, 1995.

⁹¹ CARBONELL MASIP, J.: *Diari de Vilanova*, 20 de gener de 1995, pàg. 20.

Molts dels nacionals que passaren per Cubelles hi feren nit.

Aprofitaren l'ocasió per robar a les cases d'aquells que havien fugit o que s'amagaren als masos. Les famílies que es quedaren al poble encengueren els llums per donar senyals de que hi eren. Per tant no entrarien a robar. En el cas d'Encarnació Granell va haver d'afrontar l'entrada de les tropes amb valentia i defensar, a falta del seu home, el que era seu: "L'entrada dels nacionals la vam viure amb molta por. Sentíem les tropes pujar pel carrer major. També van entrar tropes de moros i deien que aquests deshonraven a les dones joves i per aquest fet ens vam amagar amb altres noietes, a sota de la taula de la cuina amb dos matalassos a sobre que havíem posat en cas de bombardeig. Mireu si n'érem d'innocents. Els soldats venien a grapat i anaven dient: *¡Viva Franco! ¡Viva España!* i la mare fent el cor fort va sortir al carrer com si res no passes i cridant forçadament allò de *Viva Franco, Viva España*. Al vespre un home de Cubelles em va venir a avisar a casa del pare que hi havia soldats a casa meva. Estava tot fosc i jo vaig anar cap allà amb el pare. Pel carrer només sentíem: *¡Viva Franco!*. En arribar vam veure uns soldats amb una gran viga i volien esbotzar la porta per entrar a robar. Els vaig preguntar el que feien a casa meva i de

cop van deixar la viga i van sortir corrents. Volien entrar per agafar les gallines que tenia al terrat, les joies, matalassos per dormir i tot allò de valor. Llavors el pare i la meva germana Hortènsia van dormir a la casa amb el gos i així si passaven soldats veien que la casa estava habitada, només amb els lladrucs del gos passarien de llarg a cercar una casa que estigues deshabitada. L'endemà aquells soldats ja estaven a Barcelona, i la riera del poble la vam trobar plena de matalassos. Aquella nit van robar matalassos de les cases només per poder passar la nit i al dia següent els van llençar."

Encarnació Granell va haver d'afrontar moments molt durs sense el seu marit.

En canvi Maria Albet Carbonell explica que no va patir robatoris per part de les tropes nacionals com a altres cases.

Rosario Cibiach Pedro encara que era una nena d'11 anys recorda el que li explicà la seva germana gran sobre l'entrada dels nacionals ja que ella estava amagada junt amb la seva mare a Puig i Tiula: "Per la masia van passar molts soldats però no van robar. On van entrar va ser a la casa que teníem a Cubelles ja que no hi havia ningú i ens van prendre roba, matalassos, alfombres. Els documents importants no ens els van robar per que els teníem amagats dins del forn de pa, a la part del darrere. Era un forn en el qual ja no hi treballàvem degut a que hi havia la panificadora. No hi havia perill de que es cremessin ja que era un forn molt antic."

Maria Urpí Avinyò, recorda que anant amb els seus pares pel camí del cementiri van trobar uns soldats, que els van advertir que estarien millor a dins del poble que no pas a les afores ja que tiraven obusos a l'altre banda del poble: "El meu pare va fer cas de l'advertiment dels soldats i va dir que anéssim cap a casa. Anàvem carregats amb els matalassos i quan sentíem que passaven els avions ens amagàvem sota el matalàs. En arribar a casa vam estar amb els veïns per estar més ben acompanyats, i tenien un armari sota l'escala on anàvem a amagar-nos quan sentíem una mica de soroll. Jo no estava bé; necessitava moure'm i sortir de la casa i com que la gent també anava a amagar-se al campanar, llavors jo agafava a l'avia del braç i marxàvem. Feia anar a l'avia com una baldufa. Però un cop al campanar tampoc estava bé i és que jo no podia estar quieta.

Durant la retirada molts soldats van entrar a les cases i van pendre moltes coses. A casa meua no van entrar mai ja que el meu pare va fer posar un cartell a les portes del veïnat que deia: *Esta casa está habitada por sus dueños*. I així no entraven a robar."

D'aquells moments de por, avui en dia se'n pot explicar alguna anècdota. Maria Urpí explica un fet que succeí mentre estava al campanar amb la seva avia: "L'Andreu Planas anava cap al carrer Major, i va entrar al campanar. Al cap de poca estona va dir:

- Bé, jo ja marxo que vaig a ca l'avia.

Al cap de dos segons va tornar entrar molt espantat dient:

- Que em volen matar! Correu amagueu-me que em volen matar!

Tos vam quedar esgarriats. I és que quan va sortir al pont del campanar, pujaven soldats del carrer major amunt amb escopetes i li van dir:

- ¡Alto! ¿Quien Eres?

I ell es va espantar i en comptes d'aturar-se va engegar a córrer i va tornar al campanar. Tot espantat anava dient:

- Ara si em troben i si m'agafen,...

Tots estàvem espantats ja que no sabíem de quin bàndol eren aquells soldats. Allà no gosàvem ni respirar i tots en un silenci,...aviam que passara,...I tot d'un plegat vam sentir campanes i vam pujar al terrat per veure que passava. Vam veure que per les hortes hi havia tot de soldats arreglerats amb banderes espanyoles. Corrents vaig anar cap a la carretera, que era a on anaven els soldats, i vaig estar veient la desfilada dels soldats que anaven cap a Vilanova. No parava mai quieta. Tot ho havia d'anar a veure i no vaig tenir por ni res”.

Soldats passant per la carretera de Cubelles en direcció a Vilanova i la Geltrú.

6. L'esperat retorn a casa

Aquells minyons que marxaren de casa per anar a servir al front, ara tornaven a casa, després d'haver viscut experiències que desitjarien no tornar a viure. Aquestes vivències tant cruels que els portà la guerra els segà tres anys de la seva joventut i els va fer madurar en tots els aspectes que es poguessin imaginar. L'alegria de tornar a casa era present però aquesta es veia dissipada per la situació familiar que es trobarien i els patiments que haurien d'assumir amb el nou règim de Franco. Aquest retorn a casa també es veuria afectat per l'immediata incorporació al servei militar d'alguns dels joves combatents, com si no n'haguessin tingut prou amb el temps que van passar a la guerra.

Francisco Bertran Graells ens explica que en arribar a Cubelles li va semblar que arribava a un altre món per que havia viscut un infern: “el poble el vaig trobar tot igual i de seguida vaig començar a treballar de pagès a la masia.”

Arribar a Cubelles suposava per en Joan Capdet retrobar-se amb la seva dona i el seu primer fill que comptava amb pocs mesos de vida quan ell va haver de marxar a la guerra. Un fill que havia conegut mitjançant el retrat que li envià la Ció al front.

Altres no van tenir temps de disfrutar el seu retorn al poble ja que d'immediat els van reclutar per fer el servei militar. L'Artur Sánchez, durant la guerra, va tenir ocasió de trepitjar la vila de Cubelles i li va causar un impacte molt dolorós veure-la deserta. Ell estava acostumat a veure moviment, xerrar amb la gent. Ara seria el moment en que ell tornaria després d'estar als camps de concentració francesos i espanyols, trobant la vila que ell va deixar feia gairebé tres anys: “En arribar de seguida em van mobilitzar per anar al servei militar. Després d'estar durant temps a la guerra començava la meua “bona vida”.”

També fou el cas de Josep Fontanals que va enllaçar la guerra amb el servei militar, però amb la diferència de que ell no tornaria a Cubelles fins passats tres anys de servei: “Em van donar el meu primer permís i per fi podria veure Cubelles. L'odissea de la guerra ja estava acabada i a casa meua em van rebre amb eufòria. Després de tot el patiment sofert havia de tirar endavant i tornar a la normalitat i vaig fer de barber, entre d'altres feines.”

El 15 de juliol del 39 va arribar a Cubelles Eduard Granell. “Jo en arribar amb el tren vaig baixar a Barcelona. Em vaig rentar, vaig menjar i vaig telefonar a casa dient que arribaria al migdia. La Lluqueta, que feia “mantecaus”, vivia a la casa del costat de la biblioteca em va venir a esperar allà al pont. Va córrer com una bomba que jo tornava de la guerra. A casa la rebuda va ser de tristesa per que el meu germà havia mort a la guerra, a la zona d'Extremadura.

Després vaig anar treballant, anar fent per poder comprar el necessari. Al 1942 em va tocar fer el servei militar. Com a anècdota deien que els del 42 només faríem nou mesos de mili, ja que era l'edat de la filla de Franco però un cop allà corrien les veus de gent que anava arribant que deien que al juny marxaríem però va passar el juny, l'agost, el Nadal, l'altre juny fins a 42 mesos.”

Eduard Granell va disfrutar poc l'estada a Cubelles ja que va haver de marxar a realitzar el servei militar al cap de poc.

Durant els últims mesos de la guerra, molts soldats es perdien i altres aprofitaren per fugir cap a casa. Per tant, alguns combatents com foren Josep Farré Castan i Joan Roviroso, la fi de la guerra la van viure amagats a les seves cases i amb la por de que amb l'entrada dels nacionals no els agafessin. La seva esperança a diferència dels demés soldats que ansiaven sortir dels camps de concentració, era la de poder sortir lliurement al carrer i deixar per sempre el seu amagatall.

Aquesta vivència va ser la de Josep Farré que estan amagat al mas, i a les muntanyes va esperar fins l'últim moment per instal·lar-se sense perill definitivament a la seva casa de Cubelles: "Jo vaig arribar a la casa de Vilaseca abans de que s'acabés la guerra. No vaig notar els canvis quan vaig tornar ja que allà dalt no es notava la diferència. Quan va acabar la guerra i sense perill vaig anar a la casa de Cubelles. Llavors em vaig posar a treballar a Cal Travé, i no vaig notar gaire canvi ja que em vaig dedicar al mateix que feia abans d'anar a la guerra, per que treballava a jornal pel Gallifa. Es notava que no hi havia gaire menjar i les vam passar una mica prima. Recordo que si anàvem a ballar a l'Apolo de Vilanova a mig ball havíem de parar ja que tocaven l'himne i havíem d'alçar la mà."

El "Xic Angelet" tingué molta sort en rebre tant ràpidament un passaport per anar de València a Barcelona. Va ser dels primers que va tornar del front a casa: "Un cop a Cubelles, uns crits d'alegria...; feia poc temps que havia acabat la guerra i jo ja era a casa. A casa tots van estar molt contents de veure'm però per altre banda aquesta alegria es va veure minvada per la mort de la meva àvia. Quan vaig marxar al front, la meva àvia ho va sentir molt, jo era el seu noieta. A partir de llavors no va fer res més de bo, i gairebé no es va aixecar del llit. Ella sempre li deia a la mare que mai més em tornaria a veure. La mare en veure que jo arribava va anar cap a dalt i li va dir:

- Què sabeu qui ha arribat?

- Si ja ho sé! Ja ho he sentit. El nen ja és aquí.

Ella es va voler vestir i baixar a rebre'm i al cap d'una estona en veure que no baixava la mare va pujar i la va veure estesa a terra. L'àvia era morta. Va ser molt dur ja que l'endemà de la meua arribada vam anar a l'enterrament.

Vaig estar a Cubelles un any treballant la terra i Franco va demanar la quinta del 36 i 37 de zona roja. Em van portar a Pamplona i d'allà a Renteria. Vaig ser tres anys a la mili. Dos a la guerra i tres a la mili.

Vaig passar tota la joventut fotent tirs per allà i per aquí. Al servei vaig estar bé ja que jugava a futbol, *baloncesto*... Érem una companyia de 300 païos esportistes i l'alimentació era bastant bona."

*Josep Albet en arribar a Cubelles.
Content de ser a casa i d'estar amb la seva família
i amics, tot i la sobtada mort de la seva àvia.*

Després de molt sofriment al camp de treball a Tetuan i molt d'esforç per trobar avals i poder tornar a casa, en Pere Fuster deixaria enrera aquell horror per refer la seva vida amb la seva família i retrobar-se amb la seva xicota amb la que poc temps després es casaria: “Després d’estar tant de temps fora de casa, em van llicenciar a Sevilla al 1940 ó 1941. Per fi veuria Cubelles i a la meva estimada gent. Poc després em vaig casar amb la meva xicota que em va esperar tot aquest temps que vaig estar a la guerra. Vam anar a Saragossa de viatge de nuvis ja que m’havien donat un permís d’un mes i a l’hotel em van dir que només podíem estar-hi 24 hores i que si no avisarien al govern civil de que érem allà. Nosaltres no enteníem res. La dona va agafar por i vam tornar cap a Cubelles. Durant el mes de permís jo ajudava a la masia. Estant a casa un dia va venir la guàrdia civil i sense avisar s’hem van emportar cap a Barcelona, no em van deixar ni vestir.

Resulta que em van donar permís però sense fer-me cap paper de pas i llavors em van donar per desertor. Al quartel els hi vaig dir que em donessin la roba, que d’aquella manera si que semblava un desertor. No es creien que jo tenia un permís. Em van ficar al calabós i després de dir que em portessin al quartel de carros de combat on estava fent la mili, va venir el capità i va dir-me que no patís ja que la gent allà estava molt tocada. Em van deixar anar però a les sis havia d’estar un altre cop allà.

A Cubelles es va notar el pas de la guerra en l’aspecte del menjar, no teníem calers. Els pagesos eren els que estaven relativament millor, però els que anaven a jornal no gaire.”

*Pere Fuster Marcé als anys de la postguerra.
Sempre recordarà aquells llargs anys lluny de casa.*

L'afany que tenien els combatents d'arribar a Cubelles, tal com relaten ells mateixos era molt fort, però no eren els únics que ho desitjaven ja que moltes famílies del poble que tenien un fill, un germà, un amic o bé un marit al front esperaven amb ànsia el seu retorn.

La rebuda que rebé Josep Albet (Xic Angelet) a Cubelles va ser expectant i tal com relata la seva germana Maria Albet Carbonell els crits de "Maria que ve el teu fill!", referint-se a la seva mare van ser molt emotius. "Recordo que el van veure venir per la rambla, ja que va arribar en tren, i van avisar a la mare que venia el Josep. Vam sortir al carrer a rebre'l i tots l'abraçaven. Vam avisar a l'àvia de que el

nen era a casa i es va voler llevar, amb tanta desgràcia que va caure i va morir. Déu ni do tot el que vam passar aquell dia. Aquell dia d'alegria va passar a ser de tristesa. Van ser dues coses massa fortes en un sol dia. El que em va impactar en veure'l va ser que va arribar molt prim; ens va explicar moltes coses de la guerra i per sort no el van fer presoner."

A Maria Albet Carbonell uns dels fets que més recorda d'aquells anys de la guerra fou la pèrdua de la seva avia.

El 18 de juliol de 1939 és una data que a Encarnació Granell no se li oblidarà mai. Fou el dia en que es retrobà amb el seu marit, Joan Capdet, després de gairebé tres anys de separació. "D'aquest dia sempre me'n recordaré. Vaig anar amb la meva germana Hortènsia i amb el nen a berenar a baix a mar. I en pujar, al passar per sota el pont de ferro de les vies del tren jo deia a l'Hortènsia:

- Tant de bo vingués el Joan.
- Va vinga anem cap a l'estació -va dir l'Hortènsia.

I allà a l'estació assegudes al banc i veient el Pere que corria per allà, va arribar el tren de les set de la tarda. La gent anava a buscar arròs i oli cap a Amposta i per tant els trens anaven plenissims. Ara ja no hi havia bombes, la guerra ja havia passat. El pare del Jordi *paleta*, que treballava a Tarragona cada dia anava i tornava en tren i es veu que va veure-hi al Joan a dins. El Jordi anava emparat a les escales del tren i sento que crida:

- Que ve el Joan, Encarnació, que ve!!!!

Jo no ho vaig sentir bé amb el soroll del tren, i vaig pensar: què diu ara aquest que ve el Joan? Jo vinga a mirar el tren i veig que baixa vestit d'aquella manera, de soldat, fet un desastre i amb un sarró al coll igual que un pobre. Vaig córrer amb el nen i li deia:

- Mira que ve el pare, mira que ve el papa!.

El nen estava esfereït i se m'arrapava al coll, li feia por. Es pot dir que no havia conegut al seu pare, ja que tenia dos any i mig, el temps que el Joan va ser fora. El Joan li volia fer petons i el nen no volia, i vinga a plorar dient que li feia por. I això que cada dia li ensenyava retrats per que conegués al seu pare. Tothom va fer molt de cas de que hagués arribat el Joan, ja que Cubelles era un poble petit. L'endemà el nen va sortir a jugar al corraló i tots li deien:

- Au Pere!, que ja tens al papa aquí.

I el Pere deia:

- No! És un home que fa por i a dormit al llit de la mama.

Com que al poble hi havia tant pocs nens petits tothom estava per ell, i li deien que el papa ja havia arribat tot fent-li graciets. A tothom li va respondre el mateix, que un home dolent havia dormit amb la mama -ho diu tot rient-. Aquells temps van ser molt difícils en general, però al ser pagesos no ens va faltar menjar. De molts temes no podíem parlar i a demés teníem que *hablar en castellano*, i a casa ben fluixet que no ens escoltes ningú, parlàvem en català. Pel carrer havien de vigilar a veure el que parlàvem, ja que en aquell moment no sabies amb qui et podies trobar.”

CAPITOL 8:

LES CONSEQÜÈNCIES DEL PAS DE LA GUERRA

L'avaluació de les conseqüències del pas de la guerra a la vila de Cubelles es palesà clarament en ser un poble petit i on tothom es coneixia. L'absència del jovent que no tornaria, fou el fet més notable entre la gent. Els cubellencs que deixaren la seva vida al front serien: Pere Rovirosa Safons, Florenci Fontanals Rovirosa, Joan Granell Torrents, Salvi Albà, Pere Freixes Romagosa, Cirili Poch. Va quedar un buit que no seria fàcil d'omplir.

D'altres no tornarien fins passat uns mesos, anys, ja que els vençuts serien reclusos en camps de concentració espanyols i alguns formarien part de l'èxode republicà cap als camps de concentració francesos.

Un altre conseqüència de caire important va ser la fam i la misèria que deixà aquest conflicte. La manca de productes de primera necessitat: pa, sucre, arròs, carn etc.. que actualment estan molt a l'abast de tothom, és feren molt precaris i de difícil proveïment fins ben entrada la dècada dels anys 50 que es començaria a disposar d'aquests productes amb normalitat. Això provocà que aquelles generacions afectades per la guerra, valorin més les coses avui dia, on no ens manca res. Tal com diuen els protagonistes dels fets: "s'ha de passar una guerra per aprendre a valorar el que es té".

Salutació militar de dos oficials (del 'ejército de liberación', per a uns de les forces d'ocupació, per a d'altres), davant la presència de l'alcalde, Josep Rovirosa, i de les autoritats locals.

La destrucció material també arribaria a la vila a principis de la guerra, quan uns forans dalt d'un camió semblaren l'odi en saquejar i cremar un dels edificis més emblemàtics com era l'església. Aquesta estava presidida per un bonic altar d'estil barroc-florit i recobert d'un bany d'or.

L'amenaça present dels avions al cel de Cubelles fou persistent i a mitjans de 1938 es palesaria aquesta en forma de bombardeigs provocant dos morts i causant l'enderrocament d'alguna casa. La por recorreria tots els carrers de la vila quedant aquesta gairebé deshabitada ja que els vilatans fugirien als masos o bé s'amagarien a les seves cases.

A tot això si afegirien els tràgics assassinats de l'ex alcalde Narcís Bardají i del Doctor Remigi Juncà al juliol de 1936.

També es produirien incautacions de cases, finques i la col·lectivització d'algunes terres.

I després de la guerra, què?

Un túnel llarg i tenebrós per als supervivents, en què les dificultats, la fam i la misèria i la desesperança foren la crua realitat.⁹²

Amb la fi de la guerra civil, Cubelles com la resta de poblacions de l'Estat entraria en una llarga etapa caracteritzada per un sistema polític peculiar: el franquisme. Entre els molts canvis produïts per aquest nou règim es donà la persecució contra la llengua i cultura catalanes quedant aquesta exclusivament per a l'ús familiar.

La gent del poble intentava fer la vida amb tota normalitat treballant la terra, obrint el petit comerç,... en un entorn general d'opressió.

La dura repressió arribaria a Cubelles amb l'execució a Barcelona de Joan Ivern Trillas, i amb la detenció d'algunes persones que havien format part de la vida política.

A l'Ajuntament quedà constituïda una comissió gestora, amb Josep Rovirosa i Guasch d'alcalde que afrontaria una època difícil marcada per la misèria, el racionament, els avals.⁹³

⁹² REEMBRES: *op. Cit.* Pàg. 20

⁹³ PINEDA I GAVALDÀ, A; VIDAL URPI, J.: *Op. Cit.* Pàg. 205.

Imatge de Cubelles. La part de dalt del passeig Bardaji, a mitjans de la dècada dels trenta.

EPÍLEG

Amb aquest estudi intentem posar a la gent en contacte amb les repercussions que “la gran història” va tenir sobre “la petita història” familiar, ja que ens assemblà un camí adequat per despertar la seva atenció. Hem intentat enfocar l’estudi d’aquest conegut conflicte des de la vessant més humana dels protagonistes d’aquesta bonica vila, lluny dels fets tantes vegades esmentats en els llibres d’història i sent el resultat de tot això un interessant resum de vivències transmeses oralment que a vegades fins i tot semblen increïbles. Fets explicats per la gent més veterana de la vila i a la que nosaltres volem fer un homenatge, dins de les nostres possibilitats i dedicar aquest llibre, ja que els considerem uns veritables herois. Amb aquest llibre també voldríem fer un petit homenatge a la memòria de tots aquells cubellencs que van perdre la vida al front.

Amb els seus relats ens han fet eixir sentiments d’angoixa, i de patiment manifestant-se els records més amargs i que no s’obliden mai, però també en alguns moments ens han fet riure explicant anècdotes i aventures dins del seu pas per la guerra. Realment aquestes històries que formen part d’un amarg capítol del nostre país, són en la majoria de casos molt emotives per la realitat en la que s’expliquen els fets viscuts.

Per nosaltres escriure sobre aquest tema ens ha fet veure les coses d’una manera molt diferent a com les imaginavem o com havíem llegit en els llibres. Nosaltres, per sort, no hem patit cap guerra però amb aquesta experiència podem dir que l’hem viscut de molt aprop. Amb això pretenem que aquestes vivències no quedin en l’oblit i es valorin els esforços que van haver de suportar les diferents generacions d’aquella època, la gent del poble per sobreviure i els homes del front lluitant per la llibertat de tots.

*“Santa Pau és alegria clamors de Fe i d’amor,
Sens rancors, ple d’harmonia.
La pau el millor tresor.
Per l’espai voli l’aucella blanca,
amb son brot d’oliver
i tot home en la terra aixequi un ram de llaurer.
Que es pugui cridar ben forta aquesta pau desitjada,
crit sortit del fons del cor i per tothom disfrutada”.*

PAU UNIVERSAL

“RECORDS DE 15 ANYS”, 1987

ANTONI SALUD PAYÀ

AGRAÏMENTS

La realització d'aquest llibre ha estat gràcies a la col·laboració incondicional d'alguns cubellencs, que han demostrat tenir la paciència suficient i l'esforç per a recordar un període que va marcar les seves vides, i que forma part de la història de Cubelles. El nostre més cordial agraïment a les persones que es citen a continuació:

Pere Fuster Marcé

Francesc Bertran Graells

Josep Farré Castà

Joan Capdet Fontanals

Lluís Aviñó Socies

Jaume Bertran Carbonell

Rafael Ibañez Sabater

Maria Albet Daura

Maria Catllar Cibiach

Encarnació Granell Soler

Maria Albet Carbonell

Eduard Granell Torrents

Josep Fontanals Montaner

Josep Albet Carbonell

Artur Sanchez Herrera

Joan Roviroso Ferrer

Rosario Cibiach Pedro

Rosita Ivern Guasch

Maria Urpí Aviñó

Maria Camps Vendrell

Teresa Adrià Aviñó

Així mateix, donem les gràcies a Joan Vidal i a Antoni Pineda per la seva col·laboració i interès en el seguiment d'aquest estudi.

A tots plegats, moltes gràcies.

Neus Capdet Sardà i Anna Garcia Rides

BIBLIOGRAFIA

- Altaba Escorihuela, J: *Experiencias, datos, testimonios y consideraciones sobre la trágica Guerra Civil en España de 1936 a 1939*. Ed. Librería General. Zaragoza, 1994.
- Avinyó Andreu, J: *Història de Cubelles*. Patrocinat per l'Excel·lentíssim Ajuntament de Cubelles. Cubelles, 1973.
- Bullón de Mendoza, A; Diego de, A: *Historias orales de la guerra civil*. Ed. Ariel Historia. Barcelona 2000.
- Garcia, M; Gatell, C: *Història d'Espanya i dels Països Hispànics*. Ed. Barcanova. Barcelona, 1991.
- Martínez Bande: *La Batalla de Teruel*. Madrid, 1974.
- Pons Guillamón, X: *Els anys del Dr. Remigi Juncà. Cubelles (1926-1936)*. Ed. Ajuntament de Cubelles. Hospitalet, 1997.
- Racionero, L: *La forja de l'exili*. Ed. Planeta. Barcelona, 1985.
- Salles, A: *Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil*. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 1992.
- Thomas, H: *La Guerra Civil Española. Alzamiento y revolución*. Ed. Urbión S.A. Madrid, 1979.
- Vidal Urpí, J; Pineda i Gavalda, A: *Història Gràfica de Cubelles (1900-1970)*. Ed. Ajuntament de Cubelles. Cubelles, 1995.

HEMEROTECA

BIBLIOTECA-MUSEU VÍCTOR BALAGUER

- *Butlletí del Comité de Defensa Local*. Nº 92. Vilanova i la Geltrú, 22 octubre 1936.
- *Reembres, plecs d'història i cultura*. Nº 8. Vilanova i la Geltrú, agost 1995.

DOCUMENTACIÓ

ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE CUBELLES:

- Salut Payà, A: *Bells indrets, costums, vida, natura, planys, alegries i fets varis*. 1987.
- *Diario 16: La Guerra Civil Española*. II Vol. Cap. 40.
- Fitxes classificatòries dels soldats durant el període de la Guerra Civil. Cubelles, 1939.

ARXIU HISTÒRIC DE LA COMARCA DEL GARRAF:

- BARBERÀ, J: *Vilanova durant la Guerra Civil*. Diari de Vilanova. Vilanova i la Geltrú, 4 d'agost de 1979.
- CARBONELL MASIP, J: *Diari de Vilanova*. Vilanova i la Geltrú, 20 de gener de 1995.
- HUGUET PRATS, J.F: *El 21 de gener de 1939 s'acaba la guerra a Vilanova i la Geltrú*. Diari de Vilanova. Vilanova i la Geltrú, 15 de gener de 1999.

ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA:

- *Esquella de la Torratxa, L'*: Impresions del front. La vida a les trinxeres. Barcelona, 1936.
- LERA, A: *Historia 16. Armes Ruses a la Guerra Civil. L'ajut soviètic a la República*.
- *Milícies catalanes als fronts d'Espanya, Les*: Generalitat de Catalunya. Secretaria d'informació als fronts. Barcelona, 1936.
- SILVIO, M: *Catalans!* El Magazine Popular: "De la Guerra contra el Feixisme. Record de les primeres jornades". Vol. I. Barcelona, 1938.
- *Sol, El*: La República arma als obrers. Barcelona, 21 de juliol de 1936.
- VALIÈRE: *Les xifres de l'exili. El final de la guerra civil*. Grandes hechos del siglo XX.
- WURI CASALS, J: *L'Esquella de la Torratxa*: Mares. Barcelona, 1936.

ALTRES FONTS

Cartes originals de la Guerra Civil cedides per Maria Catllar.

Arxiu escola Charlie Rivel de Cubelles:

- *Llibreta diari*. Escuela San Jorge de Cubelles. Cubelles, 1 d'abril de 1956.

Internet:

- <http://members.es.tripod.de/henrisb/EJERCITOS.htm>
- <http://members.es.tripod.de/henrisb/CZRERP.htm>
- <http://members.es.tripod.de/henrisb/CZNAC.htm>

Fotografies:

- Arxiu d'Antoni Pineda.
- Fotografies cedides pels mateixos protagonistes d'aquest estudi.
- Neus Capdet Sardà i Anna Garcia Rides.

ÍNDEX

• <i>Introducció</i>	7
1. Els fets del 19 de juliol	10
2. Cubelles en temps de guerra	11
• <i>Capítol 1</i>	
IMPRESSIONS D'ALGUNS CUBELLENCES	
SOBRE L'ESCLAT DE LA GUERRA CIVIL	13
Impressions de la marxa al front: Cap a la guerra civil	19
• <i>Capítol 2</i>	
LA VIDA AL FRONT	31
El destí del soldat	35
1. Les primeres campanyes de la guerra	35
2. El front d'Aragó	42
3. País Valencià	54
4. L'ocupació de les terres lleidatanes	55
5. La Batalla de l'Ebre	63
• <i>Capítol 3</i>	
LA CREMA DE L'ESGLÉSIA	67
• <i>Capítol 4</i>	
LA GUERRA DE LES DONES I DELS NENS	79
• <i>Capítol 5</i>	
L'ENTORN DEL COMBATENT	97
1. Vestimenta i armes	99
2. Alimentació	101
3. Malalties i ferides de guerra	104
4. L'anecdolari de la guerra	106

• <i>Capítol 6</i>	
COMUNICACIONS	111
1. Publicacions	119
2. Transports	122
• <i>Capítol 7</i>	
ELS ÚLTIMS DIES DE LA GUERRA	125
1. En direcció cap a França	128
2. Deportació als camps de concentració espanyols	136
3. En direcció a l'Àfrica (Tetuan)	145
4. En direcció a la llibertat	148
5. L'entrada dels nacionals a Cubelles	151
6. L'esperat retorn a casa	155
• <i>Capítol 8</i>	
LES CONSEQÜÈNCIES DEL PAS DE LA GUERRA	161
I després de la guerra, què?	164
• <i>Epíleg</i>	167
• <i>Agraïments</i>	171
• <i>Bibliografia</i>	173
• <i>Índex</i>	175

Ajuntament de Cubelles

Àrea de Cultura